

Copy Th. 694.

200.

GREGORII MAYER

THEOLOG. DOCTOR ET LINGVARVM
ORIENTALIVM ET HERMENEUTICES
S. PROFESS. PVBL. ORD.

INSTITVTIO
INTERPRETIS
SACRI.

VINDOBONÆ,

TYPIS CHRISTIANI FRIDERICI WAPPLER.

1 7 8 9.

ILLVSTRISSIMO

AC

REUE RENDISSIMO

DOMINO DOMINO

MAXIMILIANO

VERHOVACZ_{AB} EHRENBURG

CLERI ZAGRABIENSIS PRAESULI

S. C. R. A. M. CONSILIARIO

CAET. CAET.

HOC OPVSCVLVM CONSECRAT

AUCTOR.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

RECEIVED

LIBRARY

OF THE UNIVERSITY OF CHICAGO

VERNOVA ACQUISITION

LIBRARY

OF THE UNIVERSITY OF CHICAGO

LIBRARY

OF THE UNIVERSITY OF CHICAGO

ADMONITIO

AD

LECTOREM.

Mutata praesenti anno academico studii exegetici ratione, nouo compendio indigebam, quod Auditoribus meis explanarem; itaque, quem coram vides, libellum conscripsi. In eo compilando

or-

ordini ,et breuitati studui. Et ordinem quidem, in plerisque, retinendum putavi, quem Jo. Aug. Ernesti in praeclara sua N. T. interpretis institutione sequitur. Ex hocce libello non pauca depromsi. Egregie quoque adiutus sum nostri Richardi Simonii Historica Critica, et Introductionibus, quas Jo. Dav. Michaelis, et Jo. G. Eichhorn in acceptis referimus. Non commemoro caeterorum Virorum eruditorum opera, quae data occasione excito. In vtraque

In-

Institutionis parte eruditus Lector
quaedam librorum et auctorum
nomina desiderabit: errorem ex
parte emendo in *Delineatione hi-*
storiae exegeticae. Exemplis ad illu-
stranda praecepta et paucis et ob-
uiis vtor, eo quod in praelectioni-
bus academicis raro ea ipsa, quae
compendium exhibet, explicare
consueuerim. In altera *Institutionis*
parte quaedam capita fusius per-
tracto, quae in praelectionibus
breuius disputari poterunt. A *De-*
lineatione historiae Exegeticae abes-
se

se forte poterant, quae de libris
et auctoribus paullo diligentius
narro; sed discipulorum eruditio-
ni consulendum fuit. Nihil aeque
in votis habeo, atque vt libello
meo aliquod rei exegeticae stu-
diofaeque iuventuti emolumen-
tum accedat.

Scribebam Viennae mense Ja-
nuario a .1789.

INDEX CAPITUM.

PARTIS PRIMAE SECTIO I.

	<i>Pag.</i>
<i>Prolegomena.</i>	I
<i>Caput I. de sensu verborum.</i>	6
<i>Caput II. de verborum generibus et vario</i> <i>usu.</i>	12

PAR-

PARTIS PRIMAE SECTIO II.

	Pag.
<i>Præliminaria.</i>	20
<i>Caput I. de usu loquendi reperiendo in linguis mortuis et scriptore quolibet vniuerse.</i>	12
<i>Caput II. de sensus reperiendi rationibus subsidiariis.</i>	29
<i>Caput III. de reperiendo usu loquendi Vet. T. subsidio linguarum.</i>	34
<i>Caput IV. de reperiendo usu loquendi Vet. T. per subsidia quaedam alia.</i>	42
<i>Caput V. de reperiendo usu loquendi N. T.</i>	53
<i>Caput VI. de Noui Veterisque T. loquen- di usu per auctoritatem constituendo.</i>	66
<i>Caput VII. de dictione tropica iudicanda et interpretanda.</i>	72
<i>Caput VIII. de emphasibus iudicandis.</i>	81
<i>Caput IX. de locorum conciliatione.</i>	88

	Pag.
<i>Caput X. de citatis Veteris Test. in N. obuiis.</i>	94
<i>Caput XI. de versionibus Bibliorum scribendis et iudicandis.</i>	103

PARS SECUNDA.

<i>Caput I. de librorum S. sinceritate et integritate.</i>	113
<i>Caput II. de canone librorum S.</i>	118
<i>Caput III. de inspiratione librorum S.</i>	125
<i>Caput IV. de sermone, quo conscripti sunt libri S., itemque de librorum diuisionibus, interpunctionibus caet.</i>	130
<i>Caput V. de autographis librorum S.</i>	139
<i>Caput VI. de codicibus scriptis eorumque usu.</i>	143
<i>Caput VII. de editionibus librorum S.</i>	174
<i>Caput VIII. de versionibus antiquis earumque usu.</i>	206

Ca-

	<i>Pag.</i>
<i>Caput IX. de citatis in libris Veterum occurentibus eorumque usu.</i>	251
<i>Caput X. de variis lectionibus, earum caussis, fontibus, iudicio et delectu.</i>	259
<i>Delineatio historiæ exegetice.</i>	268

PROLEGOMENA.

§. 1.

Quod si doctrina sacra e libris sacris potissimum haurienda est, nemo non intelligit, quanti Theologiae vniuersimque Religionis interfit, vt, qui sacras disciplinas profitentur, in diuinorum librorum interpretatione recte versentur.

§. 2.

Quam hoc certum est, tam est arduum atque difficile interpretis sacri munus pro eo ac dignum est sustinere. Cum enim omnis librorum veterum interpretatio multum eruditionis, iudicii, ingeniique postulat, tum ea librorum sacrorum ratio est, vt, siue res, siue sermonem, quo eas complexi
A sunt

sunt scriptores sacri, spectes, in difficultates insuperabiles non raro incidas.

§. 3.

Est vero *interpretatio*, ut summi Viri Ernesti verbis utar, facultas docendi, quae cuiusque orationi sententia subiecta sit, seu, efficiendi, ut alter cogitet eadem cum scriptore quoque.

§. 4.

Manifestum est, hoc efficere eum non nisi posse, qui cogitata scriptoris e verbis rite colligere, et vero etiam plane enarrare in promptu habeat.

§. 5.

Quo fit, ut, quantum interpretes explicandi facultate, tantum eruditione et acuminis ingenii pollere debeat, quo mentem scriptoris recte adsequatur.

§. 6.

Atque ut de postremo hunc potissimum dicamus, praeter eruditionem multiplicem acumen quoque ingenii desiderari, cum ex eo, quod sermonis humani summa esse nequeat, scriptorumque vitio non raro

accidat, vt magis etiam oratio fluctuet, tum ex ipsa sacrorum librorum ratione intelligitur.

§. 7.

Et quanquam acumen hoc ingenii scientia praeceptorum, qualia de interpretando sunt, in multis carere potest; quum tamen praecepta isthaec magnorum interpretum obseruatis constent, neque in mentem semper quorumuis, quae vsus esse alicuius possunt, vel exercitatis venire soleat, in propatulo est, praeceptis eiusmodi interpretem non parum adiuuari.

§. 8.

Quemadmodum vero artis scientiaeque alterius cuiuscunque, quae quidem in *agendo efficiendoque* posita est, praecepta sine vsu exercitationeque parum commodi habent, propterea, quod praecepta sine vsu leuiter non nisi animum adtingant,abilitasque non nisi exercitatione accedat, ita prorsus de interpretandi praeceptis existimandum.

§. 9.

Erit igitur interpreti opera danda, cum vt in aliorum praeclaris commentationibus euoluendis insudet (quod tironibus vel

maxime proderit), tum ut ipse aliquid eo in genere tentet; quo fiet, ut ad observata, quibus constare praecepta interpretandi commodum diximus, ipse deferatur, praeceptaque ipsa et distinctius intelligat et altius animo infigat, quaeque recte, quae secus ex observatis hisce collecta, nullo negotio deprehendat.

§. 10.

Atque ut propius iam ad rem nostram accedamus, est per superius dicta (§. 3.) *Hermeneutice* scientia, quae, quo pacto sensus scriptoris et inveniatur, et inuentus recte explicetur, perspicue docet.

§. 11.

Et quoniam hoc fine praeceptis (in multis quidem certe) fieri vix potest (§. 7.), praeceptaque ipsa fine observationibus quibusdam generalibus de sensu generibusque verborum neque perspicue explicari, neque recte intelligi possunt, sequitur, ut *Hermeneutice* omnis partim *contemplativa*, partim *praeceptiva* esse debeat.

§. 12.

Iam illud quoque non parum interpretem nostrum iuvabit, si de libris ipsis, ad quo-

quorum intelligentiam adspirat, deque eorum auctoritate, sinceritate, lectionisque adeo varietate quaestionibusque connexis mentionem iniecerimus, quo fit, ut duas Hermeneutices partes distinguere possimus, quarum prior bifariam et ad *observationes generales*, et ad *praecepta* pertineat, altera materiem quasi, quam tractet interpres, attingat.

PARTIS PRIMAE.

SECTIO I.

Contemplatiua.

CAPUT I.

De sensu verborum.

§. 13.

Quodsi ad primam sermonis humani originem animum aduertimus, reperiemus, non temere vocem aliquam esse, cui sententia significatioque certa constituta non sit.

§. 14.

Et quamquam penuria vocum successu temporis fieri debuit, vt vocis vnus non vnus significatus maneret, facile tamen ex ipso sermonis scopo, consuetudineque apud omnes gentes recepta colligere est, vocis etiam eiusmodi, quae multiplici sententia

di.

dicitur, loco quouis non multiplicem, sed vnum significatum esse. *

* De lusibus verborum isthic non dicimus.

§. 15.

Inde vero conficitur, *primum* voci cui-libet (siquidem de scriptore res est, qui sermone recte vtatur) subiectam aliquam sententiam esse; *deinde* sententiam eam non nisi vnam esse posse.

§. 16.

Haec si rite collegimus, sensumque eum, quo de adhuc diximus, *litteralem* adpellare, lubet, de sensu litterali adsertum utrumque valebit.

§. 17.

Et quoniam Scriptores sacri finem sermonis humani consuetudinemque latissime pertinentem (§. 14.) migrare vix potuerunt; non erit, cur de eorum sermone aliter, atque de sermone profani cuiusque scriptoris, quantum ad hocce argumentum spectat, statuamus. *

* Fatemur, nobis indolem sermonis prophetici non satis perspectam esse.

§. 18.

§. 18.

Itaque defendi haud potest, quod Confess. XII, 30. 31. * pie magis, quam vere adserit d. Augustinus, quo semel admissio commentis humanis porta latissima aperta erit.

- Eundemque famulum tuum (Mosem), eius verba sunt, scripturae huius dispensatorem spiritu tuo plenum ita honoremus, ut hoc eum te reuelante, cum haec scriberet, adtendisse credamus, quod in eis maxime et luce veritatis et fruge utilitatis excellit. Ita cum alius dixerit: hoc sensit, quod ego; et alius: immo illud, quod ego; religiosius me arbitror dicere, cur non utrumque potius, si utrumque verum est? et si quid tertium, et si quid quartum, et si quid omnino aliud verum quispiam in his verbis videt, cur non illa omnia vidisse credatur, per quem vnus Deus sacras litteras vera et diversa visuris multorum sensibus temperavit? caet.

§. 19.

Neque iudaicus mos *allegoriis* omnia replendi apud cordatum interpretem pondus habebit, qui, quantum sacrorum Scriptorum, Patrumque auctoritatem reueretur, tantum cauebit, ne, quae pro temporum illorum ratione ingeniose, ornandaeque aliquando orationis causa ab vtrisque dicta, ultra iustos limites adducat, *

* V. quae in epistolam ad Gal. commentati sumus.

§. 20.

Quin ipse ille *typicus* sensus, quem post Patres, magni quidam interpretes commendant *, et quem confirmare praeter citandi formulas in N. T. obuias loca quaedam S. Scriptorum videntur **, non temere sumendus, sed firmis rationum momentis euincendus est, ne ad arbitrium confictus potius, quam ad Spiritus S. consilium referendus videatur.

* Grotius Annotat. in Matth. Cap. I. 22. Lowth de Poesi S. Hebr. praelect. XI. Eiusd. Anmerk. zu Jesai. VII, 14—16. item vorläufige Anmerk. zu XL. Dathe Jesai. Cap. VII. not. c. Cap. XLII. not. a. Doederlein Jesai. Cap. XLII. not. 2. Semler Hermeneutische Vorbereitung ites St. S. 69. not. 21. Richardi Simon lettres choisies Tom. III. lettre XXVI et XXVII. Tom. IV. lettre XLVIII et seqq. edit. Amstel. 1730.

** Matth. XII, 40. Joa. III. 14. XIX. 36. I. Pet. III. 21. Rom. V. 14. Hebr. IX. 8.

§. 21.

Est porro ab omni consuetudine sermonis alienum, quod veteribus quibusdam *, et recentius, vt alios taceam, Woolstono ** placuit, esse nimirum quaedam Scripturae loca, quae litteralem sensum nullum admittant. Quod quidem adsertum partim ignorantiae, partim nimiae cuidam ingenii solertiae, ne petulantiae dicam adtribuendum.

* Apud August. de ciuitate Dei Lib. XV. Cap. XXVII.

** Discourses on the miracles of our Saviour.

§. 22.

Fuerunt alii, qui sensum verborum minus, quam Spiritus S., quae comminiscuntur, dictata, vel *analogiam*, quam dicunt, doctrinae adtendendam edicerent, quos quidem libentius audiremus, si, aut vbi promissum *certum* Spiritus S. auxilium in sacris monumentis interpreti sit, aut quae analogia doctrinae ex litteris sacris non collectae esse queat, nos distincte edocerent.

§. 23.

Vno verbo et *litteralem* esse oportet, quem in scriptis sacris sumimus sensum, et ex *usu loquendi*, quoad eius fieri potest, collectum. De primo satis hucusque dictum. Alterum quod adtinet, nemo vquam fuit scriptorum, qui, quid *usus loquendi* postulet, non adtenderet.

§. 24.

Neque id mirum cuiquam videri potest, qui perpenderit, verborum significatus non arbitrio singulorum relictos, sed communium auctoritate constitutos sancitosque esse.

§. 25.

§. 25

Et quoniam multa in sermone humano, emortuo maxime, incerta sunt, scriptoresque ipsi haud satis distincte planeque semper dicunt, fit non raro, vt ex vsu loquendi de sensu scriptoris certi statui nihil possit; tum enim vero ad consilium seriemque orationis, *contextum* dicunt, nos recipimus; quod summo iure fieri mos ipse scribendi et ad certum scopum omnia adcommodandi satis demonstrat.

§. 26.

Et illud dubio caret, si quando dictorum repugnantia oritur, *conciliationem* recte tentari, propterea, quod non temere sumendum sit, scriptorem, qui quidem sibi alias constet, dicta sua refutare. Quod tamen sobrie intelligendum, ne nimis in conciliando faciles esse videamur.

§. 27.

Et quanquam pugna *diuersorum* scriptorum in humanis saepe nos parum sollicitos habet; non eadem tamen sacrorum Scriptorum ratio est, qui, siquidem ope diuina adiuti commentati sunt, de quo videbimus alio loco, constare sibi inuicem debent.

CAPUT II.

De verborum generibus et vario usu.

§. 28.

Nemo non videt, de sensu verborum recte constitui non posse, nisi *discrimen* eorundem, diuersaque ratio intelligatur. Quare de hoc discrimine nunc praecipendum.

§. 29.

Et verba quidem alia esse *propria*, *tropica* alia, in vulgus notum est; sed de origine tropicorum adcuratius exposuisse iuuabit.

§. 30.

Prima sermonis institutione id procul dubio unum agebatur, vt propria rebus, de quibus sermocinari vellet rudis aetas, essent nomina.

§. 31.

Consequabatur id paucis signis, iisque eiusmodi, quae ad res sensiles potissimum spectarent, cuius utriusque ratio in oculos incurrit.

§. 32.

§. 32.

Paullatim euoluebantur animi sensus, et in latiore campum exspatiabantur cogitatus; quod, postquam in societates paullo maiores concessum est, eo magis fieri debuit. Hic enimvero de signis pluribus videndum erat.

§. 33.

Fuerint nunc noua procusa vocabula non pauca, ab excitatoris praesertim cultiorisque paullo ingenii hominibus, quales vna gens prae altera procul dubio habebat. At tot vocabula inuenire, quot res essent, de quibus sermonem miscere nunc adtinebat, infiniti laboris erat, et nullius usus, quum eadem memoriae commendare nemo posset.

§. 34.

Itaque compendio locus factus. Vocabula, quae in promptu erant, ad res nouas translata.

§. 35.

Necdum de ornatu aliquo elegantiaque sermonis cogitatum. Quae tropica adhibebantur vocabula, ea necessitati potius, quam ornatui inferuiebant; vt taceam, tropica eius.

eiusmodi vocabula ipso quotidiano usu euilefcere debuiffe.

§. 36.

Neque mirum effer, fi in tropicis hifce vocibus quaedam paullo audaciores adhibitae fuiffent, quales noftra confuetudo haud fert; calidius enim, mobiliusque ingenium, rerum novitas admirationem ciens, ipfaque sermonis inopia audaciam fuadere poterant.

§. 37.

Enata poefi, et, in ciuitatibus liberis, dicendi facultate, tropi jam variandae ornandaeque orationis ergo adhibiti vtique fuerint, quales quidem, quotidiano vfu frequentati tritique, effer haud poterant. Itaque ingenio nunc locus erat.

§. 38.

In ipfa familiari confuetudine loquendi proprius quorundam vocabulorum fignificatus paullatim in defuetudinem abire debuit, propterea, quod in virili aetate aliter in multis sermonem conformari neceffum effer, nec delectarent iam prifca crepundia. Illud certe ex linguarum propemodum omnium hiftoria elucefcit, *primos vocabulo-*
rum

rum significatus *deriuatis* minus vsitatos esse.

§. 39.

Et illud ex eadem linguarum historia ediscimus, tropos quosdam paullo exquisitiores (si ad rudem aetatem referantur) successu temporis, crescenteque cultura animorum ita familiares fieri, vt a quotidiano sermone haud abhorreant, ipsoque etiam vsu quotidiano de vi sua deperdant.

§. 40.

Et haec quidem, quae de propriis tropicisque vocabulis adhuc adtulimus, alibi rectius ad argumentum nostrum adcommo-
dabimus. Subiungimus isthic, de sensu tropicorum non aliter, atque de sensu propriorum existimandum esse; eum nempe loco quouis vnum non nisi existere, et *litteralem* (§. 10.) quum ex vsu loquendi, vti sensus priorum, colligatur, rectissime dici.

§. 41.

Aliud, vt coepta nunc prosequamur, discrimen est vocum, quae cum et sine *emphasi* dicuntur; vbi, ne contentionibus occasio praebeatur, ipsa vocabuli explicatio

ad-

adferenda. Est igitur *emphasis* quaedam, uti Ernesti definit *, ad solitam verbi significationem accessio.

* Institut. Interpret. P. I. S. I. C. II. §. 15.

§. 42.

Non de vi vocis graecae quaerimus, quaecunque ejus fuerit olim potestas, sed de conceptu, quem eidem, *arbitrarie* si placet, subiicimus, dum fateamur, eundem momentum in interpretando facere; de quo dubitare, quae in sequentibus peculiari loco monebimus, haud finent.

§. 43.

Sumto itaque, quod in definitione posuimus, sequitur *primum*, ut nulla sit vocis, vel si tropica sit, *emphasis per se*; deinde ut inanis existat vulgaris partitio in *emphasim verbalem et realem*.

§. 44.

Temporarias constantesque *emphases* distinguere omnino licet. Quoniam *temporariae* pleraeque omnes sunt, quae in Codice sacro utroque, uti in omni sermone, magna copia occurrunt.

§. 45.

§. 45.

Pendere porro temporarias ab adfectu loquentis reique grauitate, et ex vtroque rectissime colligi, vti constantes ex vfu loquendi, nihil difficultatis habet.

§. 46.

Vocabula alia ευφημα et δυσφημα sunt, quae partitio facile ex vocibus ipsis intelligitur, quamquam nullum proprie est, vt Philosophi monent, vocabulum ευφημον vel δυσφημον, sed tale fit per accessorias ideas.

§. 47.

Indeque existit cautio, ne de ευφημοις et δυσφημοις vocabulis ex nostra consuetudine loquendi pronunciemus; quum fieri possit, saepeque fiat, vt quae nostra consuetudine δυσφημα sunt, honestissime alio sermone dicantur, et e conuerso.

§. 48.

Vt inotiones sunt vel *disiunctorum* vel *generis* et *formarum*, sic pariter verba tribui possunt; quae distributio egregios vsus habet. Nam quemadmodum ex notione vnius disiuncti de notione alterius statui vtcunque potest; ita de vocum significato habet, vt

si Jesai. XXXI. 3. nescias quid רוח fit, ex disiuncto רש colligas. Quo tamen loco cauendum, ne e disiunctorum alterutro plene vocum, dictionumque significatum intelligere nos putemus, quod fit contra; vt si II. Cor. III, 7. teneas, quid διακονια εν γραμμασι dicatur, non ideo distincte explicare queas, quid v. 8. διακονια του πνευματος sit.

§. 49.

Denique *abstracta* et *concreta* vocabula distinguunt, quae partitio non est minoris vsus. In orientali enim sermone abstracta pro concretis identidem recurrunt; quae interpretes ex nostra consuetudine aestimantes, neque intelligentes, penuria vocum primum factum esse, vt abstracta frequentarentur, in alienos sensus detorsere.

§. 50.

Illud praeterea hoc loco in memoriam reuocandum, esse in omni sermone non pauca, quae nostro examussum reddere haud possimus. Cuius quidem rei ratio hæc est, quod idearum conformatio pro educatione, vel reipublicae, seu sacrae, seu profanae constitutione diuersa, pro diuerso etiam loco et tempore variare consueuerit.

§. 51.

§. 51.

Atque in eodem etiam sermone, eodem-
que loco et tempore vocabula sensu multum
diuerso dicuntur, quo pertinent voces arti-
bus scientiisque consecratae; vniuersimque
adfirmari potest, voces a diuersis homini-
bus prolatas saepe diuersum admodum sen-
sum fundere, cuius rei perspicua exempla
Paullina scripta suppeditant.

PARTIS PRIMAE

SECTIO II.

Praeceptiua

De sensu recte quaerendo.

Praeliminaria.

§. 52.

Egimus adhuc de sensu generibusque verborum et vario eorundem usu. De regulis interpretandi iam videndum.

§. 53.

Regula generatim est formula enuncians modum, quo aliquid fieri debeat. Quamobrem *regulae* interpretandi (§. 3.) formulae erunt, quae modum edoceant sensum verborum et reperiendi et declarandi.

§. 54.

§. 54.

Regulas, per quas sensus verborum reperiatur, tradi posse, ex eo intelligitur, quod sermo humanus certis legibus regatur.

§. 55.

Quo tamen non obstante vitio scriptoris fieri potest, ut de sensu loci multoties ambigui haereamus; quod cum accidet, hactenus certe usum habebunt regulae, ut nos a sententia ferenda dehortentur.

§. 56.

Conclusas esse debere regulas ex observationibus, non e dialecticis argutiis, ipsa origine sermonis cumulate declaratur.

§. 57.

Itaque ad usum loquendi quaestio haec omnis redit, videndumque in sequentibus erit, quo pacto ad hunc usum loquendi certissima tutissimaque via deferamur.

§. 58.

Et quoniam praeter usum loquendi generalem, quod historia linguarum docet, et ex iis, quae mox supra (§. 50.) observauimus, ex
par-

parte colligi potest, singularum linguarum proprius est, nobisque isthic Codicis sacri interpres formandus est, de utroque, generali nimirum, et proprio Codicis Sacri usu loquendi praecipendum iam erit.

CAPUT I.

De usu loquendi reperiundo in linguis mortuis et scriptore quolibet uniuerse.

§. 59.

Vsus loquendi argumentis *a priori*, quae dicunt, colligi nequit. Pendet enim ab institutione sermonis, quae arbitraria est, adeoque arbitrarius est ipse et in *facto* positus.

§. 60.

Factum testimoniis firmatur; idem itaque est de usu loquendi. Neque valet argumentum, ubi is dubius est, quod testium auctoritate non nitatur.

§. 61.

Testis facti notitia destitutus, vel qui notitiam facti hausit ex testimonio aliorum, unde discere ipsi possumus, proprie nullus est.

est. Itaque cum de sermone emortuo res est, testes agere nequeunt, qui hodie sunt eruditi. Non enim aliunde, nisi ex libris, quos adire cuilibet integrum, sermonem didicere.

§. 62.

Testes ex aduerso sunt, quibus sermo, de cuius loquendi usu quaerimus, vernaculus fuit, aut, qui eundem didicere tum, quum adhuc in usu esset. Vtrique nimis e viua institutione hauserunt, edocereque adeo nos multa possunt, quae ex libris sumi nequeunt.

§. 63.

Testium quoque loco haberi possunt, qui sermone usi sunt, vtunturque hodie, ei cognato, cuius usus loquendi inuestigatur. Quae enim communia habet sermo vterque, ea vtralibet confirmari possunt, et solent in cognatis linguis reperiri multa, quae eiusdem generis sunt, mutuoque sese illustrant.

§. 64.

Itaque valebit eorum quoque testimonium, qui has ipsas linguas cognatas ab aliis, quibus patriae erant, edocti sunt.

Te-

Testari enim de usu loquendi harum linguarum possunt (§. 62.).

§. 65.

Caeterum non vnum pondus esse horum testium, sed maius minusue, pro adiunctorum diuersitate, quae quidem momentum in re facere possunt, per se intelligitur. Sic nemo dubitabit, quin praeferendus testis sit, cui sermo vernaculus, ei, qui eundem didicit, vel qui cognati solum sermonis consuetudinem tenet; itemque testis, qui se ipsum explicat, extraneo; porro qui aetati, qua scriptor vixit, cuius in interpretatione versamur, propior est, ei, qui ab eadem paullo magis distat, quum linguae, quod experientia docet, in perpetuo fluxu sint, multumque tempore immutentur. Neque eadem linguarum cognatio est, sed maior alia, alia minor, ipsique, qui linguas tenent, non aequae adcurata earundem notitia pollent. Taceo alia, de quibus commodius alio loco dicetur.

§. 66.

Ipsam porro testimonium, quod ferre testes solent, non vnus modi est. Iam enim vertendo et commentando, iam grammaticorum in morem voces phrasisque explicando, vel glossas scholiaque aliorum ad-

fe-

ferendo, ipsisque etiam exemplis e scriptis colligendis non raro nos inuant, quos testes esse hac in re posse, mox supra statuimus.

§. 67.

Nullum illustrius frequentiusque usurpatum testimonium eo est, quod loca similia, *parallela* dicunt, suppeditant; quo quidem vno interpretis sacri et profani maxime confidunt; vt nostra interfit, in quo posita sit vis testimonii, et quo pacto haec tota ratio tractanda, breuiter declarare.

§. 68.

Atque illud primum in oculos incurrit, cardinem rei, vbi de locis parallelis agitur, in eo verti, an loca reapse parallela i. e. similia sint. Hoc enim ni sit, falsas explanationes e locorum eiusmodi comparatione enasci debere, in propatulo est. Quae res, dici non potest, quot errores in librorum sacrorum interpretatione pepererit; obrepfitque vitium summis etiam non raro in hocce studio viris.

§. 69.

Et potuit quidem aliquando non ita magno negotio error vitari, propterea, quod sibi a leuissima vocis vnius alteriusue simili-

litudine imponi paterentur, insuper habita sententia contextuque vniuerso. At alias difficilius erat, cum nempe similitudo paullo adcuratior, vel explicandi facilitas in locis vexatis, praeconceptaeque etiam opiniones in errorem inducerent. Quo circumspectius de locorum similitudine ipsa pronuncian- dum.

§. 70.

De hac vbi dubium nullum fuerit, proximum erit, vt videamus, qui locus clarior sit; ne explicationem petamus e loco obscuriori; in quo ipso non semel peccatum est, saepeque ad illustranda loca difficilia in medium prolata aut aequae, aut magis ambigua. Quod fit maxime, cum impediti praeiudicatis opinionibus ad lectionem sacram accedimus, et verba phrasisque, quibus ab ineunte aetate adsueuimus, aut quas consecrauit Theologorum consuetudo, vel ideo recte nobis intelligere videmur.

§. 71.

Est autem locus clarior, qui spectato vsu loquendi non habet nisi interpretationem vnam, quam declarare explicandis legibus sermonis perspicue possimus, vt aut hae refutandae, aut illa agnoscenda fit, quum ex aduerso locus obscurior incertum sen-

sensum pariat, inflectique in hanc et alteram partem possit, quin ex usu loquendi suppetat, quod dubium tollat.

§. 72.

Locorum porro similium genus non vnum est, possuntque comparari loca, in quibus iam de vocibus singulis, iam de integris sententiis agatur; cuius utriusque generis infinita promemodum exempla in scriptis sacris occurrunt; uti si dubites, quid I Mos. II, 1. *וְהָיָה*, vel v. 9. *וְהָיָה* sit, vel quo sensu I Sam. X, 11. *וְהָיָה* dicatur, collatis locis V Mos. IV, 19. I Mos. III, 22. I Chron. XXV, 1. et I Sam. X, 5. discas. Itemque si scire velis, qui sint II Thess. III. 6. *ἀδελφοὶ ἀτακτῶς περιπατοῦντες* vel I Thess. III., 13. *ἅγιοι*, vel qua potestate Jo. III, 3. 5. veniant formulae *γεννηθῆναι ἀνωθεν*, et *γεννηθῆναι ἐξ ὕδατος καὶ πνεύματος*, conferendo loca II Thessal. III, 7. 8. 11. II Thessal. I, 7. Ephes. V, 26. Tit. III, 5. comperias. Confer quoque, si lubet, Matth. IV 20. 22. cum Jo. I 41. Luc. V. 1.— 11. Item Matth. IX, 2. cum Luc. V. 18. 19.

§. 73.

Adparet vel ex paucis hisce, quam egregium usum habere possit parallelismus. Quo magis erit opera danda interpreti, ut locum
hunc

hunc sibi quam familiarissimum reddat. Quod fiet, si scriptorem, quem interpretari volet, saepe vno tenore, aut breuibus interpositis interuallis legat, vt locorum difficultum ei in mentem tum veniat, cum apud scriptorem vel eundem vel alios offenderit, quod in rem esse potest.

§. 74.

Neque suffecerit persaepe loci vnus alteriusue comparatio, dubiumque persistet; nisi forte, quod sit raro, loca decretoria sint. Itaque loca plura adibit cumulabitque argumenta, vt quod singulis pondere deest, numero compensetur.

§. 75.

Quae adhuc diximus, ad inuestigandum usum loquendi in genere faciunt. Est autem usus loquendi aliquis proprius (§. 50. 51.) vel certae nationis, vel certae aetatis, certae item disciplinae, Religionis, certique etiam scriptoris. Qui quidem usus loquendi quo pacto reperiat, non est difficile ad intelligendum. Quae enim nationis, aetatis, disciplinae, Religionis propria sunt, ea praeter usum loquendi historia suppeditat; quae autem scriptor quilibet peculiararia habet, ea ex scriptis eiusdem vnice sumenda.

CAPUT II.

De sensus reperiendi rationibus subsidiariis.

§. 76.

Egimus adhuc de testimoniis, quibus usus loquendi constabiliri potest. Et si quidem usus loquendi certa testimonia nobis semper supplerent, neque ipse ambiguus esset, scriptoresque etiam adcurate ubique distincteque sua cogitata explicarent, supersedere sensus reperiendi subsidiis aliis possemus; at secus habet: quo fit, ut de rationibus, quibus sensus scriptoris erui praeterea queat, videndum nobis sit.

§. 77.

Et primum quidem se offert orationis, quem dicunt, *contextus*; cuius usus bifariam pertinet, ut tam ex *scopo* scribentis, quam ex orationis serie, *antecedentia* et *consequentia* audiunt, argumentum ducere possis (§. 25.).

§. 78.

Ex scopo scribentis uno raro de vocum significato statui potest, propterea, quod nimium laxa sit scopi vocumque singularum

con-

coniunctio possitque ad consilium scribentis facere haec et illa interpretatio. Quo magis cauendum est, ne, praesertim in loco paullo grauiori, tam incerto argumento confidamus.

§. 79.

Arctior multo nexus, qui inter antecedentia, et consequentia esse solet, tutiusque adeo, vbi isthaec fauent, sententia fertur. At vel in his cautela opus, fierique potest, sitque non raro, vt, quae significatio verbi ad seriem orationis facere *vnice* videtur, non faciat *sola*. Ipsa quoque series orationis recte constituenda, neque existimandum, seriem omnem nos complexos, vbi paucas intra lineas haesimus.

§. 80.

Omnino totum hoc argumenti genus, quod seu ex scopo, seu ex serie orationis ducitur, repudiandum, vbi vsus loquendi manifesto refragatur. Neque enim temere sumendum, scriptorem, quod nemo homo de triuio facit, legem dicendi omnem migrare.

§. 81.

Atque haec interpreti nostro eo magis cordi esse debent, quo frequentius ab iis, qui

qui scripta S. tractant (in quibus tam multa ambigua, peregrina, ἀπαξ λεγόμενα occurrunt) ad contextum orationis prouocatur, vt si negligenter fiat falsis interpretationibus oppido multis aditus pateat.

§. 82.

Neque eo haec a nobis dicuntur, quo suspectum locum omnem reddamus; quin persuasum habemus, tum etiam (maximeque hoc de scriptis Vet. T. intelligi velimus) recte contextum orationis adpellari, vbi testimoniis res omnis confecta videtur. De quo nemo, opinor, dubitabit, qui perperenderit, quam raro nobis testimonia eiusmodi suppetant, quae dubium omne tollant.

§. 83.

Faciet porro ad sensum reperiendum in locis vel ambiguis vel obscuris comparatio subiectorum et adtributorum, substantiuorum et adiectiuorum, casus recti et obliqui, verborum denique et adiectarum determinationum. Quorum omnium ratio in propatulo est, cum vni *subiecto* non nisi certa *adtributa* et sic porro conueniant. Ex quo ipso tamen intelligitur, comparationis huius vsum non multum certi habere.

§. 84.

§. 84.

Firmior minusque dubia interpretatio erit, quam *disiunctorum* comparatio supple- ditat (§. 48.), vbi tamen monendum, ipsum *disiungendi* modum, qui apud scriptores sacros valde nonnunquam arbitrarius est, perspectum esse debere, neque negligendum, quod alibi (§. eod.) inculcauimus.

§. 85.

Pondus quoque habebit *analogia* quae dicitur, linguarum, cum ea, quae est vnius eiusdemque linguae, tum quae diuersarum. Et primum quidem genus analogiae partim exemplis continetur, quae capite superiori (§. 66.) inter testimonia retulimus, partim vero ad formas habitusque verborum eorumdemque constructionem redit, ex quibus multoties, vbi certiora desunt, aliquid statui poterit.

§. 86.

Alterum genus analogiae, quod diuersarum linguarum esse diximus, non minorem vsum habere potest. Atque vt de linguis cognatis non dicamus, omnium linguarum vinculum aliquod commune datur, suntque multa, vt hoc potissimum vtar, in Graeco et Romano sermone, quibus illustrari sermo
he-

hebraeus queat; quod summi Philologi praeclare viderunt, omniumque, ut in genere dicam, grammaticorum, qui plurium linguarum scientia polluere, observatum est, posse multa ex linguis genio et origine plurimum diuersis transferri ad linguae alterius voces phrasisque explicandas.

§. 87.

Et si quidem de verbis res est, quae vel adfectiones animi, vel proprietates rerum sensilium notant, nemo dubitat, quin in vno et altero sermone potestate non multum diuersa dicantur, propterea, quod omnium hominum iisdem in adiunctis sensus adfectionesque animi eadem ferme esse soleant. At in caeterorum quoque verborum significatibus, saepe conueniunt linguae quam diversissimae, suntque oppido multa ex primis vocum significatibus, qui ad sensilia ferme redeunt (§. 31.); simili modo conclusa.

§. 88.

Est denique et analogiae *doctrinae* aliquis locus concedendus. Quamuis enim supra (§. 22.) analogiam doctrinae verborum sensui praeferendam esse, uti par erat, inficiati sumus; nemo tamen negauerit, eam aliquando, si modo recte conclusa fit, praeclari usus esse. Quidni enim Scriptor sacer;

C

vt

vt domestico exemplo vtamur, obscuris ambiguisque verbis de dogmate quopiam differat, de quo alibi perspicue traditur, vt, cuius tibi in mentem sine locis hisce perspicuis nequaquam venisset, per loca haec non veniat? quidni porro vagis incertisque scriptoris expressionibus aditus falsis interpretationibus praebetur, quae, si doctrinae, cui addictus est, normam tenes, euitentur?

§. 89.

Omnino ineptus esset, qui analogiam doctrinae contra manifesta verba vrgeret, aut qui loco quopiam doctrinae caput contineri hoc vno argumento sumeret, quod alibi manifestis verbis adstruatur. At hoc non obstante et ad constituendum sensum, vbi vestigia quaedam indiciaque monebunt, et ad vindicanda perspicue tradita dogmata (§. 26. 27.) analogia recte vtemur.

CAPUT III.

De reperiendo usu loquendi Vet. T.

§. 90.

Quae vtroque capite adhuc adtulimus, ad usum loquendi reperiendum vniuerse pertinent.

nent. Iam de reperiendo usu loquendi sacrorum Scriptorum proprio videndum, agendumque primo de scriptoribus Vet. T.

§. 91.

Hebraico graecoque sermone commentati sunt, quos inter scriptores hosce censemus. Et quoniam de graeco sermone Vet. Test. non multo aliter iudicandum, atque de sermone, qui in libris N. T. obuius est, de scriptoribus, qui graeco sermone vti sunt, iudicium ferri poterit ex iis, quae de reperiendo usu loquendi N. T. alibi dicentur.

§. 92.

Itaque vt de primi generis scriptoribus iam dicamus, primo manifestum est, scriptores hosce sese mutuo illustrare, vsumque loquendi sacrum ex ipso Codice sacro quam rectissime probari (§. 62.).

§. 93.

Quoniam vero pauca nonnisi monumenta sunt, quae hebraeo perscripta sermone ad nos peruenerunt, explicarique adeo ex hebraicis non omnia possunt, fit, vt adpellare ad testimonia aliorum, monumentaque alio exarata sermone non raro debeamus. Quo quidem e genere sunt Ver-

fiones antiquae ab hominibus eiusmodi confectae, quibus, licet non hebraeus, at alius cognatus, chaldaicus nempe, syriacus, arabicus caet. sermo patrius erat, quorumque adeo, ut forte hebraica ex institutione non omni suspicione libera habuerint, aliqua esse potest (§. 63.) auctoritas.

§. 94.

Est quidem horum interpretum usus non semper tantus, quantum exoptares, propterea quod versiones, quas dederunt, sermone magnam partem perscriptae sint, cuius indolem eruditi nostri plerique non multo magis, quam hebraici norunt. At hoc non obstante adminiculo praeclaro esse possunt; quam, quae in hebraicis obscura est dicendi consuetudo, saepe nota sit in dialectis, dialectique ipsae magnam partem vigeant*, ut, quod studii genus necdum satis cognitum est excultumque, notius et perspectum magis reddatur imposterum.

* De Arabica constat, de Chaldaica et Syriaca V.
Joh. D. Michaelis Abhandlung von der Syrischen Spr.
S. 9, 10.

§. 95.

Neque etiam seruilis ratio, quam versiones istae antiquae in interpretando tenent,
vsum

usum earumdem omnem tollit. Quamuis enim graecarum versionum hoc ex capite minor plerumque est utilitas, non eodem prorsus modo, ut facile intelligitur, de caeteris iudicandum. Huc accedit, quod ex versione, ut *litterali*, de vocum singularum significatu pronunciare non minus liceat; quo vno dici non potest, quam multa in Codice Vet. T. illustrentur.

§. 96.

Quid quod ipsarum graecarum Versionum non constans is tenor est, ut ad verbum hebraica reddant. De Symmacho nemini dubium est, pluraque in ipsis LXX. viris eruditis observata, quae sententiam hebraicam praeclare explicant. *

* V. Jo. Fr. Fischeri prolationes de Versionibus graecis librorum V. T. Lips. 1772. quas tamen non ubique probat Michaelis Dr. Bibl. p. V. p. 213. et seqq.

§. 97.

Omnino discrimen inter Versiones antiquas agnoscendum, suntque aliae aliis meliores, maiorisque pro interprete usus. Eminent in graecis, praeter Pentateuchi et Prouerbiorum interpretem, Symmachi reliquiae. In Chaldaicis paraphrasibus ea, quae est Onkelosi in quinque libros Moysi, et
al-

altera, minus bona, Jonathanis in Prophetas.* In Syriacis, ea quæ נט'ש'פ (simplex, litteralis) audit, qua necdum pro eo, ac dignum erat, vti sunt interpretes.** In Arabicis, quae est Rabbi Saadiae Gaon, qui paraphrasim potius, quam versionem dedit. Denique Latina Hieronymi, pro ea, qua Pater hic praeditus erat, scientia, sermonis interpretem non pauca docere poterit, quorum eum minime poeniteat. In omni vero hoc genere ratio habenda interpolationum, quae, vti in vulgus notum est, in omnes Versiones irrepsere.

* Vide tamen, quae de Chaldaica dialecto monet celeb. Michaelis in supra laudata Dissertatione von der Syr. Spr. S. 41. —

** V. Michaelis ibid. §. 12. 13.

§. 98.

Facile intelligitur, versiones, quae ex hebraico textu concinnatae non sunt, sed ex versione alia, textum hebraeum proprie illustrare non posse. At, vel eiusmodi quae sunt, vsum habere possunt, si versionem litteralem vertunt ad sensum, quod in Arabicis e. g. Iobi et Psalmorum versionibus e Syriaco ductis vsuuenit; vti ex aduerso versiones ex hebraeo factae persæpe nullius vsum existunt, cum nempe (quod non raro ex vertendi ratione ipsa, alias ex dissensu versionum in-

intelligitur) coniecturis indulgent, aut laxenimum interpretantur, quod est in fonte

§. 99.

Post Versiones veniunt adpellandi scriptores antiqui, quorum lectio interpretem V. T. iuuare potest. In quibus nemo mirabitur adpellari a nobis Josephum historicum, qui cum multa ex hebraeo Codice sumserit*, quae bene graece explicat, eaque ipsa, quae ex versione graeca mutuatus est, planius enarret, plurima bonae frugis interpretem edocere potest.

* V. Or. Bibl. p. V. p. 221. — et p. VII. p. 189. —

§. 100.

Neque Ecclesiae doctores, qui hebraeum sermonem ab antiquis Rabbinis edocti sunt, Origenes, et cum primis Hieronymus, spernendi, quorum usum omnes huius rei periti agnoscunt.

§. 101.

Veniunt Scriptores Syriaci, quorum utinam maiorem copiam haberemus!* Sed vel pauci illi, quorum Opera et fragmenta typis impressa extant, nempe Ephraem Syrus cum reliquiis, quas nobis Joh. Sim. Asseman-

manus in Bibliotheca orientali et Actis martyrum orientalium adseruauit, plurimas maximasque vtilitates adferre possunt interpreti.

* V. Michaelis saepius laudata Dissert. p. 36. —

§. 102.

Arabica scripta non commemoro, quorum vsum ad interpretationem Vet. T. interpretes hodierni duce Schultensio * non modo verbis celebrant**, sed exemplis quoque confirmant.

* In Originibus Hebraeis.

** Joh. D. Michaelis Beurtheilung der Mittel, welche man anwende, die ausgestorbene hebr. Sprache zu verstehen. Schellings Abhandl. von dem Gebrauche der Arabischen Scr. zu einer gründlicheren Einsicht in die Hebr. Stuttg. 1771.

§. 103.

Dolendum, quod in etymologia nimium haeserint, qui hebraica Arabicis primi illustrarunt, quem morbum Schultensii Jobus * cum primis prodit; quod eo magis mirari subit, quo manifestius est ex consuetudine propemodum omnium linguarum, etymologicos vocum significatus omnium minime notos vtitatosque esse. **

* Pro-

* Prodiit cum observationibus erit. atque exeget.
Vogelii Halae Magdeburg. 1773 et 74.

** V. Sebaldi Rauii oratio de iudicio in philologia
orientali regundo.

§. 104.

Non praetereunda denique Rabbinica scripta, de quibus, quoniam alio loco denuo dicetur, hic breuiter monemus, non modo ex libris Iudaeorum antiquis, quales Talmudici, quorum lingua purior, verum etiam ex recentiorum quorundam Rabbinorum Commentariis, e. g. Kimhii, Abenefrae, Jarchii, Abravanelis *, qui linguarum haud vulgari notitia polluere, proficere interpretem posse. Quo tamen loco denuo in memoriam reuocandum, quod de Chaldaica dialecto Cel. Michaelis erudite obseruauit.**

* V. de his et aliis nonnullis Iudaic. interpretibus Richard Simon Hist. Crit. Vet. Test. Lib. III. Cap. VI., cui iungi potest Cap. VII., vbi breuiter linguae Rabbinicae recentioris indoles explicatur.

** Loco supra (§. 97.) excitato.

§. 105.

Generatim pronunciari potest, hoc totum genus, quod in comparatione dialectorum versatur, non summam certitudinem effi-

efficere, propter inconstantiam linguarum, quae tempore, institutis et moribus mutantur.

§. 106.

Et quanquam ex iis, quae adhuc diximus, satis intelligi potest, lexicorum, quae habemus, hebraei sermonis in multis subleſtam fidem eſſe; iuuerit tamen hoc tirones conceptis verbis monere, ne explicatus verborum, quos in hiſce libris repererint, irrefragabiles putent. *

* Supplementa ad Lexica hebraica. quae vulgare coepit Eruditiffimus Vir Michaelis, argumento eſſe poſſunt, quam parum tutum ſit lexicis vulgaribus fidere.

CAPUT IV.

De reperiendo uſu loquendi Vet. Teſt. per ſubſidia quaedam alia.

§. 107.

Linguarum ſcientia procul dubio interpretem in multis egregie iuuare poſteſt, vti adhuc vidimus; non omnia tamen ex linguis peti poſſe, id vnum plus ſatis euincit, quod multoties turpiter hallucinati ſint, qui-

quibus linguarum ignorantia obicini minime poterat. Itaque de aliis praeterea subsidiis videndum.

§. 108.

Et primum quidem profuerit peculiare stili genus animadvertere, quod in libris hebraeis, et praesertim in fragmentis illis antiquissimis, quibus usus fuisse Moses videtur, regnat, in quibus vel Ἰερογλυφικα ^a, vel manifesta certe primae humani generis infantiae indicia ^b viri quidam eruditi sibi detegere sunt visi. Qua quidem in re, licet quaedam ultra iustos limites adduxerint, ingeniosi magis, quam veri interpretes, illud tamen multo certissimum, et in fragmentis illis, et in omni Codice hebraeo loquendi genus, singulare proorsus, usurpari, in eo positum, quod imaginibus abstractorum conceptuum loco utatur, sensuum ubique rationem habeat, pingatque res potius, quam enarret. ^c

^a V. Repertorium für B. u. M. E. p. V. p. 158. —

^b V. ibid. p. IV. p. 177 —

^c Exempla suppeditat Creationis, primorum Parentum, Henochi, Eliae, Bileami, et ex parte Simonis quoque historia,

§. 109.

Adtendendum porro stili poetici a prosaico discrimen, cuius discriminis neglectus plurimos maximosque errores peperit, qui vitari nullo negotio poterant, si, quid ingenio poetico, quid historiae rebusque tribuendum, probe semper animaduertissent interpretes.

§. 110.

Versabimur vero in hoc genere eo felicius, quo distinctius stili poetici, ab hebraeis Poetis vsurpati, indolem peruiderimus, ut praeter vulgaria de peregrini sermonis vsu, de vocum anomaliis, de particulis orationi metricae propriis, quae vocibus in fine accedunt, originem imaginum poeticarum *, atque etiam mythologiam **, si quam habuit hebraea Poesis, teneamus.

* V. Lowth de Poesi S. Hebr. prael. V. et seqq. Egregia quoque multa suppeditabit Herder vom Geist der Ebräischen Poesie.

** V. epimetron praelectioni Lowthianae IX. in edit. Goetting. subiectum.

§. 111.

Et illud obseruasse non poenitebit, esse quaedam in poematis hebraeis *dramatica*, qua-

qualia non in hymnis solum alternis choris decantatis *, sed in aliis quoque, maxime Psalmis, occurrunt **, cuius rei ignorantia valde contortas explicationes peperit.

* V. Lowth prael. XIX.

** Ibid. edit. Goetting. not. III. et 121. [vbi cautela adiicitur, ne dramatica fingamus, quae nulla sunt.]

§. 112.

Peculiarem mentionem meretur stilus Propheticus, in quo sunt quaedam praeter poetica, quae negotium facessere possunt; quale est, quod de duplici Vaticiniorum quorundam sensu insedit praestantissimis interpretibus (§. 20. not.), quod licet refutare in genere non audeamus, videtur nobis tamen in singulis locis non satis certum, propterea quod nullum plerumque apud Prophetas eius rei indicium sit.

§. 113.

Non minor difficultas in eo est, vt, quae in prophetis superiora, quae remotiora tempora spectent, sat certo constituantur. In quo eo pronius errare est, quo sublimiori non raro dictionis colore res magnitudine non valde mirandas adumbrant prophetae, vt nisi ex certioribus Messaianorum tem-

temporum characteribus pronuncies, de Religione Christiana, Messiaque multa interpretare, quae de rebus Iudaeorum, hominibusque huius nationis vnicè intelligenda erant.

§. 114.

Neque eo vno argumento locum quemdam Propheticum ad superiora tempora referendum recte negaueris, quod historia nihil suppeditet, in quo exitus prophetiae adpareat. Nam quae euenta in animo habere potuerit Vates sacer, ex historiae reliquiis, quas hodie habemus, sat tuto definiri nequit.

§. 113.

Atque etiam poetica a prophetis probe discriminanda erunt, ne vestitum oraculi pro oraculo ipso habeas, inepteque poetica ad historiam adcommodes, quod contigit non paucis, qui ad interpretationem librorum Prophetarum sine lectione profana accessere.

§. 116.

Distinguendi porro *loci* veluti *communes*, quos tractant Prophetae, dum de rebus laetis et tristibus nunciant; vbi imaginibus

bus vtuntur multum frequentatis, quarum si peculiarem interpretationem esse putes, multum fallare.*

* Longius progreditur doctissima Eichhornius (*Cinleit. ins N. T. §. 515.*) cuius opinio accuratiori examine digna est.

§. 117.

Denique limites Vaticiniorum recte constituendi, ne, si vulgarem capitum distributionem sequare, diuersa oracula permisceas, eaque ad historiam adcommodando non modo vane te torqueas, sed historiam quoque oraculorumque sensum peruertas.*

* V. Lowth edit. Goetting. p. 424. 587.

§. 118.

Venit iam egregium praeter linguas subsidium *parallelismus* poeticus, qui late in scriptis V. T. dominatur*, cuiusque usus in eo est positus, vt quod vno membro obscurius dicitur, illustretur ex altero, seu synonymo, seu contrarie opposito, quam cautio est quoad primum, ne prorsus synonyma putes, quae talia saepe non sunt, neque ad voces singulas parallelismum extendas.

* V. Lowth prael. XIX. cum epimetro.

§. 119.

§. 119.

Magni quoque ad sinceram interpretationem momenti videri potest, quod recentiorum quorundam interpretum institutum probat, vt in explanando historias ab *απο-λογois* secernamus, quo pertinent virorum eruditorum iudicio, quae de Hiobo, Jona caet. in S. Codice narrantur. Sed videntur haec diluendarum difficultatum ergo acutius, quam verius excogitata.*

* V. Lowth de Poesi S. Hebr. p. 662. edit. Goetting. Michaelis Anmerkung. zum Propheten Jonas. Eichhorn Einleit. §§. 577. 637 638. Jerusalems Geschichte vom Falle in den Betrachtungen über die vornehmsten Wahrheiten der Religion.

§. 120.

Profuerit tenere vbique consilium Sacrorum Scriptorum, modumque, quo singula in eorum scriptis consideranda sunt *, ne his ignoratis, vel male explicatis non modo a vera interpretatione deficiamus, sed difficultates quoque fingamus, quae nullae sunt; quod accidit auctori Fragmentorum, qui cum omnia in libris S. ad *Reuelationem Religionemque* referret, falsissime de libris ipsis pronunciauit. **

* Inservient huc Eichhorn's Einl. ins A. T. Michaelis Einl. in die göttl. Schrift. des A. B., cuius tamen necdum nisi particulam habemus. Die Schrift

Schriften des A. B. nach ihrem Inhalt und Zweck.
Von D. Wilh. Fr. Hufnagel, Erlang. 1784.

** V. Uebrige noch ungedruckte Werke des Wolfen-
büttelischen Fragmentisten. 1787.

§. 121.

Egregie interpretem in multis iuuabunt
historica subsidia, et rituum morumque,
ingeniique humani accurata notitia *, qua
destituti ingeniosi quidam viri in alienam
partem interpretati sunt non pauca, quae
aliquando risui quoque exposuere, nihil
minus quam ridenda.** Neque minus pec-
catum est hac in re ab aliis, qui ignorantia
morum rituumque antiquorum ad mysticas
rationes multa retulere; quae planiores ex-
plicatus habere poterant.

* Suppeditabunt hanc praeter Itineraria Hadriani
Relandi antiquitates, quas recensuit auxitque
Vogelius. Hal. 1769. Wachneri Antiquitates
Ebraeorum Goetting. 1743. Carpzovii Apparatus
Historico - Criticus antiquitatum S. Codicis Erf.
et Lips. 1748. Spenceri de legibus Hebraeorum
ritualibus earumque rationibus libri quatuor.
Cantabrig. 1727, et Tubing. 1732. Paulsens Re-
gierung der Morgenländer. Altona u. Flensb. 1775.
Michaelis Mosaisches Recht. Frankf. am Main 1770
— 75. 1ster Thl. vermehrt Ebd. 1775. Ebdess.
Abhandlung von den Ehegesetzen Moses 2te. Auflage,
Erf.

Trsf. u. Leipz. 1786. Fabers Archaeologie der Hebr. 1773. Fleury Moeurs des Israelits. Collecta multa dabit Vgolini Thesaurus Antiquitatum S.

- ** V. Lettres de quelques Juifs Portugais, Allemands et Polonois à Mr. de Voltaire. à Paris 1781. Facient huc quoque Heß Geschichte der Patriarchen. Tübingen 1785. Ebendesselb. Geschichte der Israeliten. Zürsch 1776—. Toblers Anmerkungen zur Ehre der Bibel. Halle 1777 — 85. u. Niemeyers Charakteristik der Bibel. Halle 1780—. Legi etiam merentur quae Eichhornius in Fragmenta Guelferbytana docte disputat in seiner allgemeinen Bibliothek der Bibl. Litt. Vol. I. p. 3. et seqq. 261. et seqq.

§. 122.

Non minorem vtilitatem adferet interpreti Geographia ^a, Chronologia ^b, Historia naturalis ^c, Medicina ^d, ponderum et mensurarum ^e, rei oeconomicae ^f, Matheos ^g, Musices ^h et Critices sacrae ⁱ, historiaeque externae ^k notitia, sine qua plurimis in locis adhaerescet, et a vera interpretatione aberrabit, quod exemplis innumeris, si necessum foret, comprobari posset.

- * Strabonis libri XVII. γεωγραφικων, Christoph. Cellarii Notitia orbis antiqui, quam auxit Jo. Conr. Schwarz. Lips. 1731 et 32. Relandi Palaeestina caet. Traj. Batav. 1714. Sam. Bocharti Geographia sacra seu Phaleg et Canaan. Lugd. 1692. Cui iungendum Jo. Dav. Michaelis Spicile-

legium Geographiae Hebraeorum exterae. Goetting. 1768 et 80. Huic denuo iungendae Jo. Reinholdi Forsteri epistolae ad Jo. D. Michaelis ibid. 1772. Eduard Wels historische Geographie des A. u. N. Test. a. d. Engl. übersetzt von Panzer. Nürnberg. 1765. Handbuch der alten Erdbeschr. zum Gebrauch der Danvillischen Landkarten. ibid. 1785 et 86. Cum Atlante Danvilliano ibid. 1784. Denique Büschings neue Erdbeschreibung.

- b Frid. Spanhemii Introduct. ad Chronologiam et hist. S. Lugd. Batav. 1683. Dionysii Petavii de docttina temporum. Antwerp. 1703. et Rationarium temporum. Lugd. Batav. 1710. Jac. Vlierii Annales V. et N. Test. Genev. 1722. Jo. Georgii Franckii nouum systema Chronolog. fundamentalis. Goetting. 1778. Inter peculiare dissertationes huc facient Michaelis quaedam Dissert. in Commentationibus Societati Goettingensi oblati. Bremae 1774, et 1769. Eiusd. Schreiben an Herrn Prof. Schlözer die Zeitrechnung von der Sündfluth an bis auf Salomo betreffend, im Götting. Magazin 1780. Eiusd. Versuch einer Erklärung der 70 Jahrwochen Daniels. Götting. 1771. Item Epistolae de LXX. hebdomadibus ad Jo. Pringle. Lond. 1773. Vid. etiam Dr. Bibl. P. VI. p. 71. P. X. p. 1. et 27. Koppii programma, in quo Israelitas non 215. sed 430 annos in Aegypto commoratos esse efficitur. Goetting. 1777.

- c Bocharti Hierozoicon seu de animalibus S. S. Lugd. 1712. Olai Celsi Hierobotanicon seu de plantis S. S. Vpsal. 1745 et 47. M. Sam. Gottl. Donats Auszug aus Scheuchzers Physica Sacra 1777—79. (Vid. Dr. Bibl. P. XXI, p. 58. et seqq.

Sam. Debmanns vermischte Sammlungen aus der Naturkunde zur Erl. der heil. Schrift. Rostock u. Leipz. 1786. praeter Itineraria et Joh. D. Michaelis Fragen an eine Gesellsch. gelehrte Männer. Erf. am Mann 1762.

d Richard Mead Medica Sacra, Lausan. 1760. Schilling de Lepra. Lugd. Batav. 1778. Michaelis oben angeführte Fragen et Itineraria.

e Car. Arbuthnothii tabulae antiquorum numorum, mensurarum et ponderum variis differt, explicatae ex Angl. in Lat. conuersae opera Koenigii Traj. ad Rhen. 1756. Jo. Casp. Eizenschmidii de Ponderibus et Mensuris edit. alt. auct. Argent. 1737. Michaelis Commentatio de siclo ante exilium Babylonium in Commentariis Societ. Reg. Scient. Goetting. Tom. II.

f Paulsen von dem Ackerbau der Morgenländer. Helmst. 1748. Michaelis Abhandlung von der Schafzucht der Morgenl. in seinen vermischten Schriften. Frankf. 1766. Eiusd. von der Pferdezuucht in Palästina ibid. eodemque anno. Item Fragen an eine Gesellsch. caet. et Itineraria.

g Wideburgi Mathesis bibl. Jenae 1730. et Joh. Zet. Schmidts biblischer Mathematikus. Züllichau 1749. Multa adhuc in hoc genere desiderantur.

h Pfeiffer über die Musik der alten Hebr. Erl. 1779.

i Loca difficillima in Veteris Test. Scriptis occurrunt, quae non nisi crisi adhibita explicari possunt. Vid. de Rossi Dissert. prael. Tom. IV. Var. Lect. p. XIII, et seqq.

κ Herodot. Diodor. Sic. Fl. Josephi Antiquitates.
Humphrey Prideaux N. u. N. Test. mit der Juden
und benachbarten Völkergeschichte. Dresden 1771.
Anglice edit. vndec. London 1749. Jac. Perizonii
Origines Babylonicae et Aegyptiacae edit.
alt. Traj. ad Rhen. 1736. Jo. Gottl. Kalinski
Vaticinia Chabacuci et Nachumi caet. obserua-
tionibus illustrata Vratislav. 1748.

§. 123.

Atque ita nobis descripta est ratio in-
uestigandi usum loquendi Vet. Test.; quo de
argumento non omnia, sed ea ferme adtu-
limus, quae potiora videbantur, omissis
etiam, de quibus alibi (Cap. II.) diximus.
Videndum iam de libris N. T.

CAPUT V.

De reperiendo usu loquendi N. T.

§. 124.

Scriptores N. T. graece, quod alibi vide-
bimus, plerique omnes scripserunt. De eo
solum quaestio superest, pure ne graeco, an
mixto, id est ex parte hebraico dicendi ge-
nere usi sint; quo non constituto recte de
usu loquendi inueigando praecipi nulla-
tenus potest.

§. 125.

§. 125.

Et purum quidem dicendi genus duce Pfochenio olim non pauci, ex Protestantibus maxime, defendebant, infirmis ducti rationibus. * Hodie omnis illa disputatio deferbuit, ut aegre reperias, qui mixtum esse orationis genus, quo utuntur scriptores N. T., neget.

* V. Richard Simon hist. Crit. Text. N. T. Cap. XXVI. — Michaelis Einl. in die göttl. Schrift. des N. B. §. 19.

§. 126.

Reuera, qui expenderit in Palaestina natos educatosque Scriptores S., omni ad haec institutione liberali, Paulo forsan et Luca exceptis, inde ab incunabulis destitutos fuisse, quinque etiam ex scriptis ipsis pronunciauerit, mirari satis non poterit, fuisse umquam, qui id in contentionem adducerent.

§. 127.

Quodsi itaque negari nequit, stilum Scriptorum N. T. ex parte graecum, ex parte hebraeum esse*, sequitur, ut consuetudinem utramque, graecam nimirum et hebraeam tenere debeat, qui in interpre-

pretatione librorum N. T. recte versari velit.

- * Disputationes de stilo *Hellenistico*, dialecto item *Alexandrina* et *Macedonica* partim de verbo sunt, partim incertis rationibus nixae. V. Richard. Simon Hist. Crit. T. N. T. Cap. XXVII. et XXVIII. Ernesti Interp. N. T. P. I. S. II. Cap. III. §. 16. Dialectum Alexand. defendit Michaelis Einl. §. 22.

§. 128.

Adiumento itaque primum interpreti erunt praeter Scripta S. Veteris T. Scripta alia, de quibus mentionem supra (Cap. III.) iniecimus, inprimisque Syriaca, eo quod Sermo, qui patrius Servatori Apostolisque erat, a Syriaco non admodum differret.

§. 129.

Vsum dein egregium habebunt Versiones graecae Veteris T. LXX., Aquilae, Symmachi et Theodotionis, e quibus interpres non raro magis, quam ex Hebraeis Syriacisque scriptis proficiet. Iam enim graeca librorum N. T. contendendo cum graecis Versionum reperiet hebraica^a, quod est aliquando difficile; iam hebraica tenens quoad verba, sed sensum ignorans, hunc non in Symmachi versione solum, verum in ipsis LXX. quoque (§. 96.) non raro deprehendet,

det, maxime si loca similia plura inuestigaverit ^b, vt quod vno loco ad verbum graece redditur, altero ad sensum redditum inueniat. ^c

^a Facient huc Coucordantiae Trommii. Amst. 1718. et Biellii Nouus Thesaurus Philologicus. Hagae Comitum 1779. cum Schleusneri Spicilegio. Lips. 1734 et 86.

^b Buxtorfii Concordantiae, Basil. 1632.

^c Praeclare hac omni in re inseruiunt Thomae Gatakeri Differt. de Noui Testamenti Stilo. Londini 1648. Jo. Vorstii Commentarius de hebraismis N. T. curante Jo. Fr. Fischero. Lips. 1778. Similiaque aliorum virorum erudit. opuscula.

§. 130.

Cautela opus in vtroque genere; primum ne hebraica inuestigans, ex iisque de sensu graecorum statuens vulgaribus vocum hebraicarum explicationibus nimium deferat (§. 106.), neue praecipitanter sumat, eas Codicis hebraei lectiones olim fuisse, quae hodie sunt; deinde ne Versiones vbique accuratas esse putet, quae saepe aut ignorantia aut licentia peccant (§. 98.)

* De hoc omni argumento praecclare meritus est Ernesti Institut. Interp. N. T. P. II. C. VII.

§. 131.

§. 131.

Atque ut de graeca etiam consuetudine dicendi statuamus, hanc procul dubio interpretes N. T. non tam ex optimis dicendi magistris, quam ex auctoribus synchronis eodem circiter stilo, id est tenui usque, simili in argumento, historico nimirum didacticoque, versatis rectissime discet.

§. 132.

Itaque non abs re ex profanis Polybium, Diodorum Siculum, et Artemidorum commendat Ernesti, quibus non immerito Herodotum, Thucydidemque adiungemus, in quorum Scriptis non pauca inuenire est, quae explicando stilo N. T. vniuersim, nominatimque Paullinae orationi enodandae (de Thucydide dicimus) praeclare inferuiunt; quanquam apud Xenophontem quoque Raphelius, et apud hunc et alios Wetstenius et Kypkius non pauca huius generis reperere.

- * Ex Diodoro Siculo Munthius *Observat. Philolog.* Hafniae et Lipsi. 1755. ex Polybio et Arriano (de Xenophonte mox diximus) Raphelius *Annotat. Philolog.* Hamb. 1709. et 1715. ex Thucydide denique Bauerus *Philologia Thucydideo Paullina.* Halae 1773. collegere, quae dictionem N. T. illustrare videbantur. Recentissime Vir eruditus Bardili erudito suo tentamine Goetting. 1786. Spem nobis fecit similis opusculi ex Platone.

§. 133.

§. 133.

Non praetereunda hoc loco Iosephi Philonisque Scripta. * Et Philonis quidem oratio, magnam partem Platonica, licet caetera a stilo sacro admodum diffideat, Paulli tamen ideas non raro illustrat. Iosephus vero Scriptor Apostolis aequalis, in eadem patria Religioneque educatus, ipsoque argumento ad Scriptores S. propius accedens, quam scriptores exteri plus plerumque momenti habebit, ubi ex ejus scriptis exempla suppetent, quae tamen non sunt nimium frequentia, eoquod externos stilo imitetur.

* Observationes in N. T. ex Iosepho Krebsius. Lips. 1755. ex Philone Loesnerus ibid. 1777. dedere.

§. 134.

Venimus ad Patres, ex quibus antiquioribus maxime, quam multa haurire possit interpres in rem suam praeclara, et exemplis declaratum est *, et ratione doceri potest. Quae enim a Scriptoribus Sacris praeter loquendi consuetudinem omnem dicta sunt, qualia sane occurrunt non pauca, unde rectius discemus, atque ex Scriptoribus Christianis, qui quidem, si priorum seculorum sunt, multa e disciplina Apostolica tenere, multa etiam, quae ad instituta

ri-

ritusque pertinebant, oculis ipsis quotidianaque consuetudine usurpare frequentareque et poterant, et debebant.

* Suiceri Thesaurus Ecclesiasticus e Patribus graecis
Amstel. emend. et auct. 1728.

§. 135.

Non longius, atque par est, haec extendenda; vti enim temerarium fuerit antiquorum Patrum explicationes sine discrimine repudiare, ita non minus periculofum omnes promiscue probare. Neque enim si fluxisse potest interpretatio ex institutione Apostolorum, ideo fluxit, ritusque valde antiqui esse possunt, quin sint ab Apostolis constituti. Itaque non est hoc vno nomine irrefragabilis expositio, quod sit peruetusta, sed argumentis praeterea declarandum erit, cur non credatur noue excogitata, qualia quidem non raro argumentum materiesque ipsa, alias contextus, analogia doctrinae, stilique Apostolici ratio sufficient.

§. 136.

Atque sic limitata re omni glossas quoque veteres commendamus, in quibus sunt non pauca ex antiquissimis N. T. interpretibus collecta. Quamquam glossae alium praeterea usum, eumque potiozem habent,
qui

qui est, ut earum ope usus loquendi generatim constituatur, quem quidem in finem magno cum fructu interpretes Hesychii, Suidae Phauorini caet.* Glossas excutiet, dum mentem aduertat, glossographos hosce in vocum dictionumque explicatu certa non nisi loca plerumque spectare, (quod aliquando conceptis verbis ipsi monent, alias ex forma vocabuli subiectaque enarratione intelligi potest) multa deinde ad arbitrium, atque ex contextu ferme interpretari.

* De Hesychii, Suidae, Phauorini et Etymologici magni glossis Sacris (Veteris nimirum et N. T.) non ita pridem bene meritus est Jo. Chr. Ernesti, qui easdem Lipsiae, 1785, et 1786 vulgavit.

§. 137.

Atque haec sunt, quae de graecis hebraicisque in N. T. obuiis dicenda videbantur, quo referenda erunt, quae de *Chaldaismis*, *Syrianismis*, *Rabbinismis* et *Arabismis* viri docti peculiari loco monent*, quae quidem genus diuersum nostra opinione nequaquam constituunt, nisi quod sermo Syro-Chaldaicus Apostolorum iam ex hac illaue dialecto illustrandus venit, propterea quod monumenta Syro Chaldaicoque sermone perscripta nimium pauca habeamus.

* V. Michaelis Einl. §. 20.

§. 138.

§. 138.

Persifmos qui commemorant, vel de paucis quibusdam vocibus intelligunt *αγ-γαρευειν*, *γαζα* caet., vel de Theologiae *Perficae* formulis *; primum vt recte animadvertit celeb. Michaelis, Stili N. T. proprium non est. De altero nimis incertum videtur, quam vt *Perficae* potissimum originis esse, quae, apud Joannem cum primis, veniunt expressiones, sat tuto statui possit.

* V. Herbers Erläuterungen zum N. T. aus einer neueröffneten Morgenländischen Quelle. Riga 1775.

§. 139.

Latinismos, et *Paulli Cilicisms* quod adtinet, vtrumque satis expeditum est. Latinam certe consuetudinem notissima exempla *Κεντυρηων*, *λεγειων*, *κολονια*, *πραιτωριον*, *κουρωδια* caet. perspicue loquuntur, quanquam ea ferme sunt vocum singularum, rariusque occurrunt, quae sunt phrasium.* *Cilicisms*, si quaedam propria habuit *Cilicus* sermo, *Paulli* orationi adhaerescere, nemo mirabitur; neque dubium videtur, prouinciae consuetudinem in nonnullis singularem fuisse. Hieronymi quidem testimonium ** aegre contemni potest. Caeterum commodum accidit, quod neutrum, neque *Latinismi* neque *Cilicismi*, negotium in exponendo facessant.

La-

Latinam enim consuetudinem, quae medio-
crem adtentionem haud effugiet, Scriptores
Romani perspicue declarant, et quae sunt
Pauli propria, ea non ex contextu modo,
verum ex parallelismo quoque plerumque
explicantur.

* V. Michaelis Einleit. §. 25.

** Ad Algasiam Quaest. 10. Tom. IV. pag. 204. edit.
Paris.

§. 140.

Diximus adhuc de subsidiis, quae pe-
tuntur ex linguis, praeter quae, vti de
libris Vet. T. fassi sumus, dantur alia, qui-
bus interpres adiuuari potest. Itaque et
isthic profuerit ritus institutaque tenere ea-
que non Iudaeorum solum, verum extera-
rum quoque nationum imprimisque Roma-
norum et Graecorum. Et horum quidem an-
tiquitates vnde discantur, non est obscu-
rum, illorum autem ex libris sacris, Iosephi
Philonisque Scriptis, atque etiam Scriptori-
bus Talmudicis peti, magnorum interpretum
exemplis confirmatum est.

§. 141.

Et quoniam Iosephi Philonisque libros
satis plerique norunt, de libris Talmudicis
breuiter tironem monebimus, eos duabus
sum.

summis partibus, *Mischna* nimirum seu textu, et *Gemara* id est expositione, absolui. Est autem *Gemara* duplex vna Hierosolymitana, Babylonica altera, unde *Talmud* duplex Hierosolymit. et Babylon. distinguitur. Vulgo existimant *Mischna* (textum) secundo Seculo a Rabbi Jehuda Hakkadosch congestum, *Gemaram* (expositionem) Hierosolymit. quarto, Babylonicam sexto demum seculo ad finem perductam esse. Vtroque, tam *Mischna* nimirum, quam *Gemara*, traditiones antiquae, quas *Rabbanitae*, secta *Karaitis* opposita, defendunt, continentur, in quibus sunt oppido multa mores institutaque Iudaeorum antiqua, profana sacraque, egregie illustrantia.

§. 142.

Ex hisce Scriptis Talmudicis Lightfootus ^a, Schoetgenius ^b, omniumque diligentissime Wetstenius ^c, ut alios taceam, hausere, nemoque est, qui illorum operam grata mente non agnoscat, nisi quod alicubi, quod in huius modi usu venire solet, nimium remotas similitudines consectantur multaque ex Talmudicis explicant, quae alias longe expositiones habent.

^a In horis Hebraicis et Talmudicis. Separatim Lips. 1679 et 84.

^b In horis Hebr. et Talmud. in vniuersum N. T. Dresdae 1733. Tom. II. ibid. 174a.

^e In Commentario edit. N. T. Amstel. 1751, 52. adiecto.

§. 143.

Praeter historiam morum et institutorum, historiam *factorum* quoque ^a, geographiae ^b deinde, Chronologiae ^c, rei oeconomicae ^d, historiae naturalis ^e, et medicinae ^f, ponderum item et mensuram ^g cognitionem, criticum denique iudicium, quo veras lectiones a falsis discernat ^h, interpreti in promptu esse debere, concedet facile, qui hac in re aliquid videt. Neque enim vlla pars librorum sacrorum est, quae vnus alteriusue generis disquisitiones non postulet, Euangelicaque historia et Acta Apost. singulorum propemodum generum quaestionibus abundant.

^a Inprimis huc facient Iosephi Antiquitates et libri de bello Judaico.

^b Bernardi Lamy Apparatus Geographicus. Paris. 1699. Lightfooti disquisitiones Chorographicae in horis hebr. et Thalmud. praeter supra (§. 120. not. a) laudata.

^c Bernardi Lamy Apparatus Chronologicus. Paris. 1699. Jo. Pearsonii annales Paulini in operibus posth. Lond. 1688. praeter supra (ibid. not. b) laudata.

^d

d V. §. 120. not. f.

e V. ibid. not. e

f Richteri dissertationes quatuor medicae. Goetting.
1775. V. supra ibid. not. d

g V. supra ibid. not. e

h Grauiissimas difficultates, vti supra (§. eodem
not. i) diximus et in N. T. libris aliquando crisis
dissoluit.

§. 144.

Denique quod supra (§. 120.) monuimus, perspectum esse debere interpreti ubique consilium scopumque Auctorum sacrorum, et isthic inculcamus *, habetque hoc monitum vsum minime vulgarem cum in aliis Noui T. libris, tum vel maxime in scriptis Johannis **, quae recte interpretari, nostra quidem opinione, nemo poterit, qui, contra quos homines scripserit, non identidem in memoriam reuocauerit.

* Vtui hunc in finem erit Michaelis Einl. in die göttl. Schr. des N. B. praeter scripta ibi excitata.

** Praeclarissime haec illustrat Zweck der Evangel. Geschichte und der Briefe Johannis von D. Gottl. Christ. Storr. Tübing. 1786.

CAPUT VI.

De Noui Veterisque T. loquendi usu per auctoritatem constituendo.

§. 145.

Post ea, quae de usu loquendi Sacro inuestigando adhuc disputauimus, restat quæstio apud Catholicos potissimum definienda, an aliqua, et quae Vulgatae Versionis, Patrumque in sensu constituendo sit auctoritas?

§. 146.

De Vulgata quæstionem peperit Tridentinorum Patrum decretum *, quo *authenticam* Vulgatam declarant, atque in *publicis lectionibus, disputationibus, prædicationibus et expositionibus* vnice laudandam, quod a non paucis translatum ad ipsam Versionis certam inerrantemque auctoritatem.

* Sess. V.

§. 147.

Ea sane posset esse explicatio vocis *authenticus*. Sed rectius multo ex historia quæstionis ipsius, in coetu Tridentino agitatae de vocabuli significato existimatum fuit.

fuiſſet *, ex qua luculentum eſt, de eo Tridentino conſeſſui nequaquam in mentem veniſſe; quod vt vt per alia incertum foret, vnius Cardinalis a S. Cruce teſtimonio ** extra controuerſiam omnem poneretur.

* V. *Historia del Concilio Trident.* Lib. II.

** Prouocat ad illud Vega (*Lib. XV. de Iuſtificat. Cap. IX.*) cum Caluino Vulgatam Catholicosque ridenti reſponderet: *Ne fruſtra labores in oſtendendis vitiis vulgatae editionis. Synodus non adprobauit menda, quae linguarum periti et in ſacris litteris mediocriter verſati in ea deprehendunt. — In honorem vetuſtatis, et honoris, quem ei iam a multis ſeculis detulerant concilia latina, — et vt certo ſcirent fideles, quod et veriſſimum eſt, nullum inde haberi poſſe pernicioſum errorem, — et ad coercendam etiam conſuſionem, quam affert multitudo translationum, et temperandam licentiam nimiam edendi ſemper nouas translationes, ſapienter ſtatuit, vt iſta vteremur: — atque eate-nus voluit authenticam haberi, vt certum omnibus eſſet, nulla eam deſoedatam errore, ex quo pernicioſum aliquod dogma in fide et moribus colligi poſſet. — Et hanc fuiſſe mentem ſynodi, nec quidquam amplius ſtatuerere voluiſſe, ex verbis ipsis — potes colligere. — Et ne dubites de his, poſſum tibi allegare pro his ampliſſimum et obſeruandiſſimum dominum ſanctae Crucis Cardinalem, — qui illi ſeſſioni et aliis omnibus praefuit, et pridie quam illud decretum firmaretur et poſtea, non, opinor, ſemel mihi teſtatus eſt, nihil amplius voluiſſe Patres firmare. V. etiam Richard Simon *hiſt. Crit. V. T. Lib. II. Cap. XIV.**

§. 148.

Et profecto vulgatae Versionis quis auctor sit, obscura quaestio, et quanquam seculo XVI et antea pluribus insedit opinio, *inspiratum* (hoc enim vocabulo utebantur) Scriptorem fuisse, erant alii, qui de re adeo incerta persuasum nequaquam haberent. Neque inepte quaesitum, vti deinceps videbimus, a Theologis quibusdam Concilii, quam Vulgatam dicerent, qui irrefragabilem eius putarent auctoritatem?

§. 149.

Quid quod vulgata Versio, si recte rem accipimus, ne quidem versio est, vtpote ex qua de sensu dictorum non magis pronuntiari in plerisque omnibus potest, atque ex textu ipso authentico. Est illa certe tam singulis vocibus particulisque addicta, vt, si latina intelligere velis, graeca hebraicaque identidem adire necessum habeas. Quo posito, quis tam ineptus erit, vt, vbi de sensu quaestio incidit, Vulgatae auctoritatem obiiciat, quum Vulgatae sensus aequae aut magis incertus, quam graecus hebraicusque, sit.

§. 150.

Atque sic nouo argumento adparet, quam falso senserint, et quam longe etiam

a Tridentinorum Patrum mente aberrarint ii ex nostris Theologi, qui in expositione sacri Codicis singulos Vulgatae apices retinendos olim defendere.

§. 151.

De Patrum auctoritate vt dicamus, eiusdem Concilii praeceptum in decreto supra laudato extat, quo cauetur, ne quis audeat *contra vnanimem consensum Patrum* litteras s. interpretari, quod quidem praeceptum non minus et in alienos sensus detortum a Catholicis, et, quod pronum, a Protestantibus explosum fuit. Quaestionis in Concilio agitatae historiam tenere et isthic oportebat *, quae vna meliora nostros edocere, et Protestantium accusationes arcere ex parte poterat.

* V. Historia del Concilio Trident. ibid.

§. 152.

Sed in ipso decreto sunt, quae de mente Patrum dubitare non sinunt, decretique, aequitatem firmant. Et primum quidem non singulorum, quamuis plurium auctoritatem, sed *vnanimem omnium consensum* repudiandum in exponendo negat Confessus Trident.; quo quidem non nimium praecipi, is omnium optime sciet, qui quanta primorum Ec-

Ecclesiae Patrum interpretandi libertas fuerit, non ignorauerit, ut mirari subeat, fuisse, qui *seruilem* hoc decreto fieri exegefin contenderent.

§. 153.

Neque haec vna moderatio erat Patrum Tridentinorum, sed quum ecclesiam *iudicem* sensus Scripturae in rebus *fidei morumque* constituerent, de Patribus nihil simile pronunciant, neque *suapte* infallibilem Patrum interpretationem habendam decernunt *, sed coerceri *petulantia ingenia* volebant, neque adferri, quae tota retro antiquitas Catholica aliter existimasset **, quod quidem turbulento illo tempore passim fieri sibi persuadebant Catholici, maxime postquam de antiquitate tam arroganter pronunciaissent noui coetus Theologi.

* Nemo Catholicus ignorat, Patrum non nisi qua *testium traditionis* auctoritatem valere.

** Verba decreti sunt: *Ad coercenda petulantia ingenia decernit* (sacros. Synodus) *ut nemo suae prudentiae innixus, in rebus fidei et morum ad aedificationem doctrinae Christianae pertinentium sacram Scripturam ad suos sensus contorquens, contra eum sensum, quem tenuit et tenet sancta mater Ecclesia, cuius est iudicare de vero sensu et interpretatione Scripturarum sanctarum, aut etiam contra vnanimem consensum Patrum, ipsam Scripturam S. interpretari audeat.*

§. 154.

§. 154.

Itaque de iis, quae ad quietem Ecclesiae spectarent, et ad moderationem ingeniorum, sancit vnice decretum Tridentinum; et non tam *consecrare* priscorum Patrum expositiones, quam conseruare Religionem praesules in consilio congregati volebant. Sane non poterant ignorare episcopi illi, quod etiam Theologi Concilii monebant, fuisse inde ab incunabulis Religionis hanc in ecclesia interpretandi libertatem, quam post Originem ii ipsi Patres vsurpabant, a quorum consensu deficere decretum vetat.

§. 155.

Quare, quemadmodum nemo Christianus spreuerit, quod forte ex disciplina Apostolica hauserunt prisci (§. 132. 133.), ita velle nequibant Patres Tridentini vel in iis valere eorumdem auctoritatem, quae ex proprio ingenio adtulere; qualia quidem non pauca esse, nemo in historia interpretationum versatus ignorat, in primisque in commentariis, quibus Veteris Test. libros illustrant, vtpote quos explanare, paucis forte locis exceptis, neque Christo neque Apostolis propositum erat.*

* V. Richard Simon Hist. Crit. V. T. Lib. III. Cap. XII.

§. 156.

§. 156.

Atque ita explicata ratione vniuersa reperiendi sensus per ysuu loquendi, aut alia subsidia, quaedam capita separato loco nobis tractanda videntur, in quibus momentum nostra opinione non paruum positum est. Sunt autem praecipue tria: primum de tropis, alterum de emphasibus, tertium de locis pugnantis iudicandis et explicandis.

CAPUT VII.

De dictione tropica iudicanda et interpretanda.

§. 157.

Tam multa in Codice S. vtriusque Test. occurrunt tropica, tamque frequentes sunt de tropicis, Noui Test. maxime, eorumque sensu, quae inter interpretes Theologosque agitantur, concertationes, vt hoc loco recte non explicato interpretem in quam plurimis adhaerescere, expositionemque omnem sacrarum litterarum dubiam incertamque reddi necessum sit.

§. 158.

§. 158.

Et primo statim loco videndum, quibus notis, quoque veluti critico tropica a propriis discernantur. In quo multum errarunt, qui generali enunciato expediri posse rem omnem existimarunt, vel hoc nimirum: *Non facile discedendum a proprietate significationis*, vel altero paullo explicatiore, caetera non multum diuerso: *Non sine euidenti causa aut necessitate proprietatem deferendam*. Nam qui primum statuunt, ii si aliquid omnino dicunt, neque verbis ludunt, refutantur iis, quae supra (Cap. II.), cum de tropicorum ortu quaereremus, attulimus; et si vel maxime firmum esset, quod volunt, nihil dicerent, quo in iudicanda dictione tropica clarius videamus.

§. 159.

Qui, quod altero loco positum est, defendunt, ii primum non docent, quam *causam euidentem*, quamue *necessitatem* dicant, vel si, quod Danhauerus fecit, causam euidentem repugnantiam definiunt, quae sit vel rerum vel factorum, exemplorum copia obruuntur. Non minus deinde vage atque ad usum parum adcommodate praecipiunt, atque ii, qui non facile tropum agnoscendum sciscunt.

§. 160.

§. 160.

Cum itaque generali praecepto difficultas, quae est in distinguendis propriis et tropicis aegre expediri posse videatur, peculiariora quaedam monita adferenda sunt. Et in iis quidem quae in vita communi consuetudineque humana versantur, regulis nullis opus esse, ut tropice an proprie aliquid dicatur, intelligamus, experientia quotidiana docet. Neque mirum, quum in rebus eiusmodi, quid res ipsa, quid dictorum series exposcat, negotio nullo videamus.

§. 161.

Difficultas omnis in rebus abstrusis, ab intelligentia nostra remotis, vel qua demumcunque ex causa obscuris inest, ubi nempe, quid ipsi sentire, statuereque de re debeamus, non adparet. Atque hoc ex capite tam frequenter in Noui Test. libris dubii haeremus, quamquam in Prophetis quoque Veteris Test., maxime ubi historia nos deserit, et in aliis quibusdam (§. 108.) non minorem difficultatem experimur.

§. 162.

Profuerit in hisce primum dicendi characterem generalem spectasse, et in libris quidem Veteris Test. prosaica a poeticis pro.

propriaque sermonis orientalis, praesertim antiqui (§. 108.), a communibus discrimina-
nasse. Plura enim in poeticis tropice dici,
quam in prosaïcis, in vulgus notum est, et
habet hoc sermo orientalis, ut imagines di-
ligentius confectetur, licentiusque usurpet,
quod quidem cum primis adparere videtur
in fragmentis illis antiquissimis, ex quibus
Mosem mutuatum esse verosimile est. In
oraculis Prophetarum diligenter adtenden-
da erunt, quae supra, cum de stilo prophetico
ageremus, monuimus, ne, quae historica
sunt, prophetica existimemus, vel ornatum
poeticum, imaginesque in omni poesi pro-
phetica frequentatas cum historia miscea-
mus (§§. 112 — 116.)

§. 163.

In libris Noui Test., perpaucis exceptis,
in quibus est Apocalypsis, pleraque omnia
historici didacticique argumenti sunt, quod
quidem vtrumque genus tropos nisi faciles
obuiosque, ut omnis loquendi consuetudo
docet, non amat, quò adeo ex capite gra-
viter nostra opinione peccant, qui Matth.
XXVI 26. 28. et XXVIII 19. tropice expli-
cant.

§. 164.

Non diffitemur, quaedam inusitatus poni, si ex nostra loquendi consuetudine rem aestimamus, atque in genere imaginibus delectari sermonem Seruatori Apostolisque patrum vtpote ex hebraeo ortum et eius similem. Verum sunt suae huic quoque sermoni leges tenorque constans, quo tropos iam quaerit, iam refugit, ut in multis statui sine haesitatione possit, tropusne spectato loquendi usu existimari, an proprie dictum accipi debeat.

§. 165.

Ex perpetuo vel frequenti admodum vocabuli dictionisque usu magna plerumque verisimilitudinis specie de proprietate significatus iudicium fertur, uti cum *ὑίου* appellatio Seruatori toties tribuitur, vel cum peccatorum expiatio tot formulis eundem sensum habentibus traditur. Usus quidem loquendi haud ferre videtur, ut toties tropos eosdem repetamus, nisi forte peculiaris ratio subsit, qualem deprehendisse sibi visi sunt magni interpretes in vocibus *δαίμονιον*, *δαίμονιζες* *δαί* et phrasibus inde ortis. *

* Nemo putet, difficilem monito hocce quaestionem de daemoniis nos definire velle, quam quidem accuratius multo disputandam esse non ignoramus.

§. 166.

§. 166.

Iuuerit non raro subiecta adtributaque, casum rectum et obliquum, epitheta, adverbia, et, vt in genere dicam, ea omnia adtendere, quae rem adcuratius definire determinareque possunt, ex quibus persaepe nullo negotio statui poterit, proprius an tropicus significatus praeferendus sit.

§. 167.

Saepissime dubium adimet parallelismus, cum vno loco proprie, quod alio tropice, dicitur, vel cum explicatius alibi, quod hic minus explicate, proponitur. Sic Jo. III 3. 5. intelligitur coll. Marc. XVI 16. eodemque modo I Mos. III 14. coll. Mich. VII. 19. I Thess. IV. 16. coll. I Cor. XV. 52. Matth. III 16. coll. III, 22.

§. 168.

Plurima denique enucleabit contextus, cuius generis innumera exempla in vtroque Codice S. occurrunt. Adis vt pauca ponam I Mos. III 10. et 24. vbi קול tonitruū esse, quod volunt, vel כרבים equos tonantes aegre tibi ex contextu persuadebis. Si Ps. XVI, haereas in יהיבוס, lege v. 4. כל-אסך caet. Eodemque modo si Matth. VII 22. προσφη-τευσάμεν negotium facessat, dubium tollent se-

sequentia και τω σω ονομ. δαιμονια εξεβαλομεν
caet. Quanquam vero ubi locus totus alle-
goricus est, tropum suspicari licet in singu-
lis partibus aliquam cum vniuersa allegoria
connexionem habentibus, quae est obser-
vatio Ernesti *, non tamen id ubique tutum
est, potestque vel in iis locis, quae laudat,
in dubium vocari.

* Institut. Interpret. P. I. Sect. II. Cap. IV. §. 14.

§. 169.

Sensum iam tropicorum quod spectat,
eum declarat vel res ipsa, vel vsus loquen-
di, vel morum denique institutorumque
ratio; prout nempe tropus vel perspicua
similitudine, vel idiomate, vel moribus et
institutis nititur; sic cur tonitru קול יהוה
hebraeis audiat vel Jesu institutio φωτισμος
dicatur, non difficilem explicatum habet,
at ὁδος (דרך), ζωη (חיים), θανατος (מות),
אור, חשך caet., itemque Ps. II, 12. CX, 1.
non intelligas, nisi idioma hebr., mores et
instituta teneas.

§. 170.

Atque horum potius ratio habenda,
quam etymologiae, ex qua si tropos ex-
plicandos putabimus, daturi sumus non
raro, de quibus Scriptores S. ne somniarunt
qui-

quidem, quod summo viro Schultensio sequacibusque saepe, et multis etiam in Novi Test. explanatione accidit.

§. 171.

Nihil porro in hac omni re magis cavendum, atque ne informata qualicunque vocabulorum idea tropos ipsos statim intelligere nobis videamur, quod crebro usu venit in vocibus, quae res sensiles notant; fit enim in his fere, ut, quoniam notiones proprias adcurate clareque tenemus, putemus quoque, quid tropice significant, nos adsequi, quod secus habere, constabit illico, cum tentabimus id ipsum propriis verbis distincte declarare; in quo aquam nobis haerere multoties experiemur. Et quanquam certo indicio esse poterit, nos tropi vim minime adsequi, ubi propriis verbis, quod tropice dictum est, explanare nequibimus, non valet argumentum e conuerso potestque falsa explicatio esse, quae verbis quamvis propriis distinctisque traditur.

§. 172.

Quoniam porro, ubi tropi continuantur, fitque locus *allegoricus*, impeditior paullo sensus redditur, de hoc quoque genere isthic breuiter dicendum. Est itaque ante omnia consilium allegoriae totius ex-
qui-

quirendum, quod non erit difficile; nam plerumque ex contextu intelligi poterit; eritque etiam, ubi id conceptis verbis scriptor ipse prodet, quod fit maxime in prophetarum effatis. Consilio reperto indagentur verba phrasaeque, in quibus cardo rei verti videbitur, eorumque sensus per subsidia adhuc tradita inuestigetur. Nihil difficultatis caetera habebunt, nisi quod, praesertim in Prophetis, historiam eorum tenere, de quibus agitur, profuerit, ut, quae subtiliter aliquando tanguntur, recte intelligas. *

* V. Ezech. Cap. XV. XIX. XXIV, 3 — XVI. XXIII.
I Cor. V, 6 — II Cor. III 1 —

§. 173.

Ad genus allegoricum reducitur *Parabola*, quae in historia Evangelica regnat, quanquam occurrunt et in Veteris Test. Scriptis, quae sunt ex hoc genere. Est itaque in parabolis quoque primo semper loco inuestigandum consilium, quod dabunt plerumque adiuncta, vel explicatio subiecta. Ex neutro ubi de consilio parabolae constiterit, uti fit forte in parabola Luc. XVI 19 —, argumentum ipsum spectandum erit, solliciteque adtendenda, quae consilium parabolae prodere possint, e quibus si non cer-

certo, verosimiliter saltem de re omni statui poterit.

§. 174.

De consilio vbi constiterit, ea quae ad vestitum ornatumque parabolae pertinent, prouide secernenda ab iis, quae summam parabolae constituunt, cauendumque, ne vel ea, quae consilii sunt, poeticae parabolae parti adtribuas, vel ea, quae ornatus vestitusque gratia vnice ponuntur, ad consilium referas, quorum alterum ineptam reddere parabolam potest, vti accidit parabolae Matth. XXII., alterum mysticis explicationibus portam aperit. *

* Parabolarum exempla in V. T. sunt Jud. IX 7 — 15. II Sam. XII 1—5. Jesai V. 1—7. In N. T. passim occurrunt. Vna ex pulcherrimis est, quae Luc. XV. 11 — narratur. De Parabolis V. Storr Dissertatio. 1779. Grays Vorlesungen. Hannover. 1784. Bauers Erklärungen Leipzig 1782.

CAPUT VIII.

De Emphasibus iudicandis.

§. 175.

Minus crebro in emphasum iudicio peccari hodie ab interpretibus solet, atque peccatum non ita pridem fuit, cum empha-

libus omnia replerent, existimarentque in eo se facere, quod non minus indoli linguarum, quam dignitati Scripturarum sacrarum conueniret; quo non obstante iuuerit tirones praeceptis quibusdam muniisse, ne, ubi hanc rationem vsurpatam a magnis interpretibus deprehenderint, auctoritatis praeiudicio eo facilius in errorem inducantur, quo plus illecebrae ingeniosae eiusmodi interpretationes habent.

§. 176.

Et primum quidem iubemus tirones generalem loquendi consuetudinem adtendere, quae hoc minime habet, vt, quidquid spectata forte etymologia, vel rem aestimando ex consuetudine linguae alterius emphaticum esse potest, tale velit, sed tam sine emphasi, quae sunt eiusmodi, dici plerumque, quam sine emphasi dicuntur, quorum neque etymologia, neque idioma premi potest.

§. 177.

Primi certe vocum significatus, vt saepius monuimus, in linguis plerisque omnibus exoleuere; quod adeo verum est, vt in sermone patrio etymologias non nisi docti grammatici teneant, et in sermone hebraeo Schultenius necesse habuerit aliam dialectum

lectum adire, in qua ipsa illud profecto non semper reperit, quod feliciter detexisse eum homines quidam semidocti depraedificant.

§. 178.

Nullo itaque pacto ferri potest ratio illorum interpretum, qui, cum de vocum, ut hoc utar, hebraicarum significato pronuntiandum est, in dialectis etymologiam quaerunt, hocque, ut sibi persuadent, reperto statuunt id ipsum in sacro Codice vocibus notari, quod etymologia illa continetur, quum non modo dubitari possit, an etymologia recte inuestigata sit, sed multo magis, an, quod etymologia habet, scriptor quisquam hebraeus umquam usurpauerit.

§. 179.

Est aliud, quod in Veteris Test. expositione interpretibus non paucis fraudi fuit. Nimirum quum sermo hebraeus omnis ad vehementiam compositus sit in singulis vocibus et phrasibus, totaque syntactica ratione, haecque aestimarent homines linguae hebraeae non satis periti ex sua loquendi consuetudine, non ex hebraea, inter emphases omnia retulere. Itaque quoties paullo calidius Scriptores s., quod nos frigide, quoties per ambages vel concise, quod nos

breuius, vel plenius efferimus, dicunt, quoties synonyma adcumulant, verba geminant, abstracta pro concretis ponunt, pro singulari numerum pluralem adhibent, coniugatione graui vtuntur caet. emphases confingunt, de quibus ne somniare quidem Scriptores s. poterant, nisi homines fuerint toti ad emphases compositi.

§. 180.

Atque haec ex parte de Noui quoque Testamenti libris valent, vbi magis etiam, quae ex hebraica consuetudine explicanda erant, in alienos sensus detorta et emphatice exposita sunt, propterea quod, quae graecis verbis in hisce libris legerent interpretes, ex graeca syntaxi pleraque omnia interpretanda existimarent, quod verum est de antiquis etiam interpretibus, quibus, cum patrio sermone graeco vterentur, eo facilius hebraica consuetudo imponere potuit.

§. 181.

Sed habet sermo graecus quoque, quae hominibus in alio sermone educatis causa erroris extitere. Et primum quidem etymologias in expositione N. T. recentiores quidam interpretes non minus coniectati sunt, quam Schultensii ad seclae in explicandis hebraicis. Et quemadmodum Schultensia-

nos dialectus Arabica, ita nostros antiquorum grammaticorum glossae explicatusque etymologici in errorem induxere; in quo tolerabilius istis peccavere, quum certior multo graeca, quam hebraica etymologia sit. Sed peccavere tamen. Neque enim, si *grammatico* licet receptas verborum significationes ex etymologia oblitterata illustrare, licebit *interpreti* quoque etymologiam eiusmodi scriptori supponere.

§. 182.

Erroris occasionem alteram praebuere composita, quibus abundat sermo graecus. In his cum praepositiones, quae verbis ab initio accedunt, nimium sollicite spectarent vulgus interpretum, crederentque iis in graeco sermone non minus, quam patrio, verborum significationes immutari, mirum est, quot emphasium commenta in suis expositionibus lectori obtruserint. A quo errore reuocare eos commentarii priscorum interpretum poterant, qui graeci sermonis indolem melius licet rectiusque noscentes nihil tale plerumque in compositis videre.

§. 183.

Denique idioma quoque, seu quae propria in syntaxi habet sermo graecus, non minus, quam hebraicus, saepe in causa fue-

fuere, cur cespitarent graece non satis docti interpretes, vbi in articuli, praepositionis, particularum expletivarum caet.vsu, multoque magis in phrasibus integris, praesertim paullo insolentioribus, mirum in modum argutati sunt multaque inter emphases retulerunt, quae nihil tale cogitantes auctores sacri perscripsere. In quo illis imposuit vulgaris error ad sermonem vernaculum omnia referendi, qui ipse emphasibus totus constare eodem iure censeretur homini extraneo, nostrum loquendi usum nonnisi ex lexicis tenenti.

§. 184.

Cum itaque, quod adhuc vidimus, parum tutum sit in emphasium iudicio etymologiam, grammaticasque observationes sequi, optimum fuerit hac omni in re praeter usum loquendi dicentis adfectum, argumentique gravitatem spectare (§. 45.). Non temere certe emphatice dictum alicubi veniet, quod ex hisce iudicari nequeat, vti ex aduerso nihil emphatice dictum esse potest, quod tale esse, dicentis adfectus, vel rei gravitas non confirmet.

§. 185.

Itaque emphaticum erit vocabulum, cuius ordinaria significatio est inferior praesens.

sentis adfectus magnitudine, cuius generis exempla et alibi passim et Jo. XIII. 6. 8. 14. occurrunt. Neque enim existimandum est, eum, qui dicit, frigide dicere velle, cum adfectu calet.

§. 186.

Non minus emphatice explicandum est, quod sine emphasi dictum rei magnitudini parum conuenit. Et huic enim in dicendo consultum volumus absurdumque ducimus de rebus magnis non pro eo ac dignum est verba facere; quo ex capite I Cor. IV, 3. 4. *ανακριβεῖν* plus est, quam *urtheilen*; et Rom. I. 8. *πίστις* non *fides* simpliciter, sed *fides eximia*, cum morum emendatione studioque virtutis non vulgari coniuncta. Eandemque ob rationem hebr. *אֱלֹהִים* de Deo dictum, et *ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου* vel *χρῖστος* de Seruatore usurpatum perpetuo emphatica sunt; neque enim si vulgari sensu intelligas, id vlllo modo notare possunt, quod iis vsus loquendi sacer adtribuit.

§. 187.

Quidquid praeterea emphaticum habetur, inter figmenta interpretationis reponendum est, confutaturque primum hac generali ratione, quod, quemadmodum absurdum est de re graui, vel in adfectu paullo vehementer.

mentiore frigide verba facere remissequē dicere, ita non minus absurdum fuerit oratione calere verbisque magna promittere, cum neque adfectus, neque pondus rei hanc veniam dederit. Confutari vero praeterea non raro exemplis ipsis potest, cum nempe verborum quorundam formularumque constantes emphases fingunt, quas nullas esse docent loca manifesta, in quibus eadem verba et formulae occurrunt vel cum diserta magnitudinis significatione uti I Mos. XXVII, 33. Marc. IV, 41. Matth. II. 10. vel iuncta aliis, quorum nullam esse emphasim certo constat; cuius exemplum est in ἀποκαρδοκίας verbo Rom. VIII 19, quod Philipp. I. 20. in eodem contextu cum ἐλπίς ponitur.

CAPUT IX.

De locorum conciliatione.

§. 188.

Venimus nunc ad loca pignantia, qualia in libris sacris utriusque Foederis non pauca occurrunt, quorum conciliatio interpreti tentanda est, quum repugnantiae species potius, quam vera repugnantia sit, quae scriptores sacros inter sese committit.

§. 189.

§. 189.

Repugnantia ad loca vel dogmatica vel historica pertinet. Pugnare porro videntur scriptores sacri iam secum ipsis, iam cum aliis vel Noui vel Vet. Test. Scriptoribus. Quorum omnium nunc causae breuiter adferendae sunt, ut de conciliatione ipsa rectius statui possit.

§. 190.

Et in locis quidem dogmaticis omnis repugnantiae species oritur vel ex modo loquendi minus adcurato, vel ex contextu loci diuerso, vel denique ex ingenio linguae sacrae interpreti non satis noto. Nam hae causae si absint, pugnaque persistat, non repugnantiae species, uti expedienti patebit, sed vera repugnantia erit.

§. 191.

In historicis oritur primum e diuerso narrandi *consilio*. Pro varietate enim consilii varia esse solet narratio et in adiunctis factorum, et in factis ipsis, ita nimirum, ut quae facta percenset vnus, eadem omitat alter, quod locum habet maxime in Joannis Euangelio, Chronicorum item et Regum libris; nam adiunctorum varietatem quod adtinet, ea latius pertinet, et in omni historia Euangelica regnat.

§. 192.

§. 192.

Ex diuerso quoque narrandi *modo* diuersissima per saepe existit narratio; vti cum breuius vel prolixius, adcuratius vel minus adcurate narratur; cum nomen vnum pro altero ponitur, vbi res eadem pluribus vocabulis insignita est, vel nomen ex consuetudine orientali verbis aliis explicatur; cum chronologia diuersa adhibetur, ab alio principio numeratur, annus inchoatus pro pleno sumitur, mensium dies primi iam strictius iam minus stricte computantur, vniuersimque numerus crassius definitur, in genealogiis filii mediati non iidem nominantur caet. quorum omnium exempla libri Regum et Chronicorum, non pauca quoque Euangeliorum libri suppeditant.

§. 193.

Denique repugnantiae species aliquando omissioni, manifesto scriptionis vitio, errorique in numeris debetur, vnde explicatum habent non pauca, quae in mox laudatis Regum et Chronicorum libris negotium facessunt.

§. 194.

§. 194.

Modum nunc conciliationis quod adtinet, eum in utroque genere, historico nimirum et dogmatico, haud difficulter inueniemus. Et cum in dogmaticis pugnae species existat ex loquendi genere vago, obscuro, et obiter non nisi rem adtingente, manifestum est conciliationem petendam esse ex locis, quae sensum clarum definitumque habent, in quibusque res diligentius atque veluti ex professo tractatur. Sic Jesu dictum ^a: ὁ πατήρ μου μείζων μου ἐστί, quod ex inconstanti vocis μείζων usu apud Joannem diuersam interpretationem habere potest, et in contextu longe alio est, atque ut ex eodem de dignitate Jesu statui possit, explicabimus ex locis aliis ^b, ubi de sua cum Patre coniunctione destinato consilio Servator agit. Itemque verba *institutionis* apud Lucam ^c interpretabimur ex verbis iisdem apud Matthaeum ^d; idque eo magis, quod Matthaei, non Lucae verbis usus videatur Jesus, Lucaeque verba in utrumque sensum accipi queant. Eodemque modo quae Paulus in epistola ad Galatas ^e de operibus legis aduersus iudaizantes homines paullo vehementius disputat, emolliemus in subsidium adhibitis, quae hanc in rem diuersis locis ^f Acta Apostolorum narrant.

a Jo. XIV, 28.

b ibid. 7 — II. X, 30 — 39.

c XXII, 20.

d XXVI, 28.

e V. 4.

f XV, 23 — 30. XVI, 3. XXI, 25 — 27.

§. 195.

Erit vero opera danda, vt, cum, quae in dogmaticis pugnare videntur, conciliamus, certa constantique lege, non pro arbitrio facere videamur; quod foret, si leuissimis ducti rationibus consensum sumeremus potius, quam probaremus, quum vbique ex loquendi vsu communi vel proprio, ex scopo institutoque scribentis, ex doctrina alibi tradita caet. ostendendum sit, potuisse sic dici, quae repugnantiae specimen habent.

§. 196.

In Locis historicis ante omnia expendendum, de eadem, an de diuersis rebus dicatur. Quo quidem in genere in vtramque partem peccari potest, vel cum diuersa facta ob similitudinem qualemcunque miscamus, vel cum separamus, quae coniungenda sunt.

sunt. Quod non paucis interpretibus fraudi fuit, saepeque causa extitit, cur conciliationes oppido violentas darent. Illustre exemplum in Matth. XXVI 6 — Marc. XIV 3 — Jo. XII 1 — et Luc. VII 36 — habemus, et reuocari ex parte huc potest Resurrectionis historia.

§. 197.

Conciliationem ipsam locorum historicorum quod adtinet, eam per saepe suggerent causae ipsae repugnantiae. Atque etiam ex causis hisce adparebit, ad quemnam potissimum locum Conciliatio exigenda sit, nisi quod nos historica subsidia non raro destituent; ubi adeo animi pendebimus. Generatim pronunciari potest, locum qui ambiguitate omni caret, in quo vitium scribendi minus primum fuit, errorque admitti difficilius potuit, pro norma in conciliatione habendum, cum eoque alterum componendum esse.

§. 198.

In erroribus praeterea, vitiisque scribendi atque omissionibus primum cauebimus, ne libros aduitemus eiusmodi, quibus naevi similes non temere obici possunt, deinde ne tale quid sine idonea causa probabilique argumento sumamus. Omninoque
hac

hac omni in re vitanda leuitas, ne aduersariis occasionem praebeamus studium partium nobis exprobrandi nimiamque in conciliando facilitatem; potiusque agnoscenda vel rei difficultas, vel nostra inscitia, quam totum interpretis institutum risui exponendum.

CAPUT X.

De Citatis Veteris Test. in N. obuiis.

§. 199.

In N. T. Scriptis non pauca vel aperte laudantur, vel tacite adducuntur Veteris T. loca, quae negotium interpreti, non intellecta *citandi* ratione Sacrorum Scriptorum facessere possunt. Erit igitur operae pretium de citatis hisce paucis dicere.

§. 200.

Duo vero quaeri possunt, primum, an Scriptores S., dum ex Veteri Test. verba sententiasque mutuuntur, sensui, quem obtinent in libris illis, constanter insistant; alterum, quonam ex fonte, Textu ipso hebr. an Versione graeca citata sumant. Vtrumque difficultatibus quibusdam obseptum est.

§. 201.

§. 201.

Atque vt de sensu, quem citata, in libris N. T. obtinent, primum dicamus, facile patet, posse, vbi citata tecta sunt atque *allusiones* potius quam vera citata, Scriptorem sacrum ea libertate vti, qua vtuntur scriptores profani quoque, qui, quum hunc in modum scripta aliorum excitant, parum plerumque de sensu solliciti sunt, atque pro lubitu sententias instituto adcommo-
dant; in quo eos iure suo facere, nemo negauerit. Itaque neque diuum Paullum aliosue Scriptores S. hoc nomine accusabimus, quod Prouerbiorum sententias liberius aliquando vsurpent. *

* V. Michaelis Einl. S. 31. p. 210. der 3ten Ausg.

§. 202.

Paullo aliter habere videtur, cum aperte conceptisque verbis Scriptores locaque appellantur. Sed vel isthic discrimen faciendum erit. Cum enim obiter nonnisi atque veluti aliud agens scriptor libros auctoresque nominat, nemo tam seuerus est, vt velit citatum eodem semper sensu laudari, quo apud auctorem venit, propterea, quod id ne scriptor quidem ipse promittere videatur, et venia haec omnino concedenda sit, vt alienis nostra ornare, maxime si is aui
ge-

genius est, libere possimus. Exempli copiosa in scriptis ecclesiasticis, et profanis quoque habemus, quae excusare libertatem Auctorum Sacrorum possunt, qua in excitandis Vaticiniorum locis non raro vtuntur. *

* V. Rich. Simon, Hist. Crit. Text. N. I. Cap. XXI. et XXII. Surenhusii Βιβλος καταλλαγης Amstel. 1713.

§. 203.

Contra ea ubi data veluti opera, argumentique gratia atque ut rem suam confirmet ac muniat, scriptor aliorum auctoritatem adpellat, hic enimvero nemo dubitabit, quin, si a sensu deflectat, contra promissum officiumque faciat. Difficultas omnis in eo solum posita est, unde, quibusque ex formulis colligere tuto liceat, Scriptorem non obiter, neque *ad commodantis* in morem, sed seueri ratiocinatoris instar atque veluti ex professo ad testimonia prouocare. Et quod Scripta quidem Sacra in iisque Prophetarum oracula spectat, quae omnium frequentissime nominant Auctores Sacri N. T., placuit non paucis *, formulas *ἡα* vel *ἔπος πληροῦν* certo semper indicio esse, locum vero sensu *propheticum* esse, et quod inde consequens, *argumenti* gratia excitari.

* V. Michaelis Einleit. §. 32. p. 216. et 17. Dathe
Jesai. Cap. VII. not. e. Cap. XLII, not. a.

§. 204.

Libentissime huic opinioni nomen nostrum daremus, nisi citatis ipsis Scriptorum S., citatis etiam Patrum^a cumulate, uti nos quidem existimamus, refutaretur. Tantum abest, ut formulae ὅπως vel ἵνα πληρωθῇ de prophetiae eventu testatum facere queant, ut a Patribus et Auctoribus Sacris adhibeantur tum etiam, cum ne quidem de prophetia res est.^b Atque etiam locis propheticis praefiguntur a Scriptoribus Sacris, ubi nulla veri species, eos de eventu vaticinii cogitasse.^c Huc accedit, quod discrimen inter formulas ἵνα πληρωθῇ et τότε ἐπληρωθῇ, quod urget Dathius, nullius momenti esse videatur, cum ἵνα ἐκβατικῶς intelligi possit, quo sumto argumenti vim habere nequit. Denique in memoriam hoc loco revocandum, mysticam interpretandi rationem primo iam aevo valde frequentatam esse.

^a Iren. p. 244. edit. Basil. 1528. Clem. Alexand. p. 95. edit. Paris. 1629. Cyrill. Hierosol. p. 47. 197. edit. Paris. 1631. Jo. XIII. 18. XV. 25. XLX. 36.

^b Iren. et Clem. Alexand. cit. loc. Cyrill. p. 147.

c Matth. II. 15. 23. VIII, 17. XIII, 35. V. quoque
 Wetstenius ad Matth. I, 22.

§. 205.

Non, quod sciam, peculiariter quaesitum de locis historicis aliisque, quae aliquando non minus ambigue excitantur. Quaestionem non omnino superuacaneam esse, docet epistola ad Galatas ^a, et ad Hebraeos ^b, in quibus d. Paullus testimonia quaedam Vet. Test. magna libertate tractat, ut non obstantibus, quibus utitur, allegandi formulis aegre credas de argumentatione accurate conclusa, non de adcommodatione ibi rem esse. Quae in contrariam partem hic disputari possunt, haberent ea forte momentum, si de scriptore alio res esset; sed cum de Paulo, hoc est scriptore inter Iudaeos nato educatoque agitur, nihil aliud probare possunt, atque citandi rationem non eam ab Apostolo usurpatam esse, qualem *ακριβεια polemica* postulat. ^c

^a Cap. III. 6—, IV. 22—.

^b Passim.

^c V. Meinen Brief an die Gal. Anmerk.

§. 206.

Erit igitur in re omni non tam ad *formulas citandi*, quam ad totum orationis contextum respiciendum, vt circa errandi periculum de citatorum sensu statuatur. Vbi perpetuo in memoriam revocandum, quod aliquoties iam monuimus, Scriptores Sacros eo degisse aevo, quo mystica non minus, quam litteralis interpretandi ratio in vfu erat. Profueritque hanc ob causam in scriptis veterum Interpretum Ecclesiasticorum non mediocriter versatum esse, vt, si mystici generis quam plurima apud hosce repererimus, non miremur similia apud Scriptores S. hinc inde deprehendi.

§. 207.

De quaesito altero, nempe quonam ex fonte citata sua depromant auctores sacri, vt nunc dicamus, in antecessum monemus, quoad auctoritatem librorum s. N. T. et Θεοπνευσίαν spectat, parui referre, vnde-
cunque, graeco an hebraico e textu, citata desumta sint, dum ne testimonia graeco e textu tum laudentur, cum institutum Scriptoris S. postulat, vt ex hebraico depromantur. Neque enim ratio vlla sat conuincens adferri potest, cur ob leuia quaecunque discrimina, praesertim si sunt eiusmodi, quae rei summam non adficient, negligi Versio
G 2 re.

recepta ab Auctoribus sacris debuerit, et in medium proferri vel textus hebraicus vulgo non intellectus, vel versio nova, quae si non offenderet, certe non multum prodesset.

§. 203.

Reapse e Versione LXX. citata N. T. pleraque desumta sunt iis exceptis, quae in Matthaei Evangelio occurrunt, qui, cum, vti in sequentibus dicemus, hebraice scriberet, commodius ex hebraico, quam graeco textu testimonia laudavit; quamquam non constanter fecit, sed aliquando graecam quoque Versionem sequutus est. Atque de his dubitare minime finit collatio ipsa citatorum, ex qua vti de Matthaeo constat, ita non minus manifestum est de caeteris Scriptoribus S., eos e Versione graeca hausisse. Idque usque adeo verum est, vt citata illorum cum versione hac non tum solum consentiant, cum salua lectione versio a textu hebraico dissidet, sed tum etiam, cum lectio ipsa diuersa est. *

* Rich. Simon. Hist. Crit. Text. N. T. Cap. XX. Michaelis Einl. §. 33. De citatis Paullinis peculiari excursu agit Koppe in suo N. T. graec. perpetua annotatione illustrato.

§. 209.

Neque tamen existimandum est, eos Versioni graecae tam adcurate ubique insistere, ut ab ea nusquam discedant. Et aliquando quidem eos hebraeum textum sequi deserto graeco, collatio eadem citatorum docuit. Sed in alias a Versione LXX. partes tum quoque abeunt, cum nulla est veri species, eos ex hebraeo vertisse, cuius rei causa esse videtur, quod ex memoria non raro testimonia recitauerint, quanquam aliam praeterea suspicatur Michaelis *, qui putat, eos forte data aliquando opera emendandique studio textum graecum deseruisse. Vtut habeat, non temere hac omni in re pronunciandum, nec verus semper dissensus habendus est, ubi citata a versione differunt, cum fieri possit, ut lectio LXX. olim alia fuerit, atque qua hodie utimur. Textum certe Versionis, quod alibi videbimus, non satis sincerum habemus.

* Cit. loc.

§. 210.

Adtentione quam dignissimum est, quod, cum Scriptores S. praeter Matthaeum, uti modo vidimus, in plerisque graecam Versionem sequantur, in aliis hebraeum excipiant, idque non tum solum faciant, quum
tex-

textus hebraeus ad institutum magis fecisset, sed tum etiam, cum graeca versio non minus vsui esse poterat. De quo Schulzii * coniectura est, hebraica laudari, cum versio graeca nulla praesto esset. Sed adcuratori examine res indiget.

* V. Michaelis Einl. §. 34.

§. 211.

Atque haec quidem de citatis in N. T. obuiis commemorare visum est, quibus postremo loco adiungimus, quod ipsum non satis semper intellexerunt interpretes, modum citandi in N. T. eum ferme esse, quem in Rabbiorum libris reperire est, qui testimonia recitant non indicatis locis vel vage solum adpellatis, quale est, cum γραφή, νόμος, προφήτης adiecto interdum nomine, caet. alias Αβιαθαρ ^a, βατος ^b, Ηλιας ^c nominantur libris aut plane non, aut non distincte indicatis, multoque minus sectionibus, quas ne indicare quidem in libris plerisque poterant ^d; quae quidem vaga citandi ratio interpreti in lectione librorum sacrorum versato raro negotium facesset.

^a Marc. II 26.

^b Marc. XII 26. Luc. XX, 37.

^c Rom. XI, 2.

^d V. Michaelis Einl. §. 36.

CAPUT XI.

De Versionibus Bibliorum scribendis et iudicandis.

§. 212.

Quum interpretis officium sit duplex, et intelligere, quae scripto, cuius est interpretes, continentur, et eadem perspicue enarrare, hocque alterum vertendo potissimum fiat, ad institutum nostrum pertinet, ut de versionibus quoque praecipiamus.

§. 213.

Versionum duo genera cogitari possunt, vnum, quod publico vsui destinatur, alterum, quod priuato; quae confundi haud debere, et res ipsa loquitur, et praeceptorum utrique generi scribendorum diuersitas euincit. *

* V. Griesbach über die verschiedenen Arten deutscher Bibelübersetzungen im Repertorium für Bibl. und Morgenl. Litteratur. P. VI. p. 262.

§. 214.

Et Versiones quidem bibliorum priuatae, cum, quoad regulas vertendi spectat, a versionibus librorum profanorum non admodum di-

discedant, et *clarae* et *adcuratae* esse debent.

§. 215.

Clare ut sint, nemo non videt, diligenda esse et verba et phrasae eiusmodi, quae in eo sermonis genere, quo in vertendo utimur, intelligi possint. Ex quo consecretarium est, ut vitari debeant in versione, quae sermo biblicus propria habet.

§. 216.

Et illud manifestum, adcuratam, quod alterum est, versionem esse haud posse, nisi primum verba verbis, phrasibus phrasae, vel hoc si fieri nequeat, membrum membro ita respondeat, ut nec *plus*, nec *minus* sit in versione, quam in archetypo, deinde nisi character quoque orationis conseruetur.

§. 217.

Ex quo sequitur, non notionum solum *ακριβειαν* retinendam, sed stili quoque diuersitatem exprimendam esse, nec eam solum, quae diuersi, sed eam quoque, quae eiusdem generis scriptorum esse solet, atque etiam, quod suapte intelligitur, ipsum biblicum dicendi characterem conseruandum.

§. 218.

§. 218.

Et haec quidem praecepta generalia sunt, satis, quamdiu res exemplis non agitur, plana; sed ad haec ubi deuentum fuerit, magnis nonnunquam difficultatibus obsepta, exceptionique etiam non vni obnoxia,

§. 219.

Et primum quidem, quae sunt propria sermonis biblici, hoc est hebraismos, vitare recte quidem in versionibus *priuatis* iubemur; erit tamen ea res cum magna aliquando offensione lectorum coniuncta, idque in N. T. libris cum primis, in quibus multa sunt dogmatica, quae non a diuersorum solum, sed ab eiusdem quoque non raro coetus hominibus in alias atque alias partes trahuntur, et verbis plerumque non tam euidentibus enunciantur, vt contentioni omni aditus praecclusus sit.

§. 220.

In iis ipsis, quae ad dogmata haud spectant, reprehensionem multoties subituri sumus, cum ad sensum nostraque, ex consuetudine vertemus, propterea, quod biblicae voces phrasaeque multum inconstantiae habeant, neque eodem modo ab omnibus intelligantur, phrasae autem, quas in versione ponimus, definitum magis determinatumque sensum fundant.

§. 221.

§. 221.

Obstabit alias, quo minus nostris utamur, ipse ambitus loquendi, in quem concedendum nobis erit, si volumus hebraicorum graecorumque vim ac potestatem declarare. Vbi quidem plerumque praestiterit etymologice conuertere, vel usu receptas voces retinere. Quod idem faciendum erit in lusibus verborum et amphiboliis, quales non raro confectantur Scriptores Sacri.

§. 222.

Quid quod studio nullaue necessitate in libris V. atque etiam N. T. hebraismos quosdam retinendos volunt, qui de versionibus biblicis iudicant. Quanquam qui hebraismi retinendi, qui dimittendi, nemo adhuc discrete edixit, cum confuso quodam sensu potius, eoque, quod pronum, non satis constante, quam certo iudicio de re omni adhuc aestimatum sit.

§. 223.

Lex, quae verba phraesque eiusdem sensus postulat, dici non potest, quam multum negotii, interpretibus etiam linguarum peritissimis facessat. Nam iis molestam esse, qui linguam aut vnam, aut alteram non satis callent, nihil mirum fuerit. Inde potissimum difficultas existit, quod idearum conformatio in diuersis linguis diuersa admodum esse soleat; quo fit, ut primum verbum
bum

bum e verbo reddere nequeas, aliaqua si adhibueris, incidas vel in eiusmodi, quae rem non satis exprimant, vel si exprimant, modo significationis atque vt ita dicam colore differant, vt magno plerumque artificio, immensaue verborum copia opus habeas, si difficultate te expedire velis.

§. 224.

Accedit impedimentum aliud, quod est in ipsa inconstantia sermonis biblici, quem vt mox supra obseruauimus, aliter atque aliter intelligunt, vel si de sensu consentiunt, de vi expressionis diuersissime iudicant.

§. 225.

Stili diuersitates imitari rectissime procul dubio iubemur; sed totum hoc, quod est de stilo praeceptum, nemo adhuc, quod sciam, distincte satis enunciauit, videasque summos viros linguarumque peritissimos de stilo non raro dissentire. Ita quidem fieri necessum, vbi gustu, hoc est confuso interni sensus iudicio res agitur. De stili biblici caractere multo etiam maior difficultas, inconstantioraque eruditorum iudicia.

§. 226.

Equidem non est diffiile quasdam stili proprietates, quae paullo magis exstant, obseruare, vnumque scriptorem ab altero, veluti Mosem ad Esdra, Iesaiam a Ieremia
et

et Ezechiele, Matthaeum a Luca, in epistolis Paullum a Ioanne secernere, sed sunt quaedam stili discrimina paullo subtiliora, quae difficilius deteguntur, eaque ipsa, quae luculentiora sunt, et quodammodo in oculos incurrunt, plurimis in vertendo difficultatibus obnoxia existunt, propterea, quod praeter linguarum notitiam adcuratam lectionem varii generis scriptorum, plurimum psychologicae cognitionis, usum experientiamque multam, immensamque verborum copiam postulent, ut non modo quibus rebus scriptor vnus ab altero differat, distincte admodum peruideamus, sed stili genera varia quoque in promptu habeamus, ut sermo noster facile in omnem partem sese adcommodet, diuersissimasque formas sine labore vlllo induat.

§. 227.

Atque haec commemoramus, non quo tironem a Versionibus S. absterreamus, sed quo non leuiter tantum negotium adgrediendum esse intelligat, videatque etiam, vnde sit, quod iudicia virorum eruditorum de sacris versionibus discrepent, intelligatque simul, quibus mediis sibi bene vertendi facultatem parare queat.

§. 228.

Equidem nullus dubito, quin hic potissimum vsus exercitatioque valeat, eoque
ma-

magis, quod praecepta interpretandi nimium generalia vulgo tradantur, eaque exceptionibusque non paucis obnoxia. Neque vero, nisi in infinitum praecepta adcumulare velimus, plenior theoria tradi potest, quae alioqui nihil sat certi constantisque habebit, quamdiu de rebus ipsis, hoc est de dogmatibus sacris, diuersa erunt iudicia.

§. 229.

Et illud mihi obseruasse videor, bonas versiones maiorem fere eius sermonis, in quo fit versio, notitiam postulare, quam sermonis archetypi; cum videam optimas bibliorum versiones non ab iis, qui linguarum orientalium essent callentissimi, sed ab iis ferme profectas esse, qui, vti harum linguarum studio aliis inferiores essent, ita vernaculum sermonem melius rectiusque tenerent. Cuius quidem rei ratio non vna esse videtur, haec vero praecipua, quod post tot virorum eruditorum labores non tam sit difficile sermonem biblicum vtcunque intelligere, quam nostro sermone bene enarrare.

§. 230.

De altero versionum genere, quod publicum diximus, pauca dicenda restant. Manifestum est, versionis publicae non tam *claritatem*, quam summam *ακριβειαν*, in rebus maxime ad dogmata moresque pertinentibus

bus quaeri, propterea, quod eius finis praecipuus hic sit, vt omnes coetus alicuius homines ex ea tanquam fonte petere possint, quae ad res divinas sacraque dogmata spectant.

§. 231.

Itaque versionis eiusmodi nullum vitium erit, si propria sermonis biblici retineat, cum vel minimum dubium de sensu supererit. Quamuis enim interpreti aliquando de sensu satis aperte constare videbitur, non idem fortassis caeterorum iudicium erit, de quo si dubitatur, praestiterit, nimis in vertendo religiosum, quam praecipitem fuisse.

§. 232.

Et quanquam in Veteri non minus, quam Nouo Test. occurrunt, in quibus timide admodum versari interpretem oportebit, multo tamen timidiorum esse debere versionem N., quam V. T., expendenti facile patebit.

§. 233.

Et quae quidem ad historiam vnice spectant resque alias minoris momenti, vertendi libertatem excusare ex parte possunt; tamen in his quoque vt magna integritate versetur interpres, optandum, quod de his ipsis rebus non eadem semper sunt iudicia, versionis-
que

que publicae fidem in rebus quibusuis levissimis maximam esse oportet.

§. 234.

Quod alteram versionis dotem spectat, quae est, ut sit *adcurata*, magis ea quidem in versionibus publicis, ut adhuc vidimus, sensum, quam stilum spectat.

§. 235.

Erit equidem, ubi interpretes et sensus integritatem et dictionis colorem conseruare poterit, quod ubi fiet, non est dubium, quin operam dare utrique debeat. At multo frequentius accidet, ut si hanc imitari studeat, illa periclitetur, tum itaque religio nulla erit, minus elegantem scitumque, quam integrum et sincerum interpretem existere.

§. 236.

Caeterum et versionem publicam summa stili discrimina, poetici e. g. et historici, distinguere debere, conseruandasque in hac quoque, quin magis etiam, imagines orientales, religiosas cum primis, et allusiones ad priscos mores institutaque, nihil difficultatis habet.

§. 237.

Vnum, praeter modo exposita, restat versionum genus, quo alio nomine *paraphrases* di-

dicunt, cuiusque usus ad rudes potissimum Librorum s. lectores spectat. Huic illud vnice propositum est, vt, quod in singulis vocibus, phrasibus, totoque nexu orationis obscurum esse potest, clare, atque ad cap- tum enarret.

§. 238.

Claritatem adeo huius generis dotem praecipuam esse, eamque cum dispendio *adcurationis*, nihil dubitationis habet. Non erunt itaque vitio dandi paraphrasibus circuitus, definitiones, descriptionesque, quarum nullum in archetypo vestigium. Inculari quoque paraphrastes haud poterit, si causas dictorum explicauerit, omissa in praecipiti et subsultoria oratione suppleuerit, laxius verterit, et pro phrasi minus clara clariorem aliam posuerit, et quae sunt alia eius generis, dum in his omnibus breuitati studeat; ne paraphrasis contra institutum in commentarium excrescat.

§. 239.

Caeterum a sensu Scriptoris S. aberrare, dictorum rationem falsam exponere, definitiones falsas in medium proferre, seriem orationis non eam sistere, qualis est, grande piaculum, vt nemo non videt, et in hoc interpretandi genere fuerit.

PARS II.

*De instrumento Hermeneutico
eiusque legitimo usu.*

CAPUT I.

De Librorum Sacrorum sinceritate et integritate.

§. 240.

Libros Sacros impostoribus in acceptis non referendos esse, ipsis internis horum librorum notis indoleque ita conuincitur, ut vix dubio locus superfit.

§. 241.

Et in libris quidem Vet. Test. et ipsum argumentum, et character dictionis, quam a studio partium alienus, tam ad omnem sinceritatem compositus, in historicis minima quaeque non raro persequens diligen-
H tia,

tia, summus vbique cum institutis et moribus cum Orientis vniuersi, tum Palaestinae, atque etiam cum animorum humanorum historia consensus, stili diuersitas ingens, et in hac diuersitate mirabilis librorum singulorum conspiratio, pulcherrimaque connectio—haec inquam et alia non pauca faciunt, vt, si imposturae tribuere libros hosce velimus, omnibus cogitandi legibus, omnique logicae probabilium nostro quidem iudicio renunciandum sit.

§. 242.

Libris Noui Test. sinceritatem vindicant, eosque ab omni imposturae suspitione liberant argumenta primum similia; ipsa dein regni dignitas et sublimitas, doctrinae praestantia, *factorum* cum summa vtilitas, tum diuinum quoddam decus, validissimaque ex testimoniis extraneis confirmatio.*

- * The credibility of the Gospel History by Nathanael Lardner. Item a large collection of ancient Jewish and Heathen testimonies of the truth of the Christian Religio by the same.

§. 243.

De Textus Sacri integritate non magis dubitari potest. Et textum quidem Veteris Test. interpolatum haud esse*, primum eo
pro-

probari videtur, quod nullum vel in historia textus **, vel in historia reliqua talis interpolationis vestigium adpareat.

* De interpolatione non vnus alteriusue, sed plerorumque omnium antiquorum codicum instrumentorumque dicimus.

** Quae Richard Simon lib. I. Hist. Crit. V. T. Cap. IV. V, VIII. et Kennicot in dissertatione generali p. 8 — item in dissertationibus super ratione textus hebr. Vet. T. habent, vel huc non pertinent, vel facile explicantur.

§. 244.

Origenis quidem Hieronymique, atque aliorum quoque Patrum, qui de textus Sacri interpolatione a Iudaeis sub Christi nati tempora facta alicubi queri videntur, auctoritas non vni dubitationi obnoxia est; Vossique et quorundam e Catholicis, Morini cum primis, commentum, Iudaeos similem in modum accusantium, minus etiam morabitur cordatus lector; vt nihil dicam interpolationes eas, de quibus Origenes et Hieronymus olim, Vossius et Morinus nostris temporibus conquesti sunt, paucarum non nisi lectionum esse, earumque eiusmodi, quae vel falso pro interpolatis habeantur, vel criticis rationibus facillime confutentur.

- V. Briani Waltoni Proleg. separatim Lips. 1777. proleg. VII. Richard Simon Hist. Crit. V. T. lib. I. Cap. XVIII. et XIX. lib. II. Cap. IV. lib. III. Cap. XVIII. Eichhorn Einl. ins N. T. 3te. Ausgabe Leipz. 1787. §. III.

§. 245.

Et vero numquam a Iudaeis (et de his vnice quaestio esse posse videtur) interpolatos libros sacros, non pauca suadent. Primum summa nationis huius religio, qua libros hosce numquam non habuit, vtpote quos tanquam sacros diuinosque venerata est, et tanquam fundamentum basimque totius seu sacrae seu profanae suae reipublicae suspexit; magna dein integritas, qua non modo, quae opprobrio notare populares suos, totamque gentem poterant, verum luculentissima quoque de Seruatore vaticinia ad nos transmissit; denique textus Samaritani, Versionum antiquarum Codicumque tantus cum vulgari textu consensus, quantus in rebus istis sperari potest.

§. 246.

Multo certius etiam de integritate textus N. T. constat, quam, vt vulgaria argumenta a Versionum antiquitate et multitudine, ab exemplarium copia, primorum Christianorum summa, qua in libros hosce

hosce ferebantur, religione peti solita non nimis vrgeam *, solidissime conuincit ipsa textus Sacri historia, quae licet a Saeculi II. demum exitu certa et indubia fieri incipit, grauissimas tamen rationes suppeditat, quibus suam textui integritatem superioribus quoque temporibus constituisse probemus. **

* V. Jo. Jac. Griesbachii Curae in historiam Textus epistolarum Paulinarum Jenae 1777. Sect. I. §. 3.

** Contrarium nostra opinione non euicit Auctor dissertationis de interpolationibus in Euangelio Matthaei (V. Repertorium für Bibl. und M. L. P. IX. p. 99 —) qui in quibusdam non satis circumspecte rationes concludere nobis videtur,

§. 247.

Neque dictis obstant Patrum antiquorum querelae de prauatis ab haereticis, Marcioneque cum primis lectionibus sacris. Nam paullo seueriores plerumque Venerandos Viros ea in accusatione fuisse, magnis Criticis obseruatum est *; deprauationesque illae, si quae sunt, ad paucas lectiones, pauca etiam exemplaria pertinent.

* V. Richard Simon Hist. Crit. Text. N. T. Cap. XV. cum notis Semleri Halae 1776. Michaelis Einl. §. 49. Griesbach Curae in hist. Text. Paul. Sect. III. §. 8.

§. 248.

§. 248.

Non magis textus Sacri seu Noui seu Vet. Test. sinceritatem euertit immensa lectionum variarum copia, quae fucum quidem facere imperitis, atque in re critica peregrinis potest, iis vero, qui in hanc lectionum varietatem paullo adcuratius inquisiuerunt, usque adeo suspectos libros s. non reddit, ut ea validissime confirmari genuinas lectiones, refutarique spurias vnanimiter agnoscant.

CAPUT II.

De Canone librorum Sacrorum.

§. 249.

Quae hodie potestas vocibus *Canon*, et *Canonicus* subiecta sit, cum de libris s. quaerimus, non est obscurum; quanquam primis Ecclesiae seculis ambiguus admodum fuisse videtur vocabulorum sensus *, quod probe tenendum est, ne confidenter nimium quaedam Veterum testimonia interpretemur.

* V. Elshorn's Einl. ins N. T. §. 16.

§. 250.

§. 250.

De eo itaque, cum de Canone libris-
que Canonicis agitur, quaestio omnis est,
quaenam seu Veteris, seu Noui Test. scripta
sacra diuinaque habenda sint. Qua quidem
in quaestione non est eadem librorum foe-
deris vtriusque ratio. Nam qui libri Ve-
teris Test. *Canonica* auctoritate polleant
constabit, simul atque constiterit, quibus
libris Christi Apostolorumque aetate hic
honos habitus sit *, propterea, quod pro-
cul dubio hi ipsi libri sint, quos γραφης
nomine toties adpellat et consecrat Nouum
Foedus, vt alia confirmatione non egeant;
cum ex aduerso libri N. T. nullo tam ex-
presso certoque Christi Apostolorumue te-
stimonio gaudeant, et vel ideo in eorum
auctoritate firmanda antiquitatis iudicium
valeat.

* Probe intelligendi sumus; nam canonicos non
esse V. T. libros, quos synagoga in Canonicis
non agnouit, hoc vno argumento sumi nequit.

§. 251.

Atque vt de libris iam primi generis
dicamus, eos paucis exceptis, Baruch
nempe, Tobia, Judith, Sapientia, Eccle-
siastico duobusque Macchabaeorum, caete-
ros omnes primo Christianae rei aeuo cano-
nicos a Iudaeis habitos fuisse, ex Philonis
Iosephique scriptis et testimoniis, Noui Test.
ci-

citatis, Melitonis, Origenis, Hieronymi, Talmudisque auctoritate ita conuincitur, ut dubia, quae ex argumento librorum petunt hic aliqui, nobis aduersam sententiam minime persuadeant. *

* Diligentissime hoc argumentum tractauit Eichhorn in der Einl. ins N. T. Cap. I.

§. 252.

Quod libros caeteros, quos mox supra nominauimus adtinet, eos ad canonem Iudaeorum haud pertinuisse Christi Apostolorumque aetate, neque certam antiquitati stetisse de iisdem sententiam, confitentur Theologi nostri. Quo non obstante in canonicis habendos decernunt * et ob magnorum antiquae Ecclesiae Virorum testimonia, et ob conciliorum, in hisque Tridentini maxime auctoritatem, quod hos uti priores libros nullo discrimine diuinos pronunciauit. **

* Magna id fit moderatione a Melchiore Cano lib. I. de locis Theolog. Cap. IX.

** Sess. IV.

§. 253.

De libris N. T. plerisque omnibus satis consentiens nostros inter exterosque Theologos sententia est *, nisi quod a recentioribus nonnullis de primorum duorum capitum

tum Matthaei, Apocalypseos item auctoritate dubitatur **; quae quidem scripta a Matthaeo Joanneque profecta, et, quod inde consequens, canonica esse negant.

* Richard Simon Hist. Crit. Text. N. T. Cap. V. et seqq. Michaelis Einl. S. 120. et seqq. The credibility of the Gospel History by Nath. Lardner. Christ. Fr. Schmidii Historia antiqua et vindicatio Canonis Sacri vet. nouique Test. Lips. 1775. praeter alios.

** A free Enquiry into the Authenticity of the first and second Chapters of St. Matthews Gospel. (By William) London 1771. The Authenticity of the first and second Chapters of St. Matthews Gospel vindicated: in Answer to a Treatise entitled, A free Enquiry caet. (by Velthusen) London 1771. Christliche freie Untersuchung über die sogenannte Offenbarung Johannis — herausgegeben mit Anmerk. von Semler, Halle 1769. Merckels Beweis, daß die Apokalyps ein untergeschoben Buch sei. Eiusdem Aufklärung der Streitigkeiten der Mloger und anderer alten Lehrer über die Apokalypsis aus dem zweiten Jahrhunderte als ein Beitrag zum zuverlässigen Beweise, daß die Apokalypsis ein untergeschoben Buch ist, Frankf. u. Leipzig 1782. Knittels Synodalschreiben: Beiträge zur Kritik über Johannis Offenbarung, Braunschw. u. Hildesheim 1773. Cui opposuit Semler Neue Untersuchungen über die Apokal. Halle 1776. Apologie der Apokalypse (von Hartwig) Chemnitz 1780. — Storrs neue Apologie der Offenbarung, Tübingen 1783. Item über den Zweck der Evangelisch. Geschichte caet. Lectu quoque digna, quae
de

de Apocalypfi et duobus Matthaei Capitibus Michaelis in der Einleitung et Dr. Bibl. P. I. p. 53 — 107 — P. XXI. p. 109 — habet, qui in der Einl. de epistolis quoque nonnullis dubitat.

§. 254.

Equidem neque Matthaei capita, neque Apocalypsim dubitationi ulli obnoxiam, ubi historicis argumentis res agitur, censeo. Matthaei duo capita, ut de his primum dicam, scripta exemplaria, quae hodie supersunt, miro consensu exhibent; ab antiquioribus non abfuisse, Patrum antiquissimorum *citata* plusquam verosimile faciunt, quo quidem posito difficile fuerit interpolationis, origines in graeco textu quaerere.

§. 255.

Hebraicum textum interpolatum fuisse ut ut maxime concedam, quod ipsum est omni ex parte dubium, non video, cur interpretes Matthaei in exemplar interpolatum incidere debuerit, quum verosimile haud sit, interpolationem ad exemplaria, quae tum forte extitere, omnia pertinuisse, tantaque praeterea socordia, reclamante nemine, rem gessisse interpretem, ut de probò exemplari non curaret.

§. 256.

§. 256.

Difficile etiam creditu, casu contigisse, ut quarto seculo Hieronymus in exemplar Nazaraeorum eodem modo interpolatum incideret. Nam quod negat Celeberrimus Michaelis locis Hieronymi * de hebraico texturem esse, in eo Vir doctissimus omnium minime nobis iudicium suum probavit.

* In Catalogo Virorum illust. Tom. IV. edit. Maur, p. 102. et Comment. in Matth. II, 6.

§. 257.

Quid quod in ipso dicendi scribendique caractere serieque secutorum capitum quaedam observasse nobis videbimur, quae interpolata prima capita esse alienaque haud sinunt. Quo accedit, quod aduersa sententia non nisi *Theologicis negatiuisque* argumentis propugnari soleat, quae haud ita instruuntur, ut silentium omnino inuerosimile faciant.

§. 258.

Pro Apocalypseos auctoritate testimonia omni exceptione maiora pugnant Iustini, Irenaei, Melitonis, Apollonii, Theophili, Clementis Alex., Origenis denique *, Patrum antiquissimorum, qui partim in Asia-
ticis

ticis ecclesiis versati sunt, partim societatem discipulorum Joannis coluere, atque etiam aduersarii opinionum (de Origine dicimus), quibus fauere Apocalypsis videbatur, vehementissimi extitere.

* V. Hartwigs Apologie IV. Thl. §. II. —

§. 259.

Caii Romani, Dionysiique Alex. testimonia, quae in contrariam partem adferri solent, illa nulla esse ostendit, nostro quidem iudicio, Hartwigius*, vt horum Patrum auctoritate neminem porro aduersariorum abusum speremus.

* I Th. II. II Th. II. III Th. §. 16 —

§. 260.

Non maius pondus caeteris argumentis, *negativis* ferme et ex interpretationis difficultate petitis inest, quae si valerent, refutari eodem iure, quid quid sacrorum librorum habemus, posset. Nuspiam certe Alogi ad testimonia prouocant; vbique ex aduerso absurda esse humanaeque intelligentiae vim inferentia clamitant, quae in Apocalypsi tradantur; quo quidem argumento

mento quaestionem historicam, qualis est, cum de Apocalypseos auctore quaeritur, decidi non posse, manifestum est.

- * V. Hartwig cum toto opere, tum praesertim P. IV.

CAPUT III.

De inspiratione librorum Sacrorum.

§. 261.

De *Inspiratione* discrepantes admodum fuere superiori seculo Theologorum opiniones, quorum historiam tenere profuerit *, ne εἰτεροδοξον statim censeamus, quod cum vulgo receptis opinionibus non consentit.

- * Adcurate eam enarrat Rich. Simon Hist. Crit. Text. N. T. Cap. XXIII et XXIV. Item Nouv. Obs. sur le Texte et les Versions P. I. Chap. III et seqq.

§. 262.

Nemo, si Henricum Holdenium excipiamus, longius progressus est Jesuitis Louanienfibus, quibus ipsis, vti obseruat Simonius,

nus, viam praeiungere alii. In quorum sententia merito quaeras, quid Θεοπνευστον in scriptis Sacris sit aut esse possit.

§. 263.

Reuera obscura est, quae Θεοπνευσιας vocabulo continetur, adpellatio, quam si nimium vrgeas, ipsos Sanctos Patres in suspicionem adducere possis.^a Sed nulla necessitate, uti videtur, voces Θεοπνευσια et Θεοπνευστος adhibentur. S. Paulus Θεοπνευστον quidem γραφην dicit^b, sed γραφην Vet. Test. magna ex parte *propheticam*. Sancti Patres vero iam his, iam aliis expressionibus utuntur, dum de diuina Scripturarum origine mentionem iniiciunt, ipsumque Concilium Tridentinum *Sacros et canonicos* libros Veteris Nouique Test. adpellare sat habuit.^c

^a V. Simonii Nouv. Obs. P. I. Chap. III.

^b II Tim. III, 16.

^c Verba decreti (Sess. IV.) sunt: Si quis autem libros ipsos integros cum omnibus suis partibus — pro Sacris et canonicis non susceperit — anathema sit.

§. 264.

§. 264.

Singula verba, singulas phrasas, sententiasque a Deo edoctos esse scriptores S. nemo hodie defendit Theologus, nemo, quod sciamus, Patrum olim defendit; vt, si *inspiratum* (Θεοπνευστον) hoc velis, nouam nullisque probatam argumentis opinionem propugnes. Nam quod in voce Θεοπνευστος, qua Paullum vsum fuisse mox diximus, haerint quidam, in eo manifeste nominis etymologia decepti sunt, Paulloque *hebraeo* scriptori sensum supposuere, de quo illi in mentem non venit.

§. 265.

Id vnum, opinione nostra, ex Scripturae Patrumque testimoniis sat certo defendi potest, non *humanam*, sed *diuinam* esse, quae in Scriptis Sacris proponitur, doctrinam, generatimque *diuinitus* adiutos esse in scribendo scriptores Sacros; cuius vtriusque argumenta, quoniam de Patribus dubium vix vllum esse potest, ex ipsis libris sacris nunc allaturi sumus.

§. 266.

Et quod quidem Veteris T. scripta adtinet, quae ex libris prophetis in N. T. laudantur testimonia, πνευματι, πνευματι ἁγίῳ, quin Deo quoque tribuuntur, a Paulus

lus γραφην vniuersam θεοπνευστον II Tim. III 16. pronunciat. ^b Quae quidem ex parte illustrari firmarique possunt iis, quae ex Philonis Josephique scriptis adtulit Eichhorn et ex scriptis Iudaeorum antiquis collegere alii. ^c

^a Matth. I, 22. II, 15. XXII, 43. Act. I, 16. IV, 25. II. Pet. I 19—.

^b Nobis equidem hic locus extra controuersiam et ad V. T. scripta, et ad non prophetica quoque, ut ut καὶ forte omittendum sit, pertinere videtur.

^c V. Wetstein ad Matth. XXII, 43.

§. 267.

Paullo implicatio de N. T. libris quae sitio est. Vbi primum partem dogmaticam ab historica et prophetica, Apostolicos deinde Scriptores a reliquis Marco et Luca, Paulloque etiam separare oportebit. Et doctrinam quidem inspiratam esse suadere possunt Matth. XVIII. 19. Marc. XIII, 11. Luc. XXI 13. Pet. I Cap. 1, 12. Joa. XIV 16. 17. 26. XV, 26, 27. XVI 13—16. Quae quidem Joannis loca maioris etiam momenti videri poterunt, si sunt Gnosticis opposita. Pro Paulli doctrina faciunt I Cor. II, 10—Gal. I 11, 12. II Pet. III, 16. coll. II Tim. III, 16. Apocalypseos denique auctoritatem sta-

stabiliunt præter alia Apoc. I 1. 3. XXII.
18 —.

§. 268.

Historiam ea parte, qua ad doctrinam spectat, ab errore immunem præstant, quæ mox adtulimus, nisi quod de Marco et Luca dubium superest, de quibus ipsis constabit, simul atque de fide eorum historica constiterit. Reliquam historiam quod adtinet, eam adiutore deo conscriptam, tota, quod nemo negat, catholica antiquitas credidit, cuius quidem persuasionis origines ad Apostolica referunt tempora non nostri modo, sed exteri quoque Theologi.*

* Non omnes, de inspiratione enim ipsa dubitare incipiunt aliqui.

§. 269.

Simile iudicium iidem Theologi de Marco Lucaque ferunt. Et vero quanto consensu, scripta Apostolorum, tanto horum amplexa, et venerata est eadem illa antiquitas. Quod si aliter haberet, commendaret sese historia horum scriptorum ipso consensu cum caeteris, candore animi amoreque veri, quem spirat, Petri postremo, Pauli, Joannisque auctoritate,
I
qui

qui vulgantibus Marco Lucaque sua scripta adhuc in viuis erant, quibusque infciis tam vnanimi consensu a primis Christianis procul dubio non recipiebantur.

§. 270.

Post haec commemorant Theologi iudicium nostrae, et exterarum ecclesiarum, praesens Numinis auxilium, quod primis doctoribus Religionis in omnibus adfuit, quae Religionis causa susceperere, et quod Marcum Lucamque adtinet, arctissimam vitae societatem, quam cum Apostolis vterque coluit; quae argumenta, licet rem apud externos non conficiant, summi tamen momenti, quin decretoria (de auctoritate Ecclesiae dicimus) apud nostros semper sunt habita.

CAPUT IV.

De Sermone, quo conscripti sunt libri S. itemque de librorum diuisionibus, interpunctionibus caet.

§. 271.

Libros Noui Test. (nam de his vnice quaestio est) graeco sermone omnes conscriptos esse, magno olim consensu defenderunt Prote-

testantes Theologi, sed leuibus ducti rationibus. Matthaei quidem Euangelium hebraica dialecto ab Euangelista exaratum esse, testantur Papias ^a, Irenaeus ^b, Origenes ^c, Eusebius ^d, atque vt caeteros taceamus Hieronymus, quos testes hac in re fide dignos esse, nemo nostra opinione recte negauerit. ^e

^a Apud Euseb. lib. III. Cap. XXXIX.

^b Apud eundem lib. V. Cap. VIII.

^c Tom. I. comment. in Matth. in praef.

^d Lib. III. Cap. XXIV.

^e V. Rich. Sim. Hist. Crit. Text. N. T. Cap. VII.
Michaelis Encl. §. 127 —.

§. 272.

Pauli epistolam ad Hebraeos hebraico sermonem conscriptam esse, testimonia Clementis Alex. ^a, Eusebii ^b, Hieronymique suadent, et si testimoniis hisce non deferendum, ipsa stili diuersitate, eoque etiam, quod ad homines in Palaestina degentes epistola data sit, vti nobis quidem post Noesselti quoque dubia ^c persuasum est, conuinci videtur. ^d

^a Apud Euseb. lib. VI. Cap. XIV.

^b Lib. III. Cap. XXXVIII.

c. Opusculorum ad interpretat. Sacrarum scripturarum Fasc. I. de epist. ad Hebr.

d V. Michaelis Erkl. des Briefes an die Hebr. Einl.

§. 273.

Graeco sermone caetera omnia constare, satis consentiens eruditorum opinio est, ut quae de latino Marci, Syriacoque Joannis textu commentum sunt nonnulli, ne examine quidem digna nobis esse videantur.

§. 274.

In hebraeo sermone, quo Veteris Test. libri plerique omnes exarati sunt, quaerunt, quo characterum genere antiqui hebraeorum scriptores usi sint, quae, ut facile patet, non inutilis quaestio est. Phoenicio-aegyptiaco caractere scripsisse antiquos hebraeos, verosimile faciunt rationes ab Eichhornio allatae.* Qui quadratum Chaldaeorum characterem inde ab origine adhibitum fuisse statuunt, infirmis ferme rationum momentis sententiam suam propugnant, aduersantemque habent veterem traditionem, quae docet, post captiuitatem Babylonicam demum id characterum genus usurpatum fuisse** ; quae quidem traditio, cum suapte verosimilis sit, cur repudiari debeat, non adparet.

* V. Einsl. ins N. L. §. 65 et 66.

** V. ibid. §. 67. item Rich. Simon Hist. Crit. V. T. Lib. I. Cap. XIII.

§. 275.

Vna porro continuatione scriptos libros seu hebraeos V. seu graecos N. T. nulloque inter voces relicto interuallo, metricis V. T. libris, saltem plerisque, non exceptis, et antiqua scribendi ratio et varietas lectionis ex vocum mala diuisione frequentissime orta euincere videtur. *

* V. Eichhorn Einsl. ins N. L. §. 73 — 76. Montfaucon Palaeograph. Lib. I. Cap. IV. p. 32.

§. 276.

Diuisiones in *Capita* et *Versus* redarguunt multa. Ipsa primum consuetudo antiquorum temporum, quae eiusmodi diuisiones non habuit: argumentum dein **libro-**rum, quod in partes concidi frustra non amat: ineptissima postremo, quae hodie obtinet, capitum et versuum distributio. Quam quidem ab Hugone Carenfi Seculi XII Scriptore quoad capita, quoad versus a Roberto Stephano profectam in vulgus notum^a; nisi quod de Hugone dubium remanet. Iam antea d. Hieronymus versionem latinam Vet. Test.

Test. in *cola* et *versas* tribuerat ^b, quod antiquariorum exemplo fecit. Quo vero tempore in hebraea exemplaria, vsitata versuum distinctio inducta sit, incertum habetur. ^c

^a V. Michaelis Einl. §. 119.

^b V. Eichhorn Einl. §. 77.

^c V. Richard Simon Hist. Crit. Vet. Test. Lib. I. Cap. XXVIII.

§. 277.

Diuisionum quoddam genus in utroque Codice S. antiquissimis iam temporibus obtinuisse, satis constat. *Paraschae*, in quas tribuuntur quinque Mosis libri, procul dubio ortae breui post captiuitatem Babylonicam tempore, cum in Synagogis libri-hi publice legerentur. *Haphtharae*, quibus Prophetarum scripta distinguuntur, verosimiliter originem suam debent lectioni publicae Prophetarum, quae inde a temporibus Antiochi Epiph., qui lectione librorum Mosis interdixit, frequentabatur. *

* Richard Simon loc. cit. Eichhorn §. 78. et 79.

§. 278.

§. 278.

In scriptis exemplaribus N. T. antiquissimis occurrunt *αναγνώσματα*, *τιτλοι*, *κεφαλαια*, *ῥήματα* et *σιχοι*, quae quidem divisionum genera his ipsis exemplaribus multo antiquiora esse, partim ex lectionibus publicis primis iam ecclesiae temporibus in conventibus ecclesiasticis fieri solitis *, partim ex Eusebii decem Canonibus colligitur; quanquam his ipsis antiquiora esse Richardus Simon ex Veterum testimoniis, non sat certis, defendit. **

* Justin. Apolog. II. p. 98. edit. Paris. 1636.

** Hist. Crit. Text. N. T. Cap. XXXIII. Vid. etiam Michaelis Einleit. §. 117. et 118.

§. 279.

Inter *τιτλους* et *κεφαλαια* hoc discriminis intercedere, quod illi maiorem, minorem haec portionem contineant, scripta exemplaria docent; ex quibus illud quoque verosimile fit, quod defendit Simonius, *ῥήματα* sententias notare, vti *σιχοις* definitum litterarum numerum. Neque tamen putandum, eodem ubique modo *τιτλους* et *κεφαλαια*, *ῥήματα* et *σιχους* constitutos fuisse; diuersum enim horum omnium numerum diuersa exemplaria exhibent. Et illud monendum,
non

non constantem *τιτλων* et *κεφαλαιων* adpellationem esse, et *κεφαλαια* aliquando dici, quae alibi *τιτλοι* audiunt, quod obseruante Simonio * in elencho libris praemisso fieri consuevit.

* Loc. cit.

§. 280.

Diuisiones hae, de quibus adhuc dictum, primum quidem in solis Euangeliorum libris obtinebant, sed paullo post traductae sunt a Theodoro Mopsuesteno, vti suspicatur Millius *, ad epistolas Paullinas, et deinde ab Euthalio ad Acta Apost. et epist. Catholicas, nisi id iam antea a Pamphilo factum. **

* In Proleg. n. 905.

** V. Ernesti Interpres N. T. P. II. Cap. I. §. 17.

§. 281.

Alia quaestio oritur hic, ad libros V. T. pertinens, de punctorum vocalium antiquitate, magna superiori seculo contentione agitata; qua quidem in quaestione in utramque partem, vti ferme fit, peccatum est. Falsam enim esse eorum opinionem, qui cum Buxtorffis de punctorum antiquitate in
ge-

genere pronunciant, ostendunt antiquae versiones, quarum diuersitas multis in locis exemplar non punctatum arguit; refellit deinde opinionem hebraicus Origenis textus, graecis litteris scriptus, cuius punctatio a solita passim discedit; ipseque etiam d. Hieronymus punctationem, qualis hodie obtinet, ignorasse penitus videtur.

§. 282.

Sed nimium quoque est, quod post Capellam adseruere alii puncta vniuersim refutantes. Hinc inde enim, in locis maxime paullo difficilioribus, adhibita fuisse puncta suadet phoenicio - aegyptiacus character, quo antiquitus vsos fuisse hebraeos mox supra diximus, analogiaque Dialectorum, quae punctis penitus destitutae numquam fuere. Denique Hieronymi et Talmudis quaedam loca nimium manifeste Capelli sententiam redarguunt. *

* Legendus hac de re Eichhorn §. 68. seqq. qui scripta quoque nominat, ex quibus plenior huius rei notitia peti potest; quibus vtiliter iungi poterit Simonii hist. Crit. V. T. Lib. I. Cap. XXVII. et Trendelenburgi dissertatio de tribus punctis vocalibus apud antiquos hebraeos vsitatis. V. Repertorium für Bibl. und Morgenl. Litteratur P. XVIII. p. 78 —.

§. 283.

Quam vero probabile nobis istud videtur, tam nullis argumentis confirmatum est, quod in accentuum gratiam a Philologis quibusdam disputatur; quos quidem non minus, ac signa diacritica quae dicunt *Dagesch forte* nimirum et *lene*, *Mappik* caet. ad Masoretharum tempora ablegandos esse res ipsa loqui videtur.*

* V. Rich. Sim. hist. Crit. V. T. Lib. I. Cap. XXVIII, Eichhorn Einl. §. 71. et 72.

§. 284.

Non multo aliter de *interpunctionibus*, *spiritibus* et *accentibus*, in græco N. T. textu adhiberi solitis, statuendum fuerit. Haec enim signa grammatica a scriptoribus Sacris adhibita fuisse, nullo sat probabili argumento adhuc evictum est; et si adhibita fuissent, eorum aegre vestigium hodie superesse posset, quum, vti omnes norunt, in scriptis codicibus antiquioribus nullus signorum eiusmodi usus adpareat.*

* V. Michaelis Einl. §. 109 et seqq.

CAPUT V.

De Archetypis librorum Sacrorum.

§. 285.

Archetypa librorum S. hodie nulla haberi, eruditi facile omnes consentiunt. Quae enim fuit olim quorundam opinio de Marci Euangelio Venetiis adseruato, eam a Laurentii a Turre epistola *, et fragmentum Pragenſe a Dobrowsky Viro doctissimo editum ita confutat, vt dubii nihil superſit. **

** Extat in Blanchini Euangelario quadruplici Versionis antiquae latinae. P. II. Vol. I. p. 524.

* V. Michaelis Encl. §. 188. et Orient. Bibl. P. XIII. p. 109. — ipsumque fragmentum Pragae editum.

§. 286.

De tempore ſi quaeris, quo archetypa perierint, incertum reſponſum eſt. Et ea quidem Veteris Teſt. tum demum periſſe, cum flammis templum exuſtum eſt, omni ex parte dubia traditio eſt *, vt vt Moſis libros diutius conſeruatos, quod II Reg. XXII, 8. II Chron. XXXIV, 14. narratur, verofiſmile faciat.

* V. Eichhorn §. 3.

§. 287.

§. 287.

Illud idoneo argumento nullo probari potest, libros ante captiuitatem Babyloniam scriptos omnes, exemplo librorum Moſis *, ad arcae latus collocatos eſſe; et ſi certum foret, non magis de diuturna archetyporum plerorumque aetate conſtaret, cum archetypa nonnulla ſimul cum auctore libri expirare debuerint. **

* V. Moſ. XXXI. 9. 26.

** V. Eichhorn §. 87. n. 2.

§. 288.

Ea ipſa archetypa, quae forte poſt captiuitatem ſupererant, non diu conſeruata fuiſſe, character chaldaicus in characteris priſci locum ſuſſectus dubitare vix ſinit.

§. 289.

Et non adparet, quem uſum praecipuum habere potuerint archetypa rudi illo incurioſoque rerum criticarum aeuo; vt mirum eo minus videri debeat, ſi eorum conſervandorum minus tum quidem ſtudioſi fuere homines.

§. 290.

§. 290.

De archetyporum N.T. fati haud multo certiora sunt, quae disputant eruditi quidam. Ignatii aetate superfuisse adhucdum, ex epistolae eiusdem ad Philadelphios testimonio* euincere volunt; quo tamen loco de V.T. exemplaribus rem esse, verosimilibus admodum argumentis defendit Griesbachius.**

* Extat Cap. VIII.

** In Hist. Text. Paul. Sect. II. §. 4.

§. 291.

Minus etiam ex Tertulliani loco, quo *authenticas* Apostolorum litteras commemorat ^a, confici potest. De *genuinis* enim et *a nullo haeretico deprauatis exemplaribus* Tertullianum dicere, idem Ven. Griesbachius ex toto contextu ita euincit ^b, ut dubii nostro iudicio nihil superfit. Et vero, si vel maxime archetypa adpellaret Tertullianus, testimonio eius in tanto Veterum silentio, Origenisque cumprimis ^c, aegre adfurgendum esset.

^a Lib. de praescript. haeret. Cap. XXXVI.

^b Loc. cit. §. 5.

^c Ibid. p. 59.

§. 292.

§. 292.

Magis nos semper mouit Chronici Alex. auctoritas, vbi antiquus scriptor seculi IV., Petrum Alex. putant, lectionem τριτη Joh. XIX, 14. defendens ad exemplar ιδιοχειρον Johannis, quod ad sua vsque tempora in Ephesina ecclesia adseruatum sit, prouocat; quanquam et hoc testimonium silentio Veterum, ipsa rei insolentia, dubiaque Petri auctoritate, quem non IV. sed VI. seculi Petrum esse, Alexandrino Antistite iunior, viri docti defendunt, eleuari existimant. *

* V. Rich. Simon hist. Crit. Text. N. T. Cap. IV.
Michaelis Einl. §. 37.

§. 293.

Quaerunt hoc loco, qui factum, vt, cum tam religiose haberent veteres Christiani scripta sacra, archetypa non diutius persisterent; periisse enim breui, ex iis, quae adhuc diximus, fit admodum verosimile. Et Euangeliorum quidem libros non diu conseruatos esse, non valde mirum fuerit; sed de epistolis diffilius multo intelligitur. Persecutionem Diocletianam isthic qui commemorant, ii non expendunt, incertum admodum esse, num hoc etiamnum tempore archetypi codices superstites fuerint. Vero.

Verosimiliores multo nobis causae videntur, quas Griesbachius adtulit *, post *Apostolum* nimirum, hoc est Apostolicarum epistolarum collectionem, minorem singularum epistolarum curam fuisse; criticas quaestiones vel nullas primis ecclesiae temporibus excitatas esse, vel facile sine archetypis terminandas; homines denique viua Apostolorum institutione usos, traditioneque secutis quoque temporibus vbique confidentes archetypa adire compellareque nihil admodum necesse habuisse. Quo accedit nostro iudicio, propria Apostolorum manu non omnia perscripta esse, materiemque etiam scribendi forte minus durabilem adhibitam fuisse. **

* In hist. Text. Paul. Sect. II. §. 7. et 8.

** V. etiam Michaelis Zusätze und Veränderungen der 4ten Ausg. von seiner Einleitung. p. 29.

CAPUT VI.

De Codicibus scriptis eorumque usu.

§. 294.

Cum archetypa librorum Sacrorum, vt modo vidimus, haud ita diu persisterint, ex scriptis exemplaribus aliis sumendus
sacer

sacer textus fuit, cum de editionibus superioribus seculis cogitatum; sumendaque etiam hodie non pauca, vbi de lectionum sinceritate examen instituitur. Quamobrem de Codicibus Mmfs. nunc praecipendum erit.

§. 295.

Optandum quidem esset, vt de Codicum, qui supersunt, et numero, et pretio sat certo constaret. At vtrumque magnis ad hunc vsque diem difficultatibus obseptum est. Et quanquam Codices sacrorum foederis vtriusque librorum non pauci, immo quam plurimi hucusque a Viris eruditis detecti sunt, latent tamen oppido multi. Quod cum de codicibus N. T. verissimum est, tum est verius etiam de codicibus Veteris, quorum et non magna copia est, si tempus, quo primum editi sunt libri V. T., spectes *, et minor etiam, si diuersarum recensitionum Textus rationem habeas. **

* V. Michaelis orient. Bibl. P. XI. p. 56—.

** Ibid. P. XVIII. p. 113—.

§. 296.

De indole pretioque codicum non minus, quam de numero, laboratur. Nam
co-

Codices Veteris Test., hoc est hebraei, paucis demum abhinc annis paullo diligentius excussi sunt, ut quid statuendum de singulis sit, summi etiam Critici ignorent. Neque iudicium hocce, qui rem tenet, ab iis expectabit, qui codices contulere; nisi quod hinc inde nos monere possunt, quae utilem inuestigandi materiem suppeditent. *

- * De codicibus hebraeis videnda Jo. Chr. Wolfii Bibliotheca Hebr. P. II. Koecheri Nov. Bibl. Hebr. Waitoni Prolegom. proleg. IV. n. 8. et seqq. Kennicotti Dissertationes duae super ratione textus hebr. Dissertatio item generalis, quae extat Tomo Bibliorum II., separatim quoque edita a Brunfio, de Rossi Adparatus Hebraeobiblicus Romae 1782. cum Prolegomenis Tomo I. Variarum Lectionum, et dissertatione praeliminari Tomo IV. Clavi item et Catalogis codicum Tomus singulis praemissis. Paucos quosdam Codices diligentius descriptos, Regiomontanos nempe duos et Cassellanium, primos Lienthalio (Commentatio Critica caet. Regiomonti et Lips. 1770.), alterum Schiedio (Biga observationum Sacrarum 1748.) et Jo. D. Michaelis (Orient. Bibl. P. I. et seqq. V. etiam P. XX, p. 72.) debemus.

§. 297.

Paullo melius rectiusque Codicum N. T. indolem rationemque perspectam habemus, utpote quos a prima librorum Sacrorum

K

edi-

editione non tanto temporis intervallo disiunctos, numeroque etiam potiores acutius rimari ipsi variarum lectionum editores potuere, acutiusque postmodum, multiplici usu adiuti, novis etiam subsidiis ditati, vel ad incudem reuocantes vetera, rimati sunt viri quidam eruditi. Sed id paucis ferme codicibus contigit et sunt in his quoque plurima adhuc obscura.**

* Michaelis Orient. Bibl. P. XI. p. 86 —,

** De Codicibus graecis praeclare meriti sunt Rich. Simon, in Hist. Crit. Text. N. T. Cap. XXX, et seqq. item Nouv. Observ. sur le Texte et les Vers. Chap. II. Millius et Wetstenius in prolegomenis. Bengelius in Introductione in Crisim. Semlerus in seiner Vorbereitung zur Theolog. Hermeneutik, Halle 1760 — 69. (V. Griesbach Hist. Text. Paullini. Sect. I. §. 9.) Griesbachius in Symbolis criticis. Halae 1785. Matthaei in N. T. ex Cod. MSS. Mosqq. Codices Vindobonenses descripsit Treschovius in Tentamine descriptionis Codd. caet. Havniae 1773. In Alteri N. T. ad Codicem Vindobonensem expresso deest catalogus Codicum, quem dabit Michaelis Neue Or. Bibl. P. V. p. 122 —. De Codice Vaticano aliisque Codicibus Romanis Vid. Or. Bibl. P. XXIII. p. 138.

§. 298.

Itaque non nisi generalia et summa quaedam praecepta de scriptis codicibus tradere possu-

possumus, eaque dubia magis, quoad codices hebraeos spectat. Atque ut de his primo statim loco dicamus, mirum videri potest, nullum ex tanta antiquitate ad hunc usque diem protractum in lucem esse codicem, qui decimum seculum superet.* Cuius quidem rei causas superstitionem Judaeorum, neglecta cum reliquis Critices studia, punctationis hodiernae rationem tum demum ad finem, uti nonnullis videtur, perductam, veterisque forte characteris immutationem, atque ex hac enatam prisca exemplaria legendi difficultatem commemorant. **

* Aliter de Rossi sentit, qui in Adparatu suo Hebraeo-biblico ad Cod. 120. Codices IX Seculi commemorat, huncque ipsum Cod. 120. (Tom. I Var. Lect. inter Codd. Bibl. Auct. 634), qui est fragmentum quoddam Levit. ac Num., ad VIII Seculum, sed incertis argumentis, refert.

** V. de Rossi Tom. I. Var. Lect. Proleg. P. I. §. 15. Michaelis Dr. Bibl. P. XVIII. p. 103.

§. 299.

Inde vero sequitur, ut quoad antiquitatem spectat, diuersum admodum de graecis et hebraicis Codd. iudicium sit. Nam quos graecos medii aevi ferme dicimus, Seculi nimirum X. XI. XII. et XIII., hi si de hebraeis sermo, antiquissimi merito habentur. Itaque magnae antiquitatis, ut de

Rossanum fragmentum fileamus, Codex Vindobonensis apud Kennicott 590, qui, si indubia est aera Codicis (vtror verbis de Rossi) et ad aeram contractuum necessario referenda, est anni 1018 vel 19. Magnae item antiquitatis Cod. Laud. 172. apud Kennicott cod. 1., quem ipsorum 800 annorum iudicat ipse Kennicott. Item Codex apud de Rossi 503. ipso iudice IX. vel X. Seculi, qui mutilus Pentateuchum continet. Codices Malastefianus ac Mediceus apud Kennicott 536 et 162, quos de Rossi ad XI. Seculum refert. Codex apud Kennicott 39. ibid. E. N. 627. ipso iudice anni 1100, quem tamen Brunsius ^a ad initium XII., de Rossi ad init. XIII Seculi refert. Codex apud Kennicott 527. Bibliothecae Dominicanorum Bononiae pro Esdrae autographo olim venditatus et hinc in sacrario inter reliquias observatus Brunsi et Kennicotti iudicio XI. vel XII., XIII, vero seculi iudicio de Rossi. Codex Vindobonensis alter apud Kennicott 591. iudice ipso et de Rossi sub init. XII., sed Adlero iudice sub initium XIII. seculi scriptus. Codex Castellanus apud Kennicott 157. iudice Schiedio ^b et Michaelis XI. Seculi. ^c Codex denique apud Kennicott 597. Monasterii Gottwicensis Seculi XIII. exeuntis. Caeterum duodecimi et sequentium seculorum sat copiosos haberi codices monet de Rossi. ^d

a in dissertat. generali.

b In biga observationum Sacrarum.

c In der Dr. Bibl. P. I. p. 223.

d V. Kennicott Dissertatio generalis, de Rossi Clavis Codd. et Proleg. P. I. §. XVI. Mentionem non iniecinus de Codicibus Rabbinnicis, de Codice nempe Hillelis, Cod. Ben Ascher, qui etiam Palaestinus siue Hierosolymitanus, vt et Ægyptius audit, de Cod. Ben Naphtali siue Babylonico, Cod. Sinai, Pentateucho denique Hierichuntino, quorum partim incerta, partim fabulosa aetas, codicibus forte Ben Ascher et Ben Naphtali, vndecimi Seculi Masoretharum, exceptis. (V. Waltoni Proleg. proleg. IV. n. 8. et seqq.) Codicis Hilleliani exemplar possidet de Rossi, vti et cuiusdam, qui in subscriptione dicitur allatus e regione Babyloniae (V. Tom. I. Var. Lect. Catalogum MSS. Biblioth. Auet. n. 12. et 413.)

§. 300.

Sunt vero in his Codicibus antiquioribus, et vero etiam in iunioribus quidam inprimis nobiles ob lectiones singulares, quales, vt paucos nominem, Cod. 1. (vtor signis Kennicotti,) Laud. 172. Cod. 39., quem ob quasdam lectiones eidem cum recentioribus et malae notae codicibus communes immerito parui facit Brunsius. Cod. 157. Cassellanus, omissionis tamen
pee

peccato laborans. Codd. 223. et 224. Regio-
montani. Cod. 225. Romanus. Cod. 590.
Viennensis. Codex denique 597. Monasterii
Gottwicensis, necdum, vt multi alii, ex
integro collatus. *

* V. Kennicotti Dissertat. generalis. de Rossi Clavis
et catalogi Codd. Lilienthalii commentatio cri-
tica. Schiedii Biga obseruationum S. Michaelis
Dr. Bibl. P. I. et seqq. Item P. XX p. 54 —
P. XXII. p. 145—.

§. 301.

Peculiarem mentionem merentur Codi-
ces Hebraeo-Samaritani, qui cum textum
exhibeant antiquissimum ^a, neque ex textu
Masorethico, vel Versione LXX., quod vo-
lunt aliqui interpolatum ^b, multoque minus
corruptum a Dositheo ^c, egregie aliquando
criticum adiuuare possunt; quanquam do-
lendum, paucos ferme, eosque non valde
antiquos in nostras terras ex oriente allatos
esse. ^d Et illud isthic non dissimulandum,
quod monet in Orientali Bibliotheca Mi-
chaelis ^e, Samaritanas lectiones non pau-
cas ab audaci coniectore profectas esse, vt
vulgaris textus eius iudicio in plerisque
Samaritano praestet. ^f

^a V. Eichhorn Einl. §. 383 et 384.

^b Ibid. §. 385 et 387.

c Ibid. §. 386. et Brian. Walton. Proleg. proleg. XI. n. 11. lege quoque n. 14. et seqq.

d Eichhorn Einl. §. 378 et 381.

e P. XXI. p. 177. et P. XXII. p. 185.

f De Codicibus Sinensibus qui vult cognoscere, aders Eichhorn's Einl. §. 376.

§. 302.

Adtentione digni sunt Codices hebraeo-latini, quibus nempe adiunctae vna vel plures versiones latinae, quales Michaelis octo numero nominat^a; nempe 38. (Kennicotti numeri sunt) 69. 72. 73. 74. 77. 97. In quibus sunt quidam cum tribus versionibus, vti 73 et 97. Vbi quaeri potest de versione latina, qualis sit, et de fide quoque codicum, cum suspicio sit, eos e Vulgatae forte textu interpolatos esse. Et primum quidem quod adtinet, constat de Codicibus 72 et 73., eos versionem Vulgatam habere, nisi quod in postremo praeter Vulgatam aliae duae sint, quae a Vulgata eo vno differunt, quod hinc inde ex hebraeo emendatae videantur.^b De Codice 313. aequè parum dubitat Brunsius^c, quin Vulgatam versionem contineat, sed eodem modo immutatam. De caeteris Codicibus necdum constat, cum diserte non edixerit Kennicott. Fides quoque horum codicum adhuc dum
du-

dubia, nisi quod codices mox laudati 72. 73. et 313. integros suspicionisque puros se praestant. ^d

^a In Bibl. Or. P. XX. p. 96.

^b Ibid. P. XXII. 189 —.

^c In Dissert. generali.

^d Or. Bibl. P. XXII. p. 153 et 180 —.

§. 303.

Venimus ad Codices Hispanos, Italos et Germanicos, qui hodiernos Criticos inter sese committunt, quum sint, qui Hispanos, et qui ex aduerso Italos germanicosque praeferant. Primum facit Brunsius ^a, sed immerito, vti videtur, quum Codices Hispani, qui emendatissimi vulgo habentur, eo ipso nomine suspecti euadant, quippe ad Masorae leges, Hillelisque parum adcuratum codicem reficti. ^b Vnde Germanici Italique obseruantibus de Rossi et Michaelis longe plures bonas lectiones suppeditant, quam Hispani. Ipse Kennicottus, quum primum Hispanis Codd. deferret, mutata postmodum sententia hosce prioribus posthabuit. ^c

^a In Oratione quam inscripsit: De eo quod praestandum restat in litteris Orientalibus, Helmst. 1781. p. 8.

^b V. de Rossi Differt. prael. Tom. IV. Var. Lect. p. XI.

^c V. Or. Bibl. P. XX. p. 98 — de Rossi Proleg. P. I. §. XIX. ubi simul discrimina Hispani Germanici et Itali characteris exposita deprehendes. Specimina characteris Hispani dedit Brunsius in differtat. generali.

§. 304.

Simili de causa minoris faciendi videntur codices voluminum forma, ut de Rossi verbis utar ^a, vel communi forma librorum synagogarum vñibus destinati, vel puero-
rum institutioni et exercitio ^b, et in genere codices Masorethici ^c, quum de Masorethicis lectionibus etiam sine his constet.

^a Proleg. P. I. p. XII.

^b V. Kennicotti Dissertatio generalis ex edit. Brunsi p. 6.

^c Inane esse discrimen inter Codices Masorethicos et Amasorethicos nobis non persuadet Eichhornii ratio (V. Crit. §. 374.)

§. 305.

Suspecto alio ex capite esse debent codices scripti a Judaeis, qui ad Christiana Sacra transiere, quales Codd. apud Kennicott 28. 93. 514. 649. ^a; quibus in codicibus
solli-

sollicitari omnino textus hebr. ab homine *Exjudaeo* potuit, ubi a Vulgata, vel etiam a LXX discedit. Quo quidem nomine suspectum habet Cod. 93. Brunsius ^b et Cod. 649. Michaelis. ^c Sed res omnis ulteriori examine indiget.

^a V. Eichhorn's Einl. §. 365. n. 1.

^b In dissertat. generali.

^c In Bibl. Or. P. XX. p. 95.

§. 306.

Notanda Codicum adfinitas, quae aliquando argumento esse potest, vnum codicem alterius apographum esse, aut ad eandem cum altero familiam pertinere, ut in ferendo testimonio non maior sit plurium, quam singulorum auctoritas. Eiusmodi adfinitatem detexit Brunsius * inter Codices 28. 30. 72. 93. 96., quibus iungitur, ut ipse verbis utar, *haud raro 154. inprimis in Ezechiele, quod, subiungit, codici huic antiquo non magno est honori. Codices 93 et 96, porro dicit, adeo saepe conspirant, ut parum absit, quin putem alterum ab altero descriptum esse. De Codice 150 monet, eum saepe consentire cum Codice 309. Plura dabit, quod sperat de Rossi **, post collectam tam diuitem suppellectilem criticam, diligentior codicum collatio.*

*

^a In Dissertat. generali.

^{bb} V. Dissertat. prael. Tom. IV. Var. Lect. p. XVI.

§. 307.

Probe tenendum, Codices paucos complecti totum scriptorum corpus, plerosque non nisi partes, Pentateuchum nimirum, Prophetas priores ^a, posteriores ^b, Hagiographa ^c, Meghilloth ^d, Haphtaroth ^e; partem vnam pluresue, e. gr. Pentateuchum solum, vel hunc et Meghilloth, item Pentat. Megh. et Haphtaroth caet. Singulos porro libros veluti Esther, Hiob, Ps., Prov., Jes., Jerem., Ezech. Item aliquot coniunctim e. g. Hiob et Cant., vel Ps. Hiob et Prov. caet. continere. Et illud memoriae commendandum, Lacunosos alicubi esse codices, fragmentaque aliquando potius, quam libros exhibere.

^a Sunt Josue, Judices, Libri Samuelis et Regum.

^b Jes., Jerem., Ezech., XII minor.

^c Psal., Prov., Hiob., Cant., Ruth., Thren., Ecclesiast., Esther., Daniel, Esd., Nehem., Chron.

^d Cant., Ruth, Thren., Ecclesiast., Esther.

^e Sunt sectiones Prophetarum, quae sectionibus Pentateuchi respondent, et in Synagogis leguntur.

§. 308.

§. 308.

Fragmenta eiusmodi ex *Ghenizoth* eruit de Rossi. ^b Plura latent in Bibliothecis, Editionum veterum et Codicum MSS. tegumentis adglutinata, qualia in Bibliotheca Mellinensi quoque non pauca reperire est. ^c

^a Gheniza est publicus, Codicum absconsioni ac veluti sepulturae destinatus locus (de Rossi Proleg. P. I. §. XV.)

^b V. Eiusdem Adparatus Hebraeo — biblicus ad Cod. 120.

^c Excerptas lectiones varias ex fragmentis eiusmodi deprehendes in Michaelis Bibl. Orientali.

§. 309.

Vt de graecis N. T. Codicibus nunc dicamus, sunt in his maiori multo antiquitate conspicui, quam hebraei, Vaticanus, Alexandrinus ^a, Codex C. siue Regius Parisinus nunc 9., *rescriptus*, quae sunt verba Griesbachii ^b, *Ephraemi Syri opuscula nonnulla graeca continens*, sub quibus latent ab antiquissima manu caractere perquam elegantius scripta fragmenta Veteris aequae ac N. T. graeca; Codex omnium fortasse, quorum lectiones Wetstenius collegit, vetustissimus. Codex D. seu Cantabrigiensis ^c, quem copiose describit Wetstenius ^d, et omnium forte

forte antiquissimum esse, non abnuitt.^e Codex L. Stephani octauus Bibliothecae Reg. nunc 62., qui initio iam Seculi VII Alexandriae fuisse inspectus, non inuito eodem Wetstenio *f* dicitur; sed seculi IX. eum esse ex caractere arguit Griesbachius *g*, qui diligentius multo atque Wetstenius codicem examinavit. Denique Claromontanus, Sangermanensis, Augiensis, Boernerianus, vncialibus omnes litteris exarati.

a) Hunc Codicem magno Criticorum bono edidit *a*. 1786. Caa. Godofr. Woide Musci Britannici Bibliothecarius.

b In Symbolis Crit. p. III.

c Et hic Codex curante Kiplingio propediem in lucem prodibit, nisi iam prodit (V. Neue Dr. Bibl. P. IV. p. 203.)

d Tom. I. N. T. Proleg. p. 28. et seqq. Huius Codicis partem Claromontanum Codicem non esse obseruat Tom. II. Proleg. p. 4. Vid. etiam Griesbach Symb. Crit. p. LIV.

e Ibid. p. 34.

f Ibid. p. 41.

g In Symb. Crit. p. LXXIII.

§. 310.

Pretium Codicum modo enumeratorum in dubium vocat Wetstenius et post Wetstenium

nium Critici alii insignes, *latinismum* illis obiicientes; quae quidem adculatio, licet non omnino iniusta, temeraria ex parte nobis semper visa est, nec solidis argumentis comprobata. Nunc postquam Viri doctissimi Semlerus, et Griesbachius, ut alios taceamus, de re omni luculentius exposuere*, confidenter pronunciamus; non parum falsos esse Criticos illos omnes, qui laudatos Codices in locis plerisque omnibus, in quibus consentiunt cum versione latina, ex eadem interpolatos esse statuere.**

* Primus in der Herm. Vorbereitung 3. und 4. St. alter in Symbolis Crit. praesertim in descriptione Cod. L.

** V. Michaelis Zusätze und Veränderungen der 4ten Ausgabe p. 93 — 97. et p. 105 — 107.

§. 311.

Sunt vero praeter hosce Codices non pauci alii, qui a Criticis summo in pretio habentur, quales Cod. 13. Seculi circiter XIII nunc Reg. 50. Cod. 33. nunc Reg. 14. Seculi XI aut XII ineuntis. Cod. 114. Harleianus 5540. Seculi circiter XIII. Cod. 115. Harleianus 5559. Seculi circiter XII.^a Codex Vindobonensis Lambecii 31.^b et 34.^c Codex denique, ut alios nunc taceam quam plurimos, Basileensis Seculi decimi, de quo
Wet-

Wetstenius ^d, *Codex est plane singularis, qui in Euangelis plures habet lectiones variantes, quam omnes fere reliqui simul sumti.* ^e

^a Vid. de his quatuor Codd. Griesbachii Symb. Crit.

^b V. Dr. Bibl. P. VI. p. 12. et seqq.

^c V. Treschovii tentamen descript. Codd. Griesbach in Hist. Text. Paullini p. 23. hunc unum quinque Codd. epistolarum Vindobonensibus adcurata collatione dignum censet.

^d Tom. I. Proleg. p. 43.

^e Mire deprædicat hunc Codicem Semlerus in ber Herm. Vorbereitung 3. St. p. 113. et seqq. qui de caeteris quoque, ut aliis multis videndus. Vid. quoque Bengel Introduct. in Crit. N. T. §. XXXII. Observ. XX. Confid. VII.

§. 312.

Tribuuntur Codices in mere graecos et graeco latinos, tales nimirum, qui adiunctam habent versionem latinam, quorum numero sunt Cantabrigensis, Claromontanus, Sangermanensis, Augiensis, Boernerianus caet., quos quidem omnes e latino textu interpolatos esse, iudicant cum Wetstenio alii, quorum sententiae post ea, quae Ven. Griesbachius in symbolis Criticis adtulit, accedere nullo pacto possumus. *

* Vid. etiam Michaelis Zusäße p. 93. et seqq. ubi Vir doctissimus mutata nunc opinione latinam Versionem e graeco textu in Codicibus graeco-
latinis interpolatam esse statuit.

§. 313.

Probe distinguendi codices, qui integros libros continent, ab iis, qui non nisi pericopas habent, quales sunt, qui *Lectio-
naria* habent. Quo discrimine non animad-
verso facile fit, ut testis filens pro aiente
computetur,

§. 314.

Ob eamdem causam memorem esse oportet criticum, paucos esse inter codices graecos, qui libros N. T. omnes complectantur; plerosque Euangelia sola, Epistolas Paulinas, Catholicas cum Actis, vel Acta sola continere, paucissimos Apocalypsim. Atque etiam in his lacunae multoties occurrunt, vel plane mutilus est codex. Quae omnia oculos coniicienti in Catalogos Wetstenii manifesta erunt.

§. 315.

Nomina quoque Codicum imponere possunt, ut, si diuersimode adpellentur, diuersos
pute-

putemus ; quum vnus idemque Codex mutatis dominis plura sortiatur nomina, vt, qui olim Colbertinus fuit, nunc Regius fit, et qui Seidelii vel Wolfii dicitur, Harleianus quoque audiat, quod accidit Codici G. Idemque in numeris locum habet. Codex Coislinianus, qui est Tom. II. Wetstenii 18., Tomo I. est 35.^a Codex Euangeliorum apud Wetst. 13. fuit quondam Telleriano - Rhemenfis 56., deinde Regius 2244^b, tandem Regius 50^b Atque etiam diuersi Codices iisdem numeris veniunt; Codices apud Wetst. Tom. I. 13. et 17. olim fuere Regii 2244. vterque, in quo errare ponum fuit.^c Facilius vitatur error, cum idem numerus distinguitur, vt, cum duo Regii Codices 2865, qui hodie sunt 91. et 85., adiectis alphabeti litteris sic notantur: 2865^a. 2865^b.

^a In genere diuersis numeris veniunt Codices apud Wetst. primo et altero Tomo.

^b Non 55, vt contra Fleischerum monet in Symbolis Crit. Griesbach.

^c V. Symbol. Crit. p. CLIV.

§. 316.

Notanda porro Codicum adfinitas in Codicibus graecis latissime dominans, qua non perspecta nullus potest esse sat tutus codicum vsus. Certe ad Paulinas epistolas

L

tri-

*triginta circiter apud Wetst. laudari codices, qui ad eandem familiam siue recensitionem pertinent omnes atque adeo vnius testis auctoritatem haud exsuperant, his ipsis verbis monet Griesbachius. **

- In hist. Text. Paullini Sect. I. §. 7. Vid. quoque Bengel, Introd. in Cris. N. T. §§. 27. 29. 30. 31.

§. 317.

Idem hic summus Criticus in praecellissima sua de hist. textus Paullini commutatione verosimile admodum facit, tria esse summa genera *recensionum*, ad quae codices graeci omnes reduci possint, *Alexandrinae* nimirum, *Occidentalis* et *Constantinopolitanae*, quarum primae duae Seculo ineunte tertio iam extiterint, postrema vero quarto et seqq. Seculis accesserit. *

- V. Hist. Text. Paul. Sec. II. §. 9 —. Sect. III. —. 9. et 10. Vid. quoque Semleri Herm. Vorber-
reitung 3. St. §. 6. 4. St. p. 2. not. 1. Item
Michaelis Zusätze p. 97 — 101. ubi ad tres Gries-
bachii recensiones quartam adiicit, quam *Edessa-*
nam adpellandam putat.

§. 318.

Ex summis hisce recensitionum generibus
enasci potuisse subalterna alia, facile intelli-
get,

get, qui expenderit, multiplicatis apographis aliam longe textus faciem euadere debuisse, postremaque apographa a primis, saepe usque adeo distedis, ut capita nouae familiae esse possent. *

* Hist. Text. Paul. Sect. I. §. 17 et 19.

§. 319.

Quid quod permixtae recensiones esse queunt, atque vnus idemque Codex trahere lectiones ex Alexandrina et Constantinopolitana, vel occidentali et Alex. caet. potuit. Textui certe Codicum Euangeliorum C. L. et epistolarum A. C. ad primordia tertii seculi referendo admistae sunt, obseruante Griesbachio ^a, Lectiones nonnullae quarti aut quinti seculi. Atque etiam extant Codices, eodem monente Griesbachio ^b, e plurium recensionum fragmentis compositi, quorum e numero sunt Codex Alexandrinus, et Codex Basiliensis, apud Wetstenium primus, qui aliam recensionem in Euangelis aliamque in epistolis exhibent. ^c

^a In hist. Text. Paul. p. 20.

^b Ibid. p. 37.

^c Modum detegendi recensiones diuersas, recensio-
numque earumdem εκδοσεις varias edocet toties
laudatus Griesbachius. Ibid. S. I. §. 18—.

§. 320.

Has itaque Codicum diuersitates, diuersarum recensitionum originem pretiumque nosse debet criticus, qui recte circumspicteque versari in disquisitionibus criticis vult. * Hoc enim ni fiat, testibus ignotis fidem non raro habebit, atque de lectionibus non secus, ac surdus de sonis, quod est in prouerbio, statuet.

- * Inseruiunt hunc in finem praeter Millii et Wetstenii prolegomena, Semleri item *Hermeneutisch, Vorbereitung*, Griesbachii saepe laudata opuscula *Historia textus Paullini et Symbolae Criticae*.

§. 321.

Atque diligentior paullo harum rerum inuestigatio nos edocebit, aliam longe esse causam mirabilis Codicum graecorum cum latinis exemplaribus consensus, atque eam, quam adhuc suspicati sunt critici, qui Wetstenii vestigia pressere. Interpolationes enim graecorum Codicum e latinis qui commemorant, ii adserunt, quod historia textus sacri planissime confutat, neque interpolationum causas, praesertim in mere graecis exemplaribus, explicare possunt.

§. 322.

§. 322.

Nam quod Ernesti Ægyptiis suspicatur hanc interpolationem deberi *, eamque a Patriarchis Ægyptiis inde a quarto seculo Romanae curiae obnoxiiis repetit, id quidem Viri summi ingenio parum dignum est. Meminerimus Hieronymum Damaso minime inuito ad graeca exemplaria latinam Versionem emendasse; Patres latinae Ecclesiae ad graecas lectiones non semel prouocasse; inter graecos et latinos id temporis necdum lites de varietate textus exarsisse, et quidquid de his sit, nullam verisimilitudinis speciem habere, interpolationem Ægypti Patriarchas vel attentasse, vel attentare sine strepitu potuisse; lectiones ad haec, quae *latinae* vulgo audiunt, et e graecis exemplaribus magnam partem ortas esse et seculo quarto multo antiquiores existere.

* V. Interpres N. T. P. II, Cap. II, §. 15.

§. 323.

Qui inter causas varietatis latinae *foedus graecorum cum latinis*, ad quod Erasmus nulla fide historica, aduersariorum argumentis pressus, prouocauit, compellaret, is, praeterquam quod nihil adferret, quo historia latinarum lectionum earumque ortus illu-

illustretur, absurde etiam, nostra opinione, credulum sese Erasmo praestaret. *

* V. Michaelis Einl. §. 92.

§. 324.

Itaque non defendendas quidem lectiones latinas atque ab omni suspicione absoluendas existimamus. Sunt enim nostro quoque iudicio non paucae e latino textu procul dubio ortae *; sed certum non minus est, longe plurimas numero, quae *latinae* per contemptum Criticis audiunt, sincere, et Occidentali cum Alexandrina recensione communes esse, hocque ipso consensu sese omni Critico historiam textus adcuratius perlustranti egregie commendare; vti ex aduerso Alexandrinae recensione quaedam vitia esse a nemine non agnoscendum putamus. **

* V. Bengel Introd. in Cris. N. T. §. XXXII. Observ. XX. Confid. VII.

** V. Symb. Crit. Cod. L. Historia Text. Paul. §. 15.

§. 325.

Supereft quaestio, quo pacto, quae Occidentalis recensione sunt propria, in caetera graeca exemplaria manauerint; quo loco

loco sine ambagibus ignorantiam nostram fatemur. Et quidem ratione, qua putat Ven. Griesbachius* latinas lectiones caetera graeca exemplaria peruasisse, rem contingere vix potuisse, nos certe persuasum habemus. Itaque dum historia textus S. ampliori in luce collocetur, nos potius existimamus ab exemplaribus graecis latinorum quocunque demum casu in Orientem delatis causam huius rei repetendam. **

* In Symbol. Crit. p. CXV.

** Si Occidentalis recensitionis natales alii sunt, atque quos putat Griesbachius, de quo nobis necdum certa stat sententia, aliter de re omni existimandum erit. Caeterum V. Bengel Introd. in Cris. N. T. §. XXXII, Observ. XX, Conf. VII.

§. 326.

Atque vt nunc in viam reuertamur, et de graecis hebraicisque Codicibus praeceptum generale statuamus, in vtrisque spectandam esse et *aetatem* et *bonitatem* nemo non videt. Et aetas quidem Codicum cum difficile iudicatur in graecis exemplaribus, tum multo difficilius, fatentibus harum rerum peritis in hebraicis, quod non est mirum, quum necdum Palaeographiam quandam hebraicam habeamus*, et ob paucitatem codicum antiquiorum vix vmquam nisi valde imperfectam habituri simus, quo ac-

ce-

cedit, quod ii ipsi codices, qui omnium antiquissimi a Kennicott, de Rossi et Brunzio habentur, nota chronologica plerumque destituantur.

* Si promissa exsoluit de Rossi, non diu hoc subsidii critici genere carebimus.

§. 327.

Matres lectionis solito frequentius positas, Masoram, puncta vocalia, litterarum discrimina, inuersas suspensasque litteras qui pro argumento maioris minorisque antiquitatis habeat, eum quidem rem tantam dubiis nimium indiciis definire existimamus. Matres enim lectionis in iunioribus quoque codice frequentiores occurrunt aliquando, qualis est Kennicotti 112. ipso iudice ad XIV Seculi initium demum referendus. Masoram vero punctaque vocalia ipsis vetustissimis hebr. codicibus antiquiora esse, non est dubium. Neque etiam oeconomia ratioque codicum hoc nos adhuc docuit, esse iuniores caeteris codices, qui punctis vocalibus et Masora instructi sunt; atque id ipsum de litterarum discrimine dicendum nobis videtur. Plura quidem alia antiquitatis criteria commemorat de Rossi *, qui opinor vnus omnium hac de re optime iudicare potest, quae tamen aequae parum scrupulum nobis omnem eximunt, nisi quod,
vbi

vbi coniuncta adsunt, de quo quidem ipse Vir doctissimus cauet, aliquam verisimilitudinis speciem haberi non negamus.

- * V. Proleg. P. I. §. XIV. cui iungatur §. XIII.
Vtile quoque est, quod de anno Judaico §. XII.
traditur.

§. 328.

Paullo certius est iudicium de antiquitate codicum graecorum, neque tamen in his ab omni dubio liberum. Et aeuum quidem codicum ante VII Seculum scriptorum nulla certe nota distingui posse, fateatur Montfauconius ^a; vnde patet, quid de concertationibus eorum sentiendum sit, qui de Alexandrini et Vaticani Codd. antiquitate disputant. Spirituum et Accentuum absentia, character vncialis, scriptura non ligata magnae quidem antiquitatis indicia sunt, neque tamen inde certum aeuum arguas. Nam character vncialis ad seculum decimum vsque adhibitus est; et Spiritibus Accentibusque carent codices Seculo septimo posteriores ^c, neque characterem ligatum inde a seculo nono constanter frequentarunt librarii.^d Caeterum ex scripturae forma, eius nempe, quae a IX. X. XI. et seqq. maxime seculis ^e adhibita est, aliquid colligi posse, vbi nota chronologica deest, non negamus, neque negabit, qui vel speci-

cimina, quae in Montfauconii Palaeographia exhibentur, adtente considerauerit, dum ne confidenter nimium sententia feratur. Maximi sane Antiquarii inter duo plerumque, et nonnumquam etiam plura secula fluctuant, cum de aetate codicum ex scripturae forma pronunciandum est, putamusque magis etiam dubium esse criterium, ubi de codicibus a latino homine scriptis, quales sunt inter codices N. T., sententia ferenda est, *ut* alia nunc fileamus. Atramenti colorem, scribendi materiem, orthographiae rationem, et *γραφικα* etiam vitia *f*, multoque magis librarii nomen et alia, quae aliquando historia suppeditat, in ferendo iudicio momentum facere, licet diuersum, satis expeditum est.

a In Palaeographia graeca lib. III. Cap. I. p. 193.

b V. ibid. lib. II. Cap. V. p. 223. Cap. VI. p. 231. lib. IV. Cap. I. p. 263.

c Ibid. lib. III. Cap. IV. p. 218.

d Ibid. lib. IV. Cap. I. p. 268.

e Hoc tempore obseruante Montfauconio (lib. IV. Cap. VI.) potissimum descitum est a prima elegantia scribendi.

f Griesbach Hist. Text. Paul. Sect. I. §. II.

§. 329.

Bonitas codicum, quam praeter aetatem in codicibus spectandam diximus, iudicatur quidem ex parte eorum aetate, quum caeteris paribus verosimilius sit, sinceram lectionem antiquo, quam iuniori exemplari exhiberi, sintque, quod ex supra dictis patet, et hebraei et graeci codices antiqui plerique iidem boni; tamen lubricum argumentum est, quod ex aetate sumitur, iunioresque codices ex utroque genere occurrunt vetustis haud paullo meliores. Regio-montani codices, ut de hebraeis dicam, editionesque nonnullae maioris multo a criticis plerisque sunt, quam multi seculi XII et XIII. Codices a Kennicotto et de Rossi laudati. Codices graeci Alexandrinus, Ephrem, Cantabrigensis, Claromontanus, Sangermanensis, Augiensis et Boernerianus lectiones sane quam multas ex recensione Occidentali et Constantinopolitana quoque traxerunt, quamobrem magis etiam, quam oportuit, de illorum pretio detractum est a Wetstenio. Sed si hi Codices antiquissimi magni faciendi sunt, non est contemnendus Codex Euang. Regius apud Wetst. 17. Seculo XV.. ad finem vergente demum exaratus *, multoque minus Cod. Euang. Regius apud Wetst. 13. vix ante seculum XIII iudice Griesbachio scriptus.** Nimirum Codex, quantumcunque iuuenis, ductus esse potest ex exemplari bono, aliquando etiam antiquo,

quo, vti ex aduerso codex antiquus ex alio non multo antiquiore et valde interpolato.

* V. Criesbach Symbol, crit. p. CLII.

** Ibid. p. CLIV.

§. 330.

Itaque tam bonitate, quam vetustate lectionum, codicis bonitas iudicatur. Bonitate *et* vetustate inquam; nam vetustate sola lectionum rem non confici, patet vel maxime ex eo, quod in vtriusque foederis libris vitia valde antiqua inoleuerint. Caeterum fatendum, dubium ancepsque iudicium esse apud criticos de bonitate lectionum. Nam quod hebraicas lectiones adtinet, earum bonitas vago admodum incertoque criterio aestimatur, cum ad Versiones antiquas prouocant; propterea quod de ipsa Versionum fide non satis constet. Quid quod de antiquis etiam monumentis diuersimode iudicant, et quem vnus sequendum in plerisque statuit textum e. g. Samaritanum, eundem repudiandum tanquam suspectum testem alter edicit.*

* Multum Samaritano textui inter recentiores criticos defert de Rossi, V. Proleg. P. I. §§. XVII. XXV. XXVI.

§. 33¹.

De lectionum graecarum bonitate discrepantia admodum esse debere criticorum iudicia, non minus patet. Et quanquam dum ex contextu et forma ipsa verborum et phraeon sententia fertur, minus aliquando variant iudicia, tamen cum testium auctoritate res agitur, in diuersissimas partes abire videas, qui de lectionibus iudicant. Quod mirum videri non debet, cum critici superiorum maxime temporum, Wetstenium, Millium, et Bengelium dicimus, ex praeiudicatis quibusdam opinionibus certum codicum genus nimium extollerent, deprimebant, atque ex iis quisque codicibus pronuntiarent, quos magni facerent; quod imitati sunt, magnam partem certe, critici recentiores. Constantius nonnihil criticum iudicium esse posse existimamus, postquam Griesbachius trium recensitionum discrimen tam feliciter detexit, et in non paucis praeclare illustravit; verumtamen post summi huius Viri conatus quoque erunt, qui de recensitionum pretio, si vel maxime recensitiones ipsas agnoscant, non eodem modo iudicabunt.

CAPUT VII.

De Editionibus librorum Sacrorum.

§. 332.

Post artem typographicam inuentam mature cogitatum de textu sacro, hebraeo cum primis, ex scriptis exemplaribus edendo, ortaeque editiones textus sacri, hebraei primum, variae, ipsisque etiam lectionibus non parum differentes, uti differebant nimirum scripta exemplaria, e quibus ductae sunt.

§. 333.

Cum editiones aliquot iam haberentur, annoque 1494. in lucem prodiisset editio Brixienfis, multoque magis post Biblia Rabbinica Chaiimi an. 1525, [edi coeptus est] textus hebraicus ex editis exemplaribus ipsis, ortusque textus Masorethicus, quem dicunt, quum priores editiones a textu Masorethico hodierno non parum differrent.*

* V. de Rossi Proleg. P. I. §. XXIII. Eiusdem Dissert. prael. Tom. IV. Var. Lect. p. V. et seq.

§. 334.

§. 334.

Adcuratius itaque textus editi historiam rimantibus duo summa genera editionum distinguenda erunt *, earum nempe, quae ante Biblia Brixensia et R. Jac. Chaiim ex scriptis codicibus, et earum, quae post haec ipsa Biblia ex editis libris, maximam certe partem, quod animaduertit de Rossi, parabantur. Masorethicum hoc postremum genus adpellari potest; vti prius non male Amasorethicum dicetur, vtpote quod textum a Masorethico diuersum sistit. **

* Quatuor distinguit Eichhornius (V. Einleitung §. 393.), totidemque recensiones textus diuersas statuit, Computensem nimirum, Brixensem, Rombergianum, et Antwerpiensem denique. Maioris nobis momenti distributio videretur, si historia textus editi minus obscura foret;

** Non in omnibus, fatemur enim, ipsos codices MSS. in multis ad Masorae leges reflectos esse.

§. 335.

Atque vt de primo genere editionum iam dicamus, earum praeter raritatem summam summum pretium esse, et res ipsa loquitur, et variantes lectiones a Kennicotto et de Rossi vt alios taceamus, ex iisdem collectae confirmant *; poteritque criticus earum adminiculo eo minus carere, quo
mi-

minor est codicum Amasorethicorum numerus, quoque incertius est, an codices, unde exscriptae sunt, supersint hodie; quanquam quod de variantibus lectionibus diximus, non ita proprium est huius generis, ut non in posterius quoque cadat.

- * V. de Rossi de Hebraicae Typographiae Origine ac Primitiis curante Hufnagel, Erlang. 1778. Capp. IX. X. XI. Item Proleg. P. I. §. XXIII.

§. 336.

Dolendum, quod primis editoribus non placuerit nos monere, quibus, quotue, et quam diuersis MSS. Codd. in adornandis suis editionibus vti sint; quo fit, ut nostrum de earum pretio iudicium dubitationi non vni obnoxium sit. Germanicis potissimum codicibus vfos esse, non neglectis tamen, quoad librorum ordinem locaque nonnulla adtinet. Hispanis, coniecturam facit de Rossi *, Vir in hoc studiorum genere cum primis suspi- ciendus.

* In Proleg. loc. cit.

§. 337.

Sunt vero editiones, quae ante Biblia Rabbinica Chaiimi lucem adspexerunt, ad-
firmante modo laudato de Rossi, qui ipse
col.

collectionem amplissimam possidet, oppido multae, e quibus paucas non nisi, easque ferme, quae aut totum scriptorum corpus, aut libros plures complectuntur, commemoramus, quales sunt: *Pentateuchus hebraicus cum punctis et cum paraphrasi Chaldaica* (Onkelosi) et *Commentario R. Salomonis Jarchi in fol.* Bononiae anno CCXLII. (Christi 1482.), quae editio post Psalterium anni 1477 omnium antiquissima est.^a Quinque *Meghilloth h.e. Ruth, Ecclesiast., Cant. Cant., Threni cum Commentario Jarchi et Esther cum Comment. Abenesrae in fol.* sine anno et loco, sed iudicante de Rossi^b Bononiae 1482. *Prophetæ priores scilicet Jos., Jud., Lib. Sam., ac Reg., cum Commentario Kimchii in fol.* Soncini anno CCXLVI (Christi 1486.) et *Prophetæ posteriores, scil. Isai., Jerem., Ezechiel et XII minores cum Commentario Kimchii in fol.* eod. l. et a.^c *Ruth., Cant. Threni, et Ecclesiastes una cum Machazor in 4.* Soncini et Casale Maiore anno 1486. quam editionem plures maiorisque momenti lectiones suppeditare Bononiensi 1482 testis est toties laudatus de Rossi.^d *Psalterium Hebr. cum commentario Kimchii in quarto min.* Neapoli anno CCXLVII. (Christi 1487.) *Prov., Cant. Cant., Ecclesiastes, Threni, Ruth, Esther, Daniel, Esra ac Paralipomenon libri cum Commentariis eadem forma l. et a.*^e *Biblia Hebraica integra cum punctis et accentibus in fol.* Soncini anno CCXLVIII

(Christi 1488.). Summae raritatis editio, cuius licet plura, quam putavit Kennicott, pauca tamen extant exemplaria. *f* *Pentateuchus hebr. absque punctis cum chaldaica paraphrasi Onkelosi et Commentario Jarchi in fol. in insula Sorae, vti putant nonnulli.* Anno CCL.(Christi 1490.) quae praestantissima rarissimaeque editio habetur. *g* *Pentateuchus hebr. cum Chaldaica Onkelosi paraphrasi et Comment. Sal. Jarchi in quarto duobus voluminibus Vlyssipone anno CCLI (Christi 1491.)* quam editionem a typorum praestantia atque a singulari ἀκριβείᾳ, vtpote ad *Hispanos* codices exactam summopere celebrant. *h* Postremo *Biblia hebraica cum punctis in quarto anno CCLIV. (Christi 1494.)* editio celebratissima, qua vsus olim Lutherus in conficienda versione Germanica, et ex qua variantes collegit publicique iuris fecit, atque etiam Kennicotto transmisit Schulzius. *i* Eam differre a Bibliis Soncinenfibus anni 1488. supra laudatis, neque, quod scribit Maschius in Bibliotheca, quoad lectionum varietates sibi inuicem respondere, monet de Rossi. *k*

a V. de Rossi de Hebr. Typogr. Origine Cap. IV. n. 2. Tychsenii Kritische Beschreibung (Repertorium für Bibl. u. Morgenl. Literatur P. VI. p. 65.) in qua tamen vir eruditus non omne punctum tulit.

b In Opusculo de Ignotis editionibus Erlang. 1772. Cap. I.

De Editionibus librorum Sacrorum. 179

c V. de Rossi de Hebr. Typ. Orig. Cap. V. 1. 2.
Tychsenii Besch. (Repertorium P. VII. p. 165.
P. VIII. p. 51.)

d V. de Ignotis editt. p. 5.

e V. de Hebr. Typ. Orig. Cap. V. 5. 6. Item de
Ignotis editt. p. 27.

f V. de Hebr. Typ. Orig. Cap. V. 7.

g Ibid. n. 10.

h Ibid. Cap. VI. 1.

i Ibid. n. 5. Schulzium non summa diligentia in
colligendis variantibus versatum esse, colligas ex
iis, quae p. 36. de Ignotis editt. occasione Bib-
liorum Bomberg. 1518. de Rossi scribit.

k V. de Ignot. editt. p. 27. et 29. Ibid. p. 29.
Biblia Pifaurensia a. 1494. falsitatis conuincun-
tur. Caeterum praeter laudata de Rossi opuscu-
la, de hoc omni argumento vtiliter consulatur
Bibliotheca le Longo - Maschiana, Kennicotti
Dissertatio generalis et Eichhorn's Einl. S. 390.
et seqq.

§. 338.

Veniunt nunc Biblia Rabbinica Chaiimi,
quorum inscriptio apud le Longum latine
reddita haec est: *Porta Dei sancta — Omni
possibili studio impressi sunt (libri sancti)
mandato Danielis filii Cornelii Bombergi Ve-
netiis. Auxiliante Deo 1525. 1526. IV Vol.
in fol. Jam antea, anno nimirum 1517.*

M 2

Bib.

Biblia Rabbinica curauerat Daniel Bombergus operique praefecit felicem Pratensem, natione Hebraeum, virum trium linguarum, ab oppidulo *Prato*, loco naturali, Pratensem cognominatum, ex Iudaeo Christianum, et duobus ad minimum anti onnis ordini Heremitarum S. Augustini adscriptum, qui praeter Targumim et commentarios Rabbinicos, e quibus tamen refecuit, quae Religioni Christianae videbantur aduersa, variis lectionibus Ben Ascher, et Ben Naphtali, et quas e codicibus aliis collegerat ^a, tabula Paralcharum, et Haphthararum, aliisque ad Masoram pertinentibus editionem instruxit. Ea tamen editio valde displicuit Iudaeis cum ob alias causas, tum quia exosum suspectumque nomen Felicis Pratenfis. ^c Itaque aliam curauit Bombergus, eam ipsam nempe, quam mox supra laudauimus, cuius exornandae studium curamque commisit R. Jac. Ben Chaiim. Collegit is Masoretharum tradita, textum secundum praecepta Masorae exscribi curauit, adiunxit Rabbinorum commentarios, duplicem Masoram, minorem, quae singulis paginis ad latera textus imprimitur, et maiorem, quae partim ad finem iuxta seriem alphabeticam apponitur, partim per singulas paginas infra et supra textum, lectiones item variantes Ben Ascher et Ben Naphtali, Orientalium et Occidentalium. In praefatione, quam itidem adiecit, agit de Masora, Keri et Cethib, de di-

discrepantiis inter Talmudistas et Masorethas, de locis, quae vocant correctiones scribarum et de Masorae magnae ordine.^d Huius editionis repetita est impressio Venetiis 1547 — 49. et 1568. Quae quidem ambae editiones nulla re inter sese differentes, nisi quod postremam in quibusdam a Genebrardo castratam vult Wolffius, quod tamen Maschius limitat^e, priori etiam praestantiores habentur. Editionis 1547 — 49, quam aliqui volunt non iam a Chaiimo, ad hoc usque tempus vix superstiti, sed a Cornelio Adelkind curatam^f, collationem et correctionem instituit, quod tradit de Rossi^g, R. Menachem Lonzanus, interque caetera critica subsidia adhibuit decem MSS. Codices, Hispanos plerosque, e quibus erant, si Lonzano fides, qui habebant annos 500 vel 600. Sed ad Pentateuchum solum, quod monet idem de Rossi, Lonzani crisis pertinet. Atque haec Bibliorum Rabbinicorum Bombergi editio est, ex qua editiones caeterae Masorethicae profluxerunt.^h

^a Non parum Pratenfis laborem celebrat de Rossi in Dissert. prael. Tom. IV. Var. lect. p. V.

^b V. Bibliotheca le Longo - Maschiana P. I. p. 96.

^c V. de Rossi loco supra cit.

^d Haec totidem ferme verbis Bibliotheca le Longo - Maschiana P. I. p. 100 et seq.

^e Ibid. p. 103.

f Quin auctam quoque ab Adelkindo statuunt nonnulli loc. cit.

g In Proleg. Part. I. §. XXXVII.

h Sic quidem de Rossi iudicat passim. Caeterum probe distinguendae ab hac editione, Bombergi editiones aliae, de quibus videri potest Bibliotheca le Longo-Maschiana P. I. p. 17. et seqq.

§. 339.

Itaque textus Hebraicus Polyglottorum Antwerpiensium ^a cum editionis Venetae Bombergi textu partem magnam consentit ^b, fluxitque e textu horum Polyglottorum textus Polyglottorum Parisiensium ^c et Anglicanorum. ^d De Polyglottis Complutensibus ^e aliter habere suapte intelligitur, quum id ipsa temporis ratio doceat. Peculiarem esse in multis textum horum Polyglottorum historia eorundem verosimile facit, quae dubitare haud finit, quin inter *castigatissimos* et *antiquissimos* Codices, quos comparasse dicitur Cardinalis Ximenius, fuerint hebraei quoque, quanquam, quod observat Eichhornius, disertis verbis nuspiam traditur, codicibus hebraeis editores Complutenses viros esse. *f*

^a Dicuntur *Regia* quoque et *Plantiniana*, cuius appellationis ratio ex ipsa inscriptione intelligi potest, quae sic habet: *Biblia Sacra, Hebraice, Chaldaice, Graece et Latine, Philippi II. Regis*

Ca-

De Editionibus librorum Sacrorum. 183

Cathol. Pietate et studio caet. Christ. Plantinus excud. prodierunt Antwerp. 1569 — 1572. VIII Vol. fol. Plura si velis, adeas Bibl. le Longo-Maschianam P. I. p. 340. et seqq.

- b Hoc adferere videtur Maschius, cum contextum hebraicum horum Polyglottorum, ex editione Complutensi sumtum, cum laudata editione collatum dicit (cit. loc. p. 347.); quamquam me latet, unde hoc didicerit Maschius, et quam Venetam Bombergi editionem dicat.
- c Inscriptio plenior haec est: *Biblia Hebraica, Samaritana, Chaldaica, Graeca, Syriaca, Latina et Arabica. Quibus textus originales totius Scripturae Sacrae, quorum pars in editione Complutensi, deinde in Antwerpiensi regiis sumtibus exstat, nunc integri, ex manuscriptis toto fere orbe quaesitis exemplaribus, exhibentur. Lutetiae Parisiorum excudebat Antonius Vitré. Anno M.DC.XLV. fol. max. IX. Tom. Vol. X. V. Bibl. le Longo-Maschiana loc. cit. p. 349. et seqq.*
- d *Biblia Sacra Polyglotta Complectentia genus originales Hebraicum cum Pentateucho Samaritano, Chaldaicum, Graecum, versionumque antiquarum Samaritanae, Graecae 72 interpretum, Chaldaicae, Syriacae, Arabicae, Aethiopicae, Persicae, Vulg. Lat., quidquid comparari poterat — cum textuum et versionum orientalium Latinis translationibus — ex vetustissimis MSS. — cum apparatu — edidit Brianus Waltonus S. T. D. Kondini imprimebat Thomas Roycraft 1657. Vol. VI. fol. max. Vid. Bibl. le Longo-Masch. ibid. p. 374 et seqq.*

e Biblia Sacra, Vetus Testamentum multiplici lingua nunc primo impressum. Et inprimis Pentateuchus Hebraico atque Chaldaico idiomate, Adiuncta vnicuique sua latina interpretatione caet. IV. Vol. fol. 1514. — 17. Sex partibus integrum opus absolvitur, quarum prima Nouum Test. graece et latine complectitur, altera Vocabularium hebr. atque Chaldaicum cum tractatibus, reliquae quatuor Vet. Test. V. Bibl. le Longo-Maschiana ibid. p. 332 et seqq.

f Quin sunt, qui ex editione Brixienſi sumtum textum Complutensem velint, quod tamen lectionum diuersitate refutatur. Vid. Eichhorn Einl. §. 393. a. 3w. Ausg.

§. 340.

Editiones caeterae pleraeque omnes ad Bombergi editiones expressae vulgo existimantur ^a, e quorum numero sunt *Biblia Hebr.* Munsteri Basil. 1536., Roberti Stephani, et Plantini plura ^b, plura item Buxtorfii, in quibus eminent, quae Basileae 1618. edi coepta sunt, a Masorae et punctuationis emendatione coespiciua ^c, Nisselii denique, quae Lugd. Batav. 1662. prodire, de quibusque diuersimode iudicant Michaelis et Tychsenius ^d

^a Non est dubium, quin differant istae editiones in quibusdam lectionibus ab edit. Bombergianis, sed discrimina necdum sat accurate exposita sunt, vt distincte de recensiorum diuersitate prae-

De Editionibus librorum Sacrorum. 185

praecipi possit, Vid, tamen Eichhorn Einl. §. 393.
et seqq.

§ De Stephani editione an. 1539 — 1544. digna lectu
sunt, quae habentur in Bibl. Or. P. XIV. p. 79
et seqq.

c Varia iudicia excitavit ista Buxtorfi emendatio.
V. Biblioth. le Longo - Masch. P. I. p. 106.
et seq.

d V. Or. Bibl. P. X. p. 214. et Repertorium für
Bibl. und Morgenl. Literatur P. V. p. 283.

§. 341.

Peculiari mentione dignae sunt editio-
nes R. Menasse Ben Israel Amst. 1635. 2 Vol.
4. et duae Josephi Athias ibid. 1661. ^a et
1667. 2 Vol. 8., quae ex editione Veneta
Bombergi aliisque, MSS. item Codicibus
curatae sunt; ^b editione deinde Dan. Ern.
Jablonskii Berol. 1699. 8. mai. et Van der
Hooghti Amstel. et Ultraj. 1705., quarum
prima Jo. Henrico Michaelis in celebratissi-
ma editione Halensi an. 1720. *fundamenti*
loco, ut ipse in praefatione dicit ^c, *in colla-*
tione codicum fuit, cuiusque editionis textum
non ad verba solum et dictiones sed ad singu-
las etiam syllabas puncta et apices a capite
ad calcem usque recensuit, et in suo varian-
tium lectionum selectu nota Ber. aut Berol.
citavit; altera vñ sunt in editionibus suis
R.

R. Norzi Mant. 1742. 44. Carol. Franc. Houbigant. Lutet. Paris. 1753. fol. 4 Vol. Joh. Simonis Halae Magdeb. 1702.^d et 1767. et Kennicottus Oxon. 1776. 80. fol. 2 Vol. De Rossi quoque in colligendis Variantibus huius editionis textum sequitur,

^a Prima haec editio est, quae cum distinctione numerali versuum prodiit,

^b V. Bibliotheca le Longo - Masch, P. I. p. 41. et seqq.

^c Cap. I. §. IV.

^d V. de Rossi de Ignotis editt. p. 65.

§. 342.

Quum vtraque tam Jablonskii, quam Van der Hooghti editio editionem Athiae alteram, quae est an. 1667., ex parte sequatur, operae pretium faceret, qui eius indolem paullo adcuratius indagaret. Verisimile est, eum pleraque servasse ex editione Athiae prima, quae teste Johanne Leusdenio, cuius studio editio procurata est, textum cum Bibliis Bombergi et Plantini, et cum duobus MSS., quorum alterum Amstaelaedami in manibus Judaei Hispani Gaspari Ferdinandi Veiga fuit, scriptum A. M. 5059. (A. C. 1299.), alterum Hamburgi adservatur, ante annos 900 Toleti in Hispania scriptum, curate col-

collatum continet. * Masoram frequentius, quam ullum codicem alium sectari alteram Athiae editionem testatur Henr. Opitius. **

* V. Biblioth. le Longo - Masch. cit. loc.

** In praef. Bibliorum Hebr. an. 1709.

§. 343.

Jablonskius, quod ipse in praefatione dicit, Athiae editionem, de qua commodum diximus, sequutus est, *verum non ita presso pede, quin passim ab ea nonnihil discedendum esse putaret.* Proprio itaque studio Bibliorum recensitionem aggressurus ex editionibus impressis eas, quae reliquarum quasi cardinales videbantur, selegit, Bombergianam Venetam, Regiam seu Ariae Montani, Basileensem Buxtorfii et Hutherianam, quibuscum editionem Manassis et aliorum passim contulit. Praeterea vltus est Codice ms. Bibliothecae Electoralis duplici, codice item Bibliothecae sereniss. Principis Anhaltino-Dessauiensis, hisque plures alios codices iunxit,

§. 344.

Quid Johannes Henricus Michaelis in sua editione praestiterit, ipse nos sequentibus verbis in praefatione * edocet: *Omni stu-*

studio, quantum in nobis erat, id operam dedimus, ut quam emaculatissime textus hebraeus prodiret. Hinc magna cura ac sollicitudine exemplar, ex quo impressio facta est, non ex ingenio vel coniectura nostra, sed secundum collatos a nobis codices recensuimus. Quibus porro Codicibus usus sit, discimus ex eadem praefatione, ubi Cap. I. §. III. MSS. Codices Erfurteneses quinque, editiones nouemdecim, Masorethicas plerasque omnes nominat. **

* Cap. V. §. II.

** V. Orient. Bibl. P. I. p. 207. et seqq.

§. 345.

Restat, ut quid Van der Hooghti editio peculiare habeat, videamus. Id vero ex titulo ipso aeri inciso colligere est, qui sic habet: *Biblia Hebraica secundum ultimam Joh. Athiae a Johanne Leusden denuo recognitam, recensita atque ad Masoram et correctiones, Bombergi, Stephani, Plantini, aliorumque editiones exquisitè adornata variisque notis illustrata*. Itaque non ad Codices mss. Sed ad editiones vnice, easque Masorethicas textus Van der Hooghtianus est expressus.

§. 346.

§. 346.

Atque sic adparet, textum ferme Masorethicum esse, quo seu in Polyglottis, exceptis Complutensibus, seu in editionibus vulgaribus hodie utimur. Nam Biblia hebraica Reineccii dicuntur illa quidem in titulis editionum ad *optimorum Codicum* fidem expressa, vix tamen a caeteris Masorethicis differunt, neque placuit Viro erudito codices ipsos nominare. Atque hoc totum sedulo tenere debet tiro, ne vulgari textui nimium tribuat, piaculumque ducat receptas lectiones, ubi rationes criticae suaserint, deferere.* Simul ex dictis intelligitur, esse inter editiones illas, quae post R. Jac. Ben Chaiimi Biblia lucem adspexerunt, non minus, atque inter editiones Chaiimi Bibliis superiores, quarum textus, ut de Variantibus, quae aliquibus adiectae sunt, nunc non dicam, criticum egregie iuvare possunt.

* V. de Rossi. Tom. IV. Var. Leet. Dissertat. praelim. p. XII. et seqq.

§. 347.

De textus Hebraeo - Samaritani editionibus brevissime dici potest; duas enim non nisi habemus; quanquam ne duae quidem
sunt

sunt sed vna eademque editio, quam Biblia Polyglotta Parisiensis et Anglicana sistunt. Nam quod Waltonus in Prolegomenis dicit ^a, sibi ab Vsserio tres Codices Samaritanos, fragmentaque communicata, quae magno ipsi adiumento essent in adornando suo Pentateucho, id ipse explicat, cum e vestigio subiicit: *eumque a mendis, quae in editionem Parisianam irrepserant, repurgando*; multoque magis ex Castelli testimonio intelligitur. ^b Itaque vna Parisiensis editio est, quae hic in considerationem venit. Eam debemus doctissimo Morino, Congregationis Oratorii Presbytero, cui in ea paranda praesto fuit vnicus Codex mss., is nimirum quem Achilles Sancier Congregationis Oratorii tum Socius et Symmistis anno 1620. Bibliothecae Oratorianae dono dederat. ^c Facile hinc intelligitur, quam in multis imperfectam esse oporteat editionem Parisiensem; quo accedit, quod menda typographica non pauca habeat, quae ne ipsa quidem, vti Castellus testatur, vbique emendat editio Anglicana. Nactus est postmodum Morinus plures Codices mss., quos cum editione sua contulit, variasque lectiones, quas ex iisdem collegerat, inferere voluit Volumini observationum criticarum, quod ad calcem Bibliorum Parisiensium edendum erat, sed cum per contentiones et dissidia hoc ipsum volumen ad finem perducere haud posset, varietatem eam lectionum cum
cri-

criticis observationibus seorsim edendam curavit. ^d

^a Proleg. XI. n. 10.

^b In praef. Animadv. Samarit. Tom. V. Polyglott. Lond. Sic loquitur Castellus: *in edendo Pentateucho Samaritano eiusque versione Chaldaico-Samaritana exemplar Parisiense secuti sumus, quod quidem religiosius observantes (cum non nisi in mendis evidentissimis typographicis, neque id tamen in omnibus, ab eo constitutum fuerit) in causa hoc erat, cur in vocibus Asterisco notatis, quae non raro erant erratorum indices, nil mutauerimus, nec plura in illo etiam, quae nobis correctione egere videbantur, emendauerimus.*

^c V. Bibl. le Longo-Masch. P. I. p. 358.

^d Ibid. p. 359. et seq. Morini libellus inscribitur: *Opuscula Hebraeo-Samaritica* prodiit Paris. 1657.

§. 348.

Ordo nunc postulat, ut de editionibus graecis N. T. dicamus. Eae trifariam diuidi possunt in editiones, quae ex scriptis exemplaribus haustae sunt, in editiones deinde, quae partim ex scriptis, partim ex impressis, tandem, quae ex impressis libris solum lectiones traxerunt.

§. 349.

§. 349.

Primi generis non nisi duae numerari possunt, Complutensis nimirum, et Erasmi priores, de quibus, quoniam, uti in sequentibus videbimus, caeterarum partem magnam constituunt, adcuratius non nihil praecipendum est.

§. 350.

Tempore prima est editio Complutensis, quae lucem adspexit, quin tamen illico in publicum prodiret, an. 1514. cum epigraphe: *Nouum Testamentum graece et latine in Academia Complutensi nouiter impressum.* Praesto erant Editoribus Complutensibus codices cum alii, tum Romani; quales vero illi, clam est eruditis. Describunt quidem Romanos editores ipsi, sed minus adcurate, quam ut de illis statui possit. Itaque vnde allati codices plerique, quam antiqui, vel recentes caet. fuerint, an supersint hodie, vel vbi delitecant, incertum.* Quin et illud ignoratur, num Codex Vaticanus editoribus ad manus fuerit.**

* Vid, tamen Wetst. Tom. II. p. 14. Cod. 50.

** Idem Tom. I. p. 26. et 117.

§. 351.

§. 351.

Suspiciatur Wetstenius, Codices, quibus vti sunt editores Complutenses, iuniores ferme fuisse, idque eo confirmat, quod editio Complutensis cum MSS. codicibus Seculi XIV. XV. et XVI. *ubique contra omnes Veteres, contra Patres, et contra conuersiones antiquas faciat* *, atque etiam Millii Codex 51, qui ipso iudice aetatem 400 annorum non superet, cum editione Complut. mirum in modum consentiat, vt *istius gemellum* Millius habeat. Equidem nihil dubito, quin iuniores codices plerique fuerint, quorum copia erat editoribus, de hisce ipsis tamen codicibus nimium seuerè statuissè Wetstenium, deque eorum pretio contra fas diminuisse, non minus persuasum habeo, quum videam monere criticos, qui collationem diligentem instituere, editionis Complutensis non paucas esse lectiones praeclaras, easque omnium minime *ubique*, quod nimium confidenter adserit Wetstenius, *contra omnes Veteres* cum iunioribus codicibus facere.

* Tom. I. p. 118.

§. 352.

Grauior Wetstenii adcusatio eaque, si qua alia, iniqua nobis videtur, cum *citra ullius codicis graeci auctoritatem subinde nonnulla mutasse, atque graecum textum ad lati-*

N

nam

*nam versionem detorfisse, ne verbo quidem admonito lectore editores contendit *; quam adculpationem repetit Semlerus, repugnante, quod opinamur, fide textus Complutensis, repugnanteque etiam ipso, quod sibi prae-stituerant, editorum consilio. ***

* Loc. cit.

** V. Goezii Vertheidigung der Complutensischen Bibel Hamb. 1765. Ausführlichere Vertheidigung, 1768. Fortsetzung der Ausführlicheren Vertheid. 1769.

§. 353.

Est itaque editio Complutensis tota ad MSS. Codices expressa; iuniores illos quidem, sed tamen dignos, qui in multis audiantur. Depraedicat textum Complutensem Celeb. Michaelis * vel maxime in Apocalypsi, propterea, quod characterem stili, quo liber conscriptus est, magis seruet, quam editiones aliae. In aliis quoque minus *latinizat* observante Goezio, atque exemplis comprobante, quam editiones Erasmi. Caeterum in lectionibus *latinis* non valde deferendum esse editioni, concedo; procul dubio enim, quae tum infantia criseos erat, lectiones Vulgatae maioris faciebant editores, atque oportebat, easque e scriptis exemplaribus forte cupidius aliquando arripiebant.

* Entf. §. 106. p. 680. der dritten Ausg.

§. 354.

§. 354.

Ipsae tres Erasmi editiones lucem adspexerunt, antequam ad manus eius deferretur Exemplar Complutense.^a Itaque in prioribus hisce editionibus ex Mss. Codicibus et Patrum monumentis vnice haussit Erasmus. Prima Erasmi editio est an. 1516., in qua adornanda vsus est, si Wetstenio fides^b, codice Basileensi B. VI. 25., apud Wetst. 2., decimi quinti seculi quatuor Evangelia continente, qui imperita manu scriptus est, multaque ob ὁμοιοτελευτα omittit. Codice dein Basileensi B. IX. vlt. apud Wetst. Tom. II. 2. Acta et epistolas continente, qui priori adcuratio est iudice Wetstenio et vetustior. Codice denique Reuchlini, siue Capnionis apud Wetst. vbique 1., quem vnum Apocalypseos codicem graecum habuit, teste eodem Wetstenio^c, Erasmus. Non sine discrimine porro, quod monet Wetstenius, codices hosce adhibuit, sed cum ad fidem Theophylacti aliorumque Patrum, et ex Versione latina aut aliis codicibus graecis, interdum etiam ex coniectura, in primo multa, pauca etiam in secundo corrigeret, de postremo nihil tale accepimus. Docet quidem Wetstenius^d, praeter codices hosce adhibitos Erasmo in prima editiones codices 1. 3. 61. 69. Sed quae de hisce codicibus in catalogo codicum^e Wetstenius ipse narrat, non patiuntur;

tur, vt codd. alios, nisi cod. 69. qui est Leicestrensis, atque etiam codicem i. f, ex quo lectiones in exemplar Erasmi manarunt mutantibus quaedam, inuito Erasmo, ad eius fidem Oecolampadio et Grebelio, qui castigandis formis erant praefecti, in editione prima adhibitos esse statuamus. In Apocalypsi modo laudato codice i. Reuchlini nempe seu Capnionis vsum esse Erasmus, mox supra diximus. Aliis praeter memoratos, siue graecis, siue latinis, codicibus instructum Erasmus fuisse, vt vt concesserimus, nihil tamen explicatius de iisdem adferre possumus. Illud hoc loco non praetereundum, Apocalypsim, e qua exemplar suum transcripsit Erasmus, lacunosam fuisse g, lacunasque Erasmus, latina graece vertendo expleuisse, qua eum licentia alibi quoque, vbi nullus excusationi locus esse poterat, vsum esse suspicatur Michaelis. ^b

^a V. Wetst. Tom. I. p. 120.

^b Tom. I. p. 44. Tom. II. p. 10.

^c Tom. II. p. 742.

^d Tom. I. p. 120.

^e Tom. I.

^f V. de hoc Codice §. 311. cum nota e.

^g Wetst. Tom. I. p. 126.

^h Gint. §. 106. p. 682. der 3ten Ausg.

§. 355.

Subsecutae sunt hanc primam editionem Erasmi quatuor reliquae an. 1519. 22. 27. 35. in quibus singulis aliquid mutatum est. Secundam prima multo emaculatiorem atque castigatiorem habet Millius ^a, in qua Erasmus veram et genuinam lectionem in priori deprauatam locis amplius 330. restituisse adserit, recessisse tamen ab ea locis circiter 70. in lectiones interpolatas minimeque probandas concedentem. Tertia secundam, teste eodem Millio ^b, per omnia fere sequitur, *ita quidem*, quae eius verba sunt, *ut ab ea per vniuersum N. T. haud recedat — nisi in locis circiter 118., in lectionibus quidem 36. ad fidem textus Aldini* (qui fluxit ipse ex textu Erasmi primae editionis, forte tamen non sine mutatione ^c) *in reliquis ex auctoritate MSS. codicum, quos compararat, aut quouis modo inspexerat.* In tertia hac editione demum posuit I Jo. V. 7. ex codice Montfortiano Seculi XVI apud Wetst. Tom. I. 61., quem *Britannicum* vocat Erasmus, lectiones item variantes ex editione Aldina adiecit. Quarta editio, quae in locis 106. teste Millio ^d, a tertia deflectit, in sola Apocalypsi nonnagies editionis Complutensis, quam nunc demum nactus erat Erasmus, lectiones adoptat; Variantes habet, non ex Aldina solum, vti prior, verum etiam e Complutensi editione decerptas. Quinta de-

denique editio, obseruante Millio ^e, quam in locis non nisi quatuor deferit.

^a Prolegom. p. 114.

^b Ibid.

^c V. Biblioth. le Longo - Masch. P. I. p. 196.

^d Loc. eit.

^e Ibid. pag. 116.

§. 356.

Atque ex hac editionum Erasmicarum historia patet, textum Erasmi e paucis ferme codicibus Mss. graecis latinisque, e citatis Patrum, e versione latina, et interdum etiam e coniectura, quod Wetstenius Erasmus ipsum fateri adserit *, denique in Apocalypsi ex editione praeterea Complutensi profluxisse; quod memoria tenendum est, ne textum hunc Erasmi, quod fecere eruditi quidam, nimium suspiciamus. Sed de hoc paullo post dicemus.

* Tom. I. p. 120 et seq., ubi Erasmi epistolam CCLI. ad Budeum excitat.

§. 357.

De altero genere editionum, quod nempe lectiones partim ex editis libris, par-

partim ex Mss. codicibus mutuatur, ut nunc dicamus, omissis aliis, de quibus videri potest praeter Millium Wetsteniumque Bibliotheca le Longo - Maschiana, Roberti Stephani, Bezuaeque editiones disquirendae veniunt. Et Roberti quidem Stephani quatuor editiones fortasse rectius accenserentur tertio generi, quum Wetstenius a Stephano Erasmus non nisi rarissime desertum scribat *; tamen quia Wetstenii adsertum extra dubitationem omnem positum nequaquam est, Stephanoque codices mss. plures, quam Erasmo, ipsisque, uti videtur, Complutensibus, praesto erant, hoc loco de editionibus eiusdem agere visum est.

* Tom. I. p. 145.

§. 358.

Priores duae, quae ab initio praefationis *a mirificae* audiunt ob correctionem summam, annis 1546. et 49, in 12. Lutetiae lucem adspexerunt. Regios codices, Complutemque editionem in textu emendando adhibuisse sese, dicit in praefatione Stephanus ipse, quo non obstante Wetstenius Stephani textum cum Erasmi textu ubique consentire, in iisque duntaxat locis ab eo discedere adfirmat, ubi codices omnes, aut plerique in diuersas partes abirent. Contendit porro, a veritate longe abesse, quod
vult

vult Millius, Complutensem editionem in Euangelis, Actis et epistolis Stephani profundo basique fuisse; in quo omnino Millio adsentiri difficile est, cum ipse, quod vrget Wetstenius, supputatione inita fateatur, editionem primam Stephani sexcentis circiter locis a Complutensi recedere, et Erasmanam sequi; et quidem ducentis locis perperam, et contra omnes vel plerosque codices. Quod quidem in Apocalypsi multo apertius est, vbi concedit ipse Millius, Stephanum editionem Erasmi quintam sequi. In tertia editione, quae ob adiectas ex XVI. Codicibus Mss. ^b, in quibus est editio Complutensis, variantes lectiones ^c omnium nobilissima habetur, Stephanum Erasmi lectiones maiori etiam, quam in prioribus factum, studio retinere, atque ex Millii computu vix vicies ab iis recedere, saepe laudatus Wetstenius obseruat. Prodiit isthaec editio Lutetiae an. 1550. fol. Hanc demum insequuta est anno sequenti editio quarta Genev. 2 Vol. 8. versione latina instructa versuumque diuisione, qualem a Stephano primum excogitatam esse alibi diximus. ^d

^a *O mirificam Regis nostri, (Francisci nimirum I.) optimi praestantissimi Principis liberalitatem caet.*

^b Wetst. Tom. I. p. 144. et seq. et Bibl. le Longo-Masch. P. I. p. 211. Iuuenes plerosque Stephani

co-

codices fuisse exceptis 2do et 8vo contendit Wetst.
ibid. p. 146.

c Collegit eas Henricus Stephanus, Roberti filius,
qui tum iuuenis admodum fuit, officiumque
male gessit. Wetst. Tom. I. p. 143.

d Vid. de singulis Stephani editt. Bibl. le Longo-
Masch. P. I. p. 208. et seqq. et p. 305. et seqq.

§. 359.

Bezae editiones, quae quidem vere
illius sunt *, quinque numerantur, prima
anni 1556., quae nonnisi Vulgatam, et pro-
priam Bezae latinam versionem cum Anno-
tationibus continet, reliquae quatuor anno-
rum 1565. 82. 89. 98. textum graecum ab
ipso Beza formatum exhibent. De his quin-
que Bezae editionibus haec compendiose
Wetstenius **: *in prima et secunda editione
adiutum se fatetur Vallae, Stapulensis et
Erasmi Annotationibus, praecipue vero Ro-
berti Stephani codice anno 1550. cum V. L.
edito (i. e. Stephani editione 3tia.) In ter-
tia adhibuisse etiam duos codices Mss. suos
testatur, Claromontanum nempe et Cantabri-
giensem vna cum Versione Syra N. T. et
Arabica Actuum Apostolicorum et utriusque
ad Corinthos epistolae; in quarta et quinta
accessisse praedicat Consilia amicorum Drusii
et*

et Piscatoris. In duabus iisdem postremis editionibus mentionem etiam facit vetustissimi Ms. Codicis, quem nuper nactus sit; quo ipsum tamen bis tantum, in extremo nimirum Matthaeo et Luca ad explicandam subnotationem usum deprehendo. Dissentit Beza, porro subiungit Wetstenius, ab editione Stephanica in versione et notis, locis circiter ducentis, quorum quinquaginta in ipsum textum graecum recepit: sexcentis vero minimum locis lectionem receptam dubiam facit, eique alias aut singulas, aut subinde plures aequiparat. Ex quibus discimus, textum Bezae a Stephanico, adeoque etiam Erasmi-ano non usque adeo diuersum esse, diuersitatemque ad Occidentalem ferme recensionem perti- nere, atque nonnulla coniecturae quoque Bezae deberi.

* De Spuriis Vid. Biblioth. le Longo - Mosch. P. I. p. 307. et seqq.

** Tom. I. p. 146. et seqq.

§. 360.

Praeter modo recensitas Stephani Bezae-que editiones ad alterum editionum genus pertinent editiones Halenses Griesbachii, quae annis 1774. et 1775. 77. * in lucem prodire. In his pro basi est textus vulgaris, de quo mox dicemus, sed criticis quibus-

busdam signis distinctus, quae de lectionum pretio moneant; hinc inde mutatus quoque, ubi nempe certo constare de lectionis vulgaris falsitate videbatur, quae tamen mutationes ubique aut signis, aut characteris genere, aut utroque, et signis nimirum et characterem, indicantur. Fontes lectionum sunt codices, Versiones et Patres, e quorum auctoritate mutatur, quidquid mutatur, coniecturis criticis ubique repudiatis. Nulla ad hunc usque diem, uti nos quidem iudicamus, editio prodiit, quae Griesbachii editionibus puritate textus ἀκριβείᾳ critica palmam praeripiat. Quod mirandum non est, cum Vir maximus pretium iustum statuere monumentis antiquis ex usu multiplici meditationeque diuturna didicerit, atque etiam critico adparatu in concinnando textu selectiori ditiorique usus sit, quam editores caeteri. Lectu dignissimae sunt praefationes editionibus adiectae, e quibus, praeterquam quod multa discere liceat in rem criticam praeclara, ipsa ratio operis rectius pleniusque intelligitur.

* V. Bibl. le Longo - Masch. P. I. p. 247.

§. 361.

Quod tertium nunc genus editionum adtinet, eae partim textum Complutensem, partim Erasmicum, partim denique, ut ta-

ce-

ceamus alias, quae non sunt nostri instituti, textum in Rob. Stephani et Bezae editionibus obuium exhibent. Primi generis sunt editiones Plantinianae, Geneuenses, et Mogontina Hermannii Goldhagen; editiones item Polyglottorum Antwerpiensium et Parisinorum. Vbi tamen notandum, omnibus hisce editionibus aliquid Erasmicarum lectionum adhaerescere, cum Plantino non placuerit purum textum Complutensem sistere. Ad alterum genus reuocantur editiones Aldina, rarissima illa, quae Venetiis 1518. fol. prodiit *, Hagenoensis, qua Lutherum aliqui in vertendo usum statuunt, editiones Basileenses Bebelii, Herwagii caet. Terti denique generis est textus Waltoni in Polyglottis, Millii, et quem in colligendis V. L. sequitur Bengelius, qui quidem est R. Stephani; textus deinde editus ab Elzeviriis a. 1624.; quem ab eo inde tempore certatim et ab Elzeviriis et ab omnibus in Belgio typographis, et a Curcellaeo, Fello, Leusdeno, denique Mastrichtio repetitum adfirmat Wetstenius. Ipsum Wetstenii Nov. Test. textum hunc exhibet. Vnde formatus sit, docet nos idem Wetstenius, cum monet, per *editiones Regias*, quarum sit in titulo mentio, non Antwerpiensem Philippi II, sed Stephani tertiam, et per *editiones alias* editionem postremam Bezae intelligi, additque, editorem, cuius nomen ignoratur, ubi Stephani tertiam deserit, non

non aliam ullam editionam sequi praeter Bezae ultimam, cuius vestigia in pluribus etiam locis, quam quae allata sunt a Millio, editorem legere, sese deprehendisse. **

* De huius lectionibus. Vid. Biblioth. le Longo-Masch. P. I. p. 196.

** V. Tom. I. p. 151. et seq.

§. 362.

Atque sic rursus intelligitur, quod de editionibus hebraicis supra annotauimus, critica ope textum vulgarem indigere, ineptosque esse, qui hoc et superiori saeculo eorum conatus suspectos habuere, qui variantes lectiones ex antiquis monumentis colligerent, aut lectiones receptas hinc inde emendandas statuerent. Nisi enim quis putet, textum Erasmi, quem ferme sequutus est monente Wetstenio in tertia sua editione Stephanus, aut textum Bezae, e paucis utrumque iisque non valde antiquis, suspectis certe non vna de causa, monumentis collectum, ab omni prorsus labe immunem esse, quod miraculi simile foret, is concedat oportet, textum vulgarem emendari in multis posse, recteque hanc provinciam a critico moderato doctoque, criticis subsidiis, qualis hodie longe plura melioraque, quam Erasmi et Bezae aetate sup-
pe-

petunt, munito suscipi. Itaque quemadmodum praeclarum fuit Patribus Tridentinis de meliore emendationeque Versionis latinae texta curare, propterea quod viderent illi Praefules, fieri non posse, ut vulgares editiones vitio omni carerent, ita non minus praeclarum erit hodiernis Ecclesiae hominibus de emendatione textus graeci vulgaris cogitare; qui quidem hucusque a paucis ferme hominibus iisque priuatis, e fontibus non optimis, praetermissis, eo quod copia non esset, quam plurimis, editus est. *

* V. Griesbach Vol. II. N. T. Praef. p. XIII. et seqq.

CAPUT VIII.

De Versionibus earumque usu.

§. 363.

Vtriusque codicis S. versiones antiquas hodie habemus, de quibus breuiter pro instituto videre, quoniam tantum momentum, in criticis praesertim disquisitionibus, faciunt, superuacaneum haud fuerit.

§. 364.

§. 364.

Vt vero ordine quodam procedat disputatio, de Veteris Test. versionibus primum, deinde de versionibus N. pro more nostro dicemus; utrobique vero versiones *immediatas*, quas dicunt, quae nempe non sunt ex versione alia, sed ex textu originali ipso factae, a versionibus *mediatis* distinguemus.

§. 365.

Versiones immediatae Veteris T., de quibus quidem nos mentionem isthic facturi sumus, sunt Versio LXX, Aquilae, Symmachi, et Theodotionis *, Paraphrases Chaldaicae duae, Onkelosi nimirum et Jonathanis, Versio Syriaca, quae **שׁוּמֵר** h. e. *Simplex, literalis* dicitur, Arabicae duae, vna R. Saad. Gaon, altera Erpenii, et latina Hieronymi. **

* De Noua Versione graeca Vid. Neue Dr. Bibl. P. II. p. 223. et seqq.

** De caeteris Versi. qui volet cognoscere adeat Richard Simon Hist. Crit. Vet. T. Briani Waltoni Proleg. Semlers Hermeneutische Vorbereitung 2. St. et Eichhorn's Eins.

§. 366.

Versionis LXX. origo fabulis usque adeo inuolata est, ut non nisi coniecturis, argumentisque ex ipsa versionis indole depromptis, quae ad hocce argumentum spectant, explicare liceat. Atque haec omnino verosimile faciunt, versionem hanc in Ægypto quidem confectam, a diuersis vero interpretibus, diuersoque etiam tempore exaratam esse. In Ægypto quidem, ubi ab Alexandri morte, Alexandriae praesertim, tanta copia Iudaeorum agebat, vel maxime graeca quadam librorum Sacrorum versione opus fuerit, produntque etiam hanc patriam vocabula et formae quaedam dicendi, quibus ad res Ægypti alluditur, ipsaque etiam Veterum, ut ut caetera inconstans, narratio hoc vnum natale solum versionis confirmare videtur. Diuersos esse interpretes, qui in versione hac insudarint, suadet apertissime stili diuersitas. Tempus postremo diuersum argui potest ex eo, quod Moysi non nisi, Prophetarumque libri in synagogis legerentur, Prophetarumque lectio ipsa serius demum, vno nempe et dimidio circiter ante Christum natum seculo frequentari coeperit; quo accedit, antiquos Aristeam, Philonem, et Hieronymum in suis de LXX. narrationibus non nisi Penta-teuchi mentionem facere.*

- * V. Repertorium für Bibl. und Morgenl. Literatur.
P. I. p. 266. Eichhorns Einl. §. 161. et seqq.

§. 367.

Haec porro versio ante et sub Christi nati tempora tanta apud Judaeos, non solum Ægypti, sed Palaestinae quoque, auctoritate pollebat, ut ipsis archetypi loco esset; quod, praeterquam quod ex more Judaeorum publice eam in synagogis suis lectitantium *, et Scriptorum s. N. T., qui ea potissimum, uti supra diximus, in excitandis Scripturae locis utebantur, firmissime comprobetur, ipsa quoque Philonis et Josephi fabulosa de origine huius versionis narratio citataque apud utrumque frequentia confirmant, ut qui ob male intellecta quaedam Talmudis loca versionem LXX. Palaestinae Judaeis exosam fuisse statuunt eruditi, audiri non mereantur. **

- * Tertull. Apolog. C. 18. Justin. Dial. cum Tryph. p. 298. edit. Paris. 1636. in Cohortat. ad graecos p. 14. clarius Apolog. II. p. 72. Vid. tamen Richard Simon lib. II. Hist. Crit. Vet. T. Cap. XVII.

- ** V. Biani Waltoni Prolegomena proleg. IX. p. 373. et seqq. edit. Lips. Eichhorns Einl. §. 166. in contrariam partem ex recentioribus Eruesti Commentat. de fontibus Archaeologiae. §. VII.
Item

Item Commentat. de odio Judaeorum adv. litteras graecas.

§. 368.

Indolem versionis quod attinet ea, religiose dicam an superstitiose? verbis singulis archetypi ita a capite ad calcem addicta est, ut rarissime ab etymologia, seu littera, quod aiunt, discedat.* Quod quanquam in criticis, uti dicemus, praeclarissimi usus est, ingratum tamen accidit interpreti, quem versio paullo liberior multo magis iuaret. Est vero haec singulorum verborum captatio non in singulis libris eadem; doctiorque etiam atque linguarum notitia vberiore instructus vnus interpres prae altero est, cuius discriminis apertissima vestigia deprehendere est in Jobi, maximeque Proverbiorum et Pentateuchi libris cum reliqua versione comparatis.

- * V. Ernesti Institutio Interp. p. II. Cap. VII. §. 2. et ibi excitatum Progr. de odio Judaeorum adv. litteras graecas; quo tamen Vir doctissimus nobis sententiam suam non omnino persuasit.

§. 369.

Textus hebraei, ad cuius fidem versionem suam LXX. fecere*, paritas maior quidem eo tempore esse potuit, quam sequi.

quiori, at multa iam tum in eodem vitia inoleuisse, monentibus criticis versio ipsa docet.** Et vero ipsa autographa mendis non caruisse, et inde ab Esdrae temporibus, maximeque ab eo tempore, quo plura exemplaria describi coepta, multiplicata vitia esse, partim historia sacri Textus confirmat, partim suapte intelligitur.

- * Qui e textu Samaritano factam versionem LXX. defendunt, ii si *recensionem* textus hebraei Samaritanam intelligunt, sententiam suam probant, si exemplar Samaritano *charactere* exaratum, adferunt, quod uti non refutari, ita neque demonstrari potest. V. Hassencampii Disputatio Marburgi habita M.DCC.LXV. de Pentateucho LXX. interpretum graeco, non ex hebraeo, sed Samaritano textu conuerso; et Eiusd. *Der entdeckte wahre Ursprung der alten Bibelübersetzungen.* Minden 1775. 8.

- ** Obiter isthic animaduerto, adtentione dignum esse, quod de Jeremiae textu LXX. Codicibus hebraeis omnibus, versionibusque contra aestimando monet in *Noua Bibl. Or. P. V. p. 108. Michaelis.*

§. 370.

Ipsum vero etiam versionis textum diu immutatum persistere haud potuisse, facile intelligitur. Librariorum peccata non nulla fuisse ante Philonis Josephique tempora,

citata horum Scriptorum docent; plura postea euasisse, atque in his eiusmodi, quae de audacia horum hominum testatum faciant, Eichhornius ex Iustini citatis, Origenisque diserto testimonio probat.*

* Fint. §. 167.

§. 371.

Itaque Origenes ut textum hunc primae suae integritati, quoad eius fieri posset, restitueret, nihil non egit. Iphis sex diuersis hebraei textus graecis versionibus conquisitis, nempe Aquilae, Symmachi, Theodotionis, tribusque aliis, praeclarissimum suum *Hexaplorum* opus molitus est^a, in quo per columnas textum hebraicum, versionesque disposuit: hoc quidem ordine, ut primum locum teneret textus hebraeus litteris hebraicis, secundum idem textus litteris graecis, tertium Aquila, quartum Symmachus, quintum LXX., sextum Theodotio, septimum, octauum, nonumque reliquae tres versiones obtinerent.^b Quae quidem versionum textusque sacri distributione non id solum consequi voluisse videtur Origenes, quod scribit Hieronymus^c, ut versionis vnius dissensus caeterarum consensu redargueretur, sed id vel maxime, ut, in quo emendanda esset Versio LXX., adpareret. Certe emendationem tentauit Ori-

Origenes, signa quaedam critica adhibens *asteriscos*, *obelosque*^d, ut *Lemniscos*, et *hypolemniscos* omittam, quorum potestas dubia^b; et asteriscos quidem posuit, ubi versio aliquid sacri textus omitteret, obelos vero, ubi in versione plus esset, atque in textu.

^a *Tetrapla* quoque in lucem emisit Origenes, illaque etiam ante hexapla eum perfecisse, certum habet Montfauconius; sed quoniam in *Tetraplis* versionem LXX. aut non emendauit, aut si emendauit, *Tetraplis* Hexapla nobiliora vulgo habentur, de his potissimum placuit dicere. Vid. Hexapla ex edit. Montfauconius praelim. p. 9. 10.

^b Ordinis huius ratio erat, coniiciente Montfauconio p. 14., quod Aquila scrupulosius Symmacho textus S. verbis insisteret, Symmachus accuratior esset LXX., et Theodotione, Theodotio pleraque ex LXX. sumeret. E numero versionum adparet, cur Hexapla iam *Octapla*, iam *Enneapla* quoque adpellarentur. Nimirum trium postremarum versionum, quatum textum non ubique exhibuit Origenes, nulla vulgo ratio habebatur; ubi et has quis numerabat, iam *Octapla*, *Enneapla* dicebat, prout nimirum vel binas ex his, vel omnes tres simul excitas in columnis cernebat. *Tetrapla* omisso textu hebraeo, omissisque tribus Versionibus anonymis versiones caeteras continebant. V. Montf. citat. loc. p. 17. et seq.

^c Locum laudat Montfaucon ibid. p. 9.

d Ibid. p. 38.

e Ibid. p. 40.

f Supplet id Origenes ex Theodotione plerumque, non infrequenter ex Aquila, aliquando sed rarius ex Symmacho, alias e duobus vel tribus simul. Ibid. p. 39.

§. 372.

Et quanquam erudito hocce, multorumque annorum labore Magnus Origenes de Graecae versionis textu haud vulgariter promereretur, tamen non magna erant comoda, quae inde in crifim Versionis huius redundabant; et parcissimus enim Hexaplorum, dum superfuerunt, vsus fuisse videtur, et Origenis exemplari, quod in Caesareensi Pamphyli Martyris Bibliotheca adseruabatur, extincto vix aliud superstes fuit.*

- * V. Montfaucon praelim. p. 73. 76. Cf. tamen Richard Simon Hist. Crit. V. T. Lib. II. Cap. X. p. 50. qui procul dubio non de Hexaplis, sed de editione textus Hexaplaris a Pamphilo et Eusebio curata dicit,

§. 373.

Quidquid, si coniecturis Clarissimi Viri Eichhornii deferendum, hexaplaris των LXX, textus occasionem librariis praebuit om-

omnia permiscendi, ut non solum, quid interpretum caeterorum, verum etiam, quid proprium versionis LXX. esset, incertum fieret, citataque ipsa scriptorum, qui interpretibus ab Origene laudatis vetustiores essent, aut illorum versiones ignorarent, ex iisdem interpolarentur. *

* V. Einl. ins N. L. §. 173.

§. 374.

Malo huic medicinam ferre, iacturamque etiam Hexaplorum ex parte sarcire poterant labores eruditi Flaminii Nobilii, Drusii, et Montfauconii, si quanta diligentia, quantoque labore a Viris hisce, Montfauconio maxime, ex antiquis monumentis citata fragmentaque veterum interpretum colligebantur, tanto iudicio criticoque acumine discriminata fuissent. *

* Semleri, Scharfenbergii, Doederleinii et Matthaeii conatus recentiores commemorat Eichhorn in der Einleit. §. 174. quibus adde Brunsum (*Repert. f. Bibl. u. M. L. P. VIII. p. 85. P. IX. p. 157. P. X. p. 58. P. XIII. p. 177.*), Adlerum (*Ebend. P. XIV. p. 183.*) at Anonymum (*Ebend. P. XV. p. 38.*) Conatus eiusmodi adiuuare deinceps poterit *Codex Syriaco-Hexaplaris editus et latine versus a Matth. Norberg Londini Gothorum 1787. 4. Vid. Neue Dr. Bibl. P. V. p. 89. et seqq. Eichhorn all.*

allgemeine Bibl. I. B. p. 837. et seqq. Item Repertorium für Bibl. u. M. Litt. P. II. n. IV. V.

§. 375.

Quae editionis *κοινῆς*, eius nempe, quam veteres ad discrimen textus hexaplaris sic adpellabant^a, fata post Origenis tempora fuerint, certo quidem tradi non potest; at si coniecturis haud inuerosimilibus uti placet, eam multipliciter ex editione hexaplaris, *recensionibus* item Luciani, Hesychii, et Basilii vitiatam esse, suspicari omnino licebit. Quo magis optandum, ut ex mss. codicibus, quorum non parua copia suppetit^b, monumentis antiquis aliis in subsidium adhibitis, emendatior editio Versionis LXX. paretur^c, atque ea sit, quam editoribus Romanis, Grabioque in acceptis referimus.^d

^a V. Richard Simon Hist. Crit. V. T. Lib. II. Cap. X. p. 49.

^b V. Repertorium für B. u. M. L. P. V. p. 94. P. VII. p. 177. P. IX. p. 45.

^c Initia Vid. in dem Repertorium P. I. p. 33. P. II. p. 66. 194. P. III. p. 213. P. VI. p. 124. P. XIII p. 158. P. XIV. p. 30.

^d Editores Romani ex Codice Vaticano, Grabius ex Alexandrino Versionem LXX. vulgauerunt, cum aliqua textus mutatione, quam hic plerumque, illi

illi numquam indicant. Romana editio prodit an. 1587., quam sequitur, paucis exceptis editio Bosiana Franeq. 1709. cum lectionum variantium farragine. Grabii editio Oxonii lucem adspexit, sed ita, ut Tom. I. et IV. an. 1707. et 1709., Tom. II. vero et III. 1719. et 20. curante Franc. Lee prodirent. Breitingeri editio Zürich 1730. 4 Vol. 4. textui Grabii insistit, simul tamen lectiones edit. Romanae indicat. De Danielis secundum LXX. editione Romana 1772. Vid. Bibl. Or. P. III. p. 155. P. IV. p. 1.

§. 376.

Veniunt nunc Aquilae, Symmachi et Theodotionis Versiones, quarum quidem hodie non nisi reliquias habemus, eas nempe, quas Flaminius Nobilius, Drusus, Montfauconiusque ex antiquis monumentis eruerunt. Aquilae versionem litterae adcurate insistere, Symmachum ad graecam Syntaxim pleraque adcommo-^dare, Theodotionem postremo των LXX. vestigia legere, et antiqui monuerunt, et reliquiae versionum ex parte docent. Secundo seculo Aquilae et Theodotionis ^a versiones Irenaeus in suis adv. haereses libris memorat. Symmachus post Theodotionem quidem, forte tamen et ipse ante tertium seculum versionem suam ad finem perduxit. Duas tam Aquilae, quam Symmachi editiones Hieronymus commemorat.^b Caeterum trium viros hosce, tan-

tanquam homines Judaeos, in Ecclesia suspectos habitos fuisse, satis constat, licet Epiphanii incertis narrationibus non multum deferendum videtur. ^c

^a V. Repertorium P. II. p. 76.

^b Hieronymi loca aliter interpretatur Semlerus in der Herm. Vorbereitung 2. St. §. 17.

^c V. Richard Simon Hist. Crit. V. T. Lib. H. Cap. IX. Montfaucon praelim. in Hexapl. Cap. V. et seqq. Semler. loc. cit. Eichhorn Einl. §. 184. et seqq.

§. 377.

Onkelosi et Jonathanis Targumim, seu paraphraseon historia tota fabulis Judaicis obscurata est, ignoraturque, quo loco degerint, quove tempore paraphrases suas exararint. Antiquitatem maiorem Onkelosi paraphrasi vindicat stili puritas, commentandique ratio, a fabulis ineptis, polemicisque conatibus alienior. Aliquot seculis iunior paraphrasis Jonathanis esse videtur, in qua impurior fluit sermo, figmentaue judaica abunde occurrunt, atque etiam polemica interpretationis vestigia hinc inde sese produnt. Quidquod Jonathanis paraphrasim ex stili inaequalitate paraphrastis pluribus adtribuendam suspicator Eichhornius. Ad Pentateuchum Onkelosi, Jonathanis.

thanis paraphrasin ad Prophetas pertinere in vulgus notum. Verboſior Jonathanis, quam Onkeloſi paraphraſis ; quo fit, vt haec illa in criticis diſquiſitionibus praefſet, quae eo quoque nomine praeferenda eſt, quod textum hebraicum puriorem ſiſtat.* Edita eſt vtraque paraphraſis cum in hebraici textus exemplaribus, tum in Polyglottis.**

* V. Richard Simon Hiſt. Crit. V. T. L. II. Cap. XVIII. Eichhorn Einl. §. 213. et ſeqq.

** V. Waltoni Proleg. proleg. XII. n. 20.

§. 378.

Syriacae verſionis, eius nempe, quam *Simplicem et litteralem* vocant, quis auctor ſit, plane ignoratur, quanquam non ab vno, ſed pluribus interpretibus profectam eſſe contendunt, quod ipſa ſtili diuerſitas declarare videtur. Chriſtianismi veſtigia Pf. LV. 15. deprehenduntur, licet Judaeum hominem verſionis reliquae habitus prodere Richardo Simonio ſit viſus. Tantam antiquitatem verſionis non eſſe, quantam finxerunt verius, quam probarunt aliqui, extra controuerſiam poſitum eſt. Neque certum argumentum ſuppetit, quo illam ſeculo quarto, quo in eam Ephraem Syrus commentatus eſt, antiquiorem faciamus. E textu hebrao ^a vertiſſe interpretes (nam plures eſſe, vti

vti diximus, videntur), non pauca fidem faciunt, quanquam sunt talia, quae scrupulum iniiciunt, Versionisque adfinitatem cum Versione LXX. probant, quae tamen, ex parte certe, interpolationi tribuenda videntur.^b Vsum eius, praesertim exegeticum extollit celeb. Michaelis. Editā est, sed multis cum vitiis, quibus abundabat exemplar scriptum, in Polyglottis Paris. a Gabriele Sionita, qui puncta adiecit et lacunas quoque propria versione, e latino textu facta, expleuit, cui malo medicinam ferre possunt Polyglotta Londinensia, quae eundem quidem textum, sed suppletum emendatumque cum Variantibus e quatuor codd. mss. sistunt additis etiam quibusdam libris, qui in Paris. Polyglottis non extabant.^c

^a Acute Semlerus coniicit, Origenis hexaplis vsum esse in vertendo Syrum (V. Herm. Vorbereitung 2. St. §. 20.), sed argumenta, quibus coniecturam defendit, id non omnino probant. V. Eichhorn Einl. §. 249.

^b V. Richard Simon Hist. Crit. V. T. Lib. II. Cap. XV. Eichhorn Einl. §. 247. et seqq.

^c V. Waltoni Proleg. proleg. XIII. n. 8. De Ephraemi usu in emendatione textus Syriaci. Vid. Spohnii specimen collationis Versionis Syriacae. Lips. 1785.

§. 379.

Ex Arabicis Versionibus duas isthic commemoramus, vnam, quae est R. Saadiae Gaon, Doctoris Judaei seculi X. celeberrimi, alteram, quam ex Ms. Leidenfi a. 1622. Erpenius edidit, vtramque Pentateuchi, sed primam altera, quoad usum criticum adtinet, longe praestantior, quum antiquior sit, minusque adicta Masorethico textui, quem Arabs Erpenii presso pede sequitur. Ex fonte vertisse Saadium, nemo criticus dubitat, quanquam Versionis LXX. et Samaritanismi vestigia alicubi adpareant. Caeterum versio admodum paraphrastica est, quod usum eius criticum imminuit. Num praeter Pentateuchum alios S. codicis libros verterit Saadias, ignoratur. Editus textus est cum separatim Constantinopoli 1546., tum in Polyglottis Parisinis et Londinensibus.*

* V. Richard Simon Hist. Crit. V. T. Lib. II. Cap. XIX. Eichhorn Einl. §. 246. et seqq. Michaelis Dr. Bibl. P. IX. p. 153. P. XVI. p. 62. De caeteris Verss. Arabicis ex hebraeo factis, et speciatim de Versione Pentat. Arabico - Samaritana V. Eichhorn §. 286. et seqq. Dr. Bibl. P. XVI. p. 76.

§. 380.

Venio ad Versionem latinam Hieronymi, quae probe distinguenda est a versione latina veteri, et ab ea, quam ad textum LXX. hexaplarem emendatam eidem Hieronymo debemus. Nondum Eruditissimus Pater eam, quam coeperat, textus latini veteris emendationem ad fidem textus graeci Origeniani perfecerat, cum precibus amicorum fatigatus, ipsa etiam rei magnitudine, vtilitateque inuitante ad versionem ex fonte hebraeo, qualem latina Ecclesia necdum habebat, parandam animum adiecit. Itaque Samuelis et Regum libros primum, Prophetas minores minoresque dein, et Psalmos vulgavit. Sequuta postmodum a. 388. Prouerbia, Ecclesiastes, et Canticum Cant. Ante annum 393. Esdras et Nehemias. An. 393. Hiob. An. 404. aut 5. Pentateuchus, atque mox postea Josue, Ruth, Judicum et Chronicorum libri cum Tobia et Judith ex Chaldaico Sermone, totique operi Daniel, Esther et Jeremias coronidem imposuere. *

* V. Martianay in proleg. II. ad Bibliothecam diuinam Hieronymi p. 2. Walton Proleg. proleg. X. n. 5. 8.

§. 381.

Quam methodum S. Pater in sua versione sequutus sit, declarat ipse in praefatione Ecclesiasti praemissa, ubi nullius quidem interpretis auctoritati addictum sese profitetur, versionemque suam ex hebraeo adornasse; adiicit vero, τοις LXX. a se prae caeteris delatum, consultosque etiam aliquando Aquilam, Symmachum et Theodotionem. Monet alibi, inprimis laborasse sese, atque operam dedisse, ut sensum, non verba, quod Aquila fecerat, redderet; adiisse praeterea Doctores Judaeos, atque ex illorum responsis profecisse. De critico Versionis Hieronymianae usu hisce non nihil detrahi, facile adparet. Neque vero etiam in sensu verborum detegendo ubique felicem fuisse, quis facile in animum induxerit. *

* V. Richard Simon Hist. Crit. V. T. Lib. II. Cap. XI. et seqq. Walton cit. loc. n. 2. et seqq. Semler Herm. Vorbereitung 2. St. §. 23. Eichhorn's Einl. §. 333.

§. 382.

Vtinam vero, qualem Hieronymus dedit ex hebraeo interpretationem, eam hodie haberemus; sed secus habet. Versio Hieronymi, qualem Vulgata exhibet, mixta est

est ex *Versione latina veteri*, latina dein hexaplari, in iis quidem libris, quos e *textu hexaplari* emendauerat Hieronymus, et ex *versione ipsa Hieronymi*. Nimirum *Versio Hieronymi* praeter Ruffinum et Augustinum aduersarios procul dubio alios non paucos nacta est; et quamuis aevo Gregorii M. iam satis vsitata non modo in Romana, verum aliis quoque ecclesiis fuisse videatur, variae tamen eaeque multiplices interpolationis caussae occasionesque postea etiam extitere. Neque qui medio aevo, vel recentioribus temporibus huic malo medicinam ferre tentarunt, id ullo modo perfecere. Sed de hoc alibi.*

* V. Eichhorn *Einl.* §. 334. et seqq. Semler loc. cit. Walton loc. cit. n. 7. 9.

§. 383.

Atque sic adparet, quam vehementer errent illi, qui sibi persuadent, in eo *textu*, quem *vulgatam* dicimus, sese aut Hieronymi *versionem*, quam nempe ex hebraeo ipse concinnauerat, aut, quod hoc etiam falsius (praeterquam in Baruch, Sapiencia Salomonis, Sirach, et duobus libris Macchabaeorum, quos Hieronymus non convertit), *versionem antiquam* legere; quum Hieronymi *versio* frequentari quidem inde a septimo saeculo in Ecclesia coeperit, eadem tamen
ex

ex veteri illa, emendataque Hieronymi cum antea, tum post illa tempora tam multipliciter interpolata sit, ut quid versionis Hieronymianae, quid emendatae veteris, quid veteris denique ipsius sit, nullo pacto discriminari possit. *

* V. Walton. citat. loc. n. 9.

§. 384.

Atque haec de Versionibus immediatis. Restat ut nunc de mediatis quibusdam breviter videamus. Prima ordine est ipsa latina *Vetus*, quam quidem e graeco textu *LXX. antehexaplatari* seculo circiter exeunte secundo factam ^a, nihil difficultatis habet; at a quo interprete, quoque loco facta sit, ignoratur. ^b Plures versiones latinas N. T. extitisse olim, in sequentibus dicemus, Veteris non nisi vnam, cum Viro Clarissimo Eichhornio admodum verosimile habemus; neque ex Augustini testimonio, quo Italiam commendat, vel quo versionum magnam copiam adstruit, contrarium euinci potest; quum ad versiones N. T. utrumque pertineat. ^c

^a Ad seculum tertium eandem amandat Semlerus Hermeneut. Vorb. 2. St. §. 22. cui sententiae non admodum fauent Tertulliani citata.

b Coniecturas non inuerosimiles proponit Semlerus loc. cit.

c V. Eichhorn Einl. §. 321. de indole versionis Vid. Semler cit. loc. et Eichhorn §. 324. et seq.

§. 385.

Quam parum in ipsa origine sincerus fuerit, et quam varie postmodum interpolatus euaserit textus veteris huius versionis, facilis coniectura esset, etiamsi id Hieronymus apertis verbis non diceret.^a Haec ipsa textus latini corruptio ex parte in causa fuit, cur Hieronymus de eius emendatione cogitaret. Qua quidem in emendatione, ut praef. ad editionem posteriorem Psalmorum profitetur, textum LXX. hexaplarem potissimum sequutus est, quanquam et fontem adiret. Primam curam Psalmis adhibuit, quos Romae degens emendauit, et vitiis et librariorum partim inscitia, partim temeritate ex interuallo succrescentibus retractauit. Emendauit postmodum praeter Hiobi, Prov., Ecclesiastis, Cantici et Chronicorum libros caeteros quoque, uti ex epistola eiusdem ad Augustinum^b colligitur, sed labor is *fraude cuiusdam*, quod dicit, antequam prodiret, amissus est. Hodie non nisi Hiobum duplexque Psalterium Romanum nempe et Gallicanum, impressum habet.

bemus, caetera magno critices damno in Bibliothecis forte sepulta latent. ^c

^a Praef. in Josuam.

^b Est 94. apud August. 172.

^c V. Walton Proleg. X. n. 1. ubi defendit, Hieronymum quosdam libros non emendasse solum, sed de nouo quoque vertisse. Eichhorn Einl. §. 327. et seqq.

§. 386.

Dicendum nunc esset de caeteris V. T. Versionibus mediatis, quae non sunt paucae; sed id nimis longum foret, nec est nostri instituti, ut singula commemoremus. Itaque nominamus saltem Syriacas: *figuratam* per errorem dictam, hexaplarem non ita pridem editam, ut alibi diximus, Philoxenianam denique, e graeco textu omnes factas: Arabicas dein, vnam Hiobi, quae extat in Polyglottis Parisinis et Londinensibus, alteram Psalmorum Syriaco-arabicam, quae ambae e textu Syriaco fluxerunt; denique Arabicam Psalmorum e graeco, quae ipsa quoque locum in Polyglottis modo laudatis obtinet. *

* V. Eichhorn Einl. de Versionibus.

§. 387.

Ex ordine nunc de Versionibus N. T., et primo quidem loco de Versionibus immediatis dicendum. Eminent in his Vetus Syriaca (ܡܫܬܬܐ *litteralis*) et latina; quibus accedunt Syriaca recentior, Philoxeniana vulgo dicta, Coptica, Æthiopica, Armenica, missisque aliis Gothica; de quibus singulis pauca delibabimus.*

- * De his aliisque N. T. Versionibus agunt Richard Simon Hist. Crit. Vers. N. T. Waltonus, Millius et Wetstenius in Prolegomenis. Christ. Benedt Michaelis tractatione Crit. de variis lectionibus N. T. caute colligendis et diiudicandis Halae 1749. Jo. D. Michaelis Einleitung in die G. G. des N. B. De Versionibus Syriacis et Arabicis praeclare meritus est Storr in Observationibus super Noui Test. Versionibus Syriacis Stuttgartiae 1772. et in dissertatione De Euangeliiis Arabicis 1776. Cui adiungendus Adler, qui in opusculo Biblischkritische Reise nach Rom, Altona 1783. inter alia, quae de Versionibus Syriacis erudite monet, p. 118. et seqq. de Syriaca hucusque ignota in Bibliotheca Vaticana codice Syriaco Vaticano XIX. adseruata primus nos certiores reddit. (V. Dr. Bibl. P. XIX. p. 126. Zusätze und Veränd. der 4ten Ausg. von Michaelis Einl. p. 79.) Laudanda denique Ridleyi Dissertat. de Syriacarum N. F. versionum indole atque usu.

§. 388.

§. 388.

Omnia antiquissimam ipsoque primo Christianae rei aevo factam Syriacam Veterem statuunt non pauci, coniecturis potius, uti quidem nobis videtur, quam argumentis ducti. Nam ex subscriptione Versioni subiecta, Syrorumque traditione confici nihil potest; argumenta vero caetera magnam quidem huius versionis antiquitatem euincunt, primo vero eam seculo minime vindicant. Ephraemo Syro antiquiorem esse, nihil dubitationis habet.*

* Vide, quae Michaelis pro antiquitate Versionis disputat *Crit.* §. 57. et seq.

§. 389.

Auctorem versionis ignoramus. Nam quod Achaeum Adaei (Thaddaei) discipulum subscriptio nominat, id multo vanissimum est; Apostolum vero, aut Virum Apostolicum sine nomine qui commemorant, nullo argumento faciunt. *Ἀκριβεία* illa, quam interpretes in nominibus propriis Geographicis seruat, argumento fortassis esse potest, eum in Palaestina olim versatum, at de patria eiusdem perspicue testatum minime facit.

§. 390.

§. 390.

E graeco textu factam Versionem, loca a Millio collecta extra dubitationem ponunt. Neque loca alia, in quibus cum latina Versione Syriaca conspirat, quae copiosa certe sunt, probare nostro iudicio aliud possunt, atque non eam lectionum latinarum originem esse, quam critici adhuc plerique suspicati sunt.^a Quo non negamus, suspectum ex parte consensum videri, eoque de auctoritate alterutrius Versionis non parum detrahi, quanquam cuius? difficile est statuere; nam qui interpolatam versionem Syriacam ex latina, vel Philoxeniana^a volunt, vereor, ut causam tanti, qui inter versionem utramque obtinet, consensus sat nitide explicent; qui vero ex latinis versionibus aliquam a Syro forte homine profectam coniiciunt^c, ii nimium libere, uti nobis quidem videtur, fingunt, possetque, causa, nostra opinione, multo verosimilius repeti ab exemplari graeco ex Occidente in Orientem delato, maxime, si Syriaca Versio, quod fieri potest, ante tertium seculum lucem non adspexit; quanquam non ex latina versione solum, sed exemplaribus Constantinopolitanae recensione quoque interpolatam esse Versionem Syriacam statuendum erit, si verum est, quod adserit Griesbachius^d, eam ad iuniores Codices multis in locis refictam esse.

a V. Michaelis Zusätze p. 61. et seqq.

b V. Michaelis Einl. §. 56. not. *a*

c Facit hoc Michaelis in der Einleitung (cit. loc.)
und in den Zusätzen p. 63.

d Praef. ad N. T. Vol. I. p. XIV.

§. 391.

Imperfecte admodum editam Versionem Syriacam ex Mosis cuiusdam, Ignatii Maronitarum Patriarchae ad Leonem X. et Julium III. legati exemplari paucisque codicibus aliis habemus, quorum ne quidem usum, quantum quidem licuit, fecere editores, post Widmanstadium in textu Syriaco edendo insudantes, multoque minus cogitatum de subsidiis aliis, quorum ope perfectior multo editio parari poterat. Atque etiam intrusa ab editoribus, quae a versione antiqua abesse debebant, quo ex genere est locus I Joh. V, 7. a Tremellio primum ex graeco Syriace conuersus, qui ne quidem a Schaafii editione, quae omnium optima vulgo habetur, abest. Alterius quoque, non Veteris, versionis est locus de Adultera ex Codice ms. Vsserii sumtus. Epistolae, Petri II., Joannis II. et III. Iudae item, a Pocockio ex Mss. Anglicanis primum editae cum Apocalypsi, quam ex Codice ms. Scaligeri Ludouicus de Dieu vulgavit,

gavit, non minus exulare debebant ab editionibus, vti absunt ab editione prima Widmanstadii, quae tamen non in Polyglottis modo Parisinis et Londinensibus, sed in editionibus quoque nonnullis comparent. *

- * De editionibus N. T. Syriacis Vid. Richard Simon Hist. Crit. Verff. N. T. Cap. VIV. Michaelis Einl. §. 53. De Codicibus Idem §. 54. Walton Proleg. proleg. XIII. p. 612. et seqq. edit. Lips. Adler Biblischkritische Reise p. 89—103. vbi p. 97. testatur vir eruditissimus, codices Vaticanos, in quibus sunt duo antiquissimi, non dissentire, nisi in particulis et coniunctionibus a textu impresso. De emendatione textus Syriaci adis praeter Michaelis Einl. §. 54. Storrii observationes super N. T. Verff. Syriac.

§. 392.

Sequitur Versio latina, versiones potius dicamus, nam plures erant, versione Hieronymi non computata. Dubitant quidem hac de re eruditi nonnulli, Augustini testimonium *, quo in pluribus versionibus Italiam eximie laudat, mutilantes; sed id magna temeritate faciunt, et leuibus ferme argumentis opinionem suam tuentur, qualia sunt, quibus Bentley et Venemae partes defendit Ernesti. **

- * De Doctr. Christ. II. 15. Verba sunt: *In ipsis autem interpretationibus Itala caeteris praeferatur:*
nam

nam est verborum tenacior, cum perspicuitate sententiae.

¹⁰² Instit. Interpret. P. II. C. IV. §. 13.

§. 393.

In pluribus hisce versionibus vnam fuisse, quam distinguerent Veteres, ex mox laudato Augustini loco cogitur. Hieronymus quoque *Communem* et *Vulgatam*, quam Gregorius M. *Veterem**, adpellat; sed de Veteris Test. versione, ni fallor, Hieronymus non minus, quam Gregorius dicit. Vtut sit, plures vna versiones longiori tempore in eadem ecclesia frequentatas fuisse, aegre in animam inducas.

* Praef. Moral. in Job.

§. 394.

Quo primum tempore Nouum T. e graeco in latinum conuerti coeptum sit, incertum habetur. Secundo id seculo contigisse, verosimile videri potest ex eo, quod eo iam tempore extaret in ecclesia versio latina Vet. Test. (§. 383.), et maior procul dubio habitus fuerit honos libris N. T. Qui pro primo seculo pugnant, argumenta valde incerta proferunt; vel si largiremur enim, quod ex filo probabile esse putat Michaelis,*
ho-

hominum Judaeorum ea in Versione partes fuisse, non foret consequens, ut interpretis officium secundo seculo ex Judaeo Christianus sustinere non potuerit.

* V. Einl. §. 75. p. 410. der 3ten Ausg.

§. 395.

Quamquam vero Versiones latinae ad unam omnes litterae admodum addictae essent, quod reliquiae testantur, erat hoc non obstante inde ab origine magna lectionum varietas. Quod non mirum; cum varietas illa non ex diuerso interpretandi modo, sed ex exemplarium diuersitate oriretur. Occidentalis quidem recensitionis habitus, qualem a Ven. Griesbachio describi alibi monuimus, id omnino verosimile facit.

§. 396.

Quantum vero haec ipsa lectionum varietas successu temporis aucta sit, non facile explicari potest. Hieronymi certe aetate, quod ex eius praefatione in Euangelia discimus, interpretum latinorum nullus erat, qui alteri consentiret, permisscebanturque omnia, ut, quae Lucae Mathaeique essent, fierent Marci, quae Marci et Joannis, in Matthaei quoque intruderentur Euangelium et sic porro. Huc accedebat versio-
num

num barbaries, quae latinas aures, ut ut incultas, non parum offendere debebat. Itaque Hieronymus postquam Versionem Vet. Test. e textu hexaplatari emendasset, et antequam ex hebraeo, dempto forte Psalterio, caetera vertisset ^a, an. circiter 383. hortante Damaso ^b N. T. correctionem et emendationem suscepit. Quo quidem in munere ita versatus est, ut primum ea nonnisi corrigeret, *quae viderentur sensum mutare*, ^c prouocaret deinde sedulo ad codices graecos, in quibus Adamantii et Pierii, hoc est, Alexandrinae recensitionis codices adpellat. ^d

^a V. Alex. Natal. Secul. IV. Dissert. XIX. Art. I.

^b Praefat. in Euangel.

^c Ibid.

^d V. Comment. in Matth. XXIV. 36. Gal. III. 1. Lege Richard Simon Hist. Crit. Verss. N. T. Cap. III. et seqq. Nouv. Observ. P. II. Chap. XXI. Non sola quatuor Euangelia emendasse Hieronymum, defenditur Cap. VII. Hist. Crit. Verss.

§. 397.

Non illico in Ecclesia emendatus Hieronymi textus recipiebatur, sed, quod supra de Vet. Test. libris diximus, fuisse nimirum, qui in Hieronymum paullo iniquiores essent, id perinde hic locum habet; atque ipse d. Hieronymus epistola ad Marcel.

cellam eos sugillat, qui versionem veterem suae emendatae praeferrent. Inde quidem a septimo seculo, quod ex Gregorii M. testimonio colligi potest, sua Hieronymiano textui constitit, in quibusdam ad minimum ecclesiis, auctoritas, at non soli, quod ex eodem Gregorio discimus, et procul dubio non mediocre temporis spatium elapsum est, dum vbiq̃ue et apud omnes in honore esset. Itaque prona est coniectura, multa ex textu Hieronymi in veterem, indeque in Hieronymianum deriuata esse ab iis, qui exemplaria exscribebant, multipliciterque interpolatam esse versionem vtramque idque non in contextu modo sacro ipso, sed in libris quoque scriptisque aliis ecclesiasticis.

§. 398.

Quamobrem non probamus Sabbatierii, Martianaei, et Blanchinii, vt alios taceamus, conatus, qui ex monumentis antiquis, codicibusque mss. textum latinum veterem, et quod magis mirere, textum latinae Italiae, itemque textum Hieronymi eruere voluerunt, idque codices solum citataque proferendo, crisi seueriori nulla adhibita, cum dubitari possit, an vel exhausta omni critica supellectile praestari id vnumquam possit, quod Viri hi eruditi in votis habuere. Caeterum non negamus, alio eos nomine de re critica N. T. praeclarissimo meritos esse,

vnde plurima sumat criticus ad lectionum examen vtilissima.*

- Sabbatierii Biblia latina versionis antiquae s. Vetus Italica, Rhemis 1743. Euangeliarium quadruplex latinae versionis antiquae, seu Italicae nunc primum in lucem editum ex Codicibus Mss. a Joa. Blanchino 1749. Martianaei Hieronymi Bibliotheca diuina. Quibus recentissime accedit Differtatio in aureum ac peruetustum SS. Euangeliorum Codicem MS. Monasterii S. Emmerami Ratisbonae Auctore P. Colomanno Sanftl, 1786.

§. 399.

Quid de vulgato textu hodierno sentiendum sit, obscurum esse iam non potest. Quod paullo superius professi sumus, cum de V. T. versionibus diceremus, mixtum nimirum, non purum esse textum versionis latinae, id nos repetere isthic iubent, quae adhuc diximus. Traxerat, medio praesertim decurrente aevo, Versio Hieronymi, quae tandem in ecclesia recepta fuit, vitia quam plurima, a quibus eam purgare conati sunt Robertus Stephanus, cum Theologis Louanienfibus Lucas Brugenfis, Theologique, qui Sixtinae et Clementinae revisioni praefuerunt, vt alios taceam; at versionem Hieronymi genuinam dare, aut latinas veteres ab hac discriminare nec voluere, nec potuere.*

- De editionibus textus Vulgati Vid. Richard Simon Hist. Crit. Verff. N. T. Cap. XI. Annos editionum aliter notat Maschius, quem isthic sequor. Praeclara est Rob. Stephani editio, quae Parisiis an. 1541. lucem adspexit cum epigraphe: *Nouum Testamentum. Breues variarum translationum annotationes adiecta veterum latinorum exemplarium mss. diuersa lectione cum praefatione Rob. Stephani* II Vol. 8. Sequutae sunt hanc aliae duae 1543 et 1545. II Vol. 12. quae a priori nihil differunt. Vid. Bibl. le Longo - Masch. P. II. Vol. III. p. 280. et seq. Theologorum Louanienfium tres item notatu dignae; prima Hentenii Louanii 1547. fol. reliquae duae Lucae Brugensis inuantibus Theologis aliis Antwerp. 1573. 8. et III Vol. 24. Ibid. 1580. 4 et 8. Vid. Bibl. le Longo - Masch. cit. Loc. p. 223. et 230 - 233. Sixtina recensio Romae prodiit 1590. Clementina 1592. fol. Vid. ibid. p. 239. et 244.

§. 400.

Dicendum nunc de Versionibus reliquis. Et Philoxenianam quidem Syriacam Polycarpo, Philoxeni episcopi Hieropolitani Chorepiscopo, debemus, qui eam, vti putant, suafu et auctoritate Philoxeni ex graeco concinnauit. Edita est anno 506., et centum octo post annis a Thoma Heracliensi cum Mss. codicibus graecis *valde probatis adcuratisque*, quae sunt verba Thomae in subscriptione collata. Versio ad verbum de

de graeco facta est, sed interpolata hinc inde e Syriaca veteri. Diu ex scriptis solum exemplaribus Parisiensi nimirum, Oxoniensi, Ridleyanis aliisque innotuit ^b, nunc editam habemus cum interpretatione et annotationibus Iosephi White primam eius partem, quae quatuor Evangelia complectitur. ^c Inter Mss. Codices eminet Ridleyanus, alter ab eo, quem Ridley, eius possessor, codicem Barsalibaei adpellat, qui, demta Apocalypsi et posteriore epistolae ad Hebr. parte (Cap. XI. 27. seqq.) totum N.T. complectitur. Apocalypsim, quae in Veteris Syriacae editionibus habetur, Philoxenianae partem esse putat Storrius. ^d

^a Subscriptionis verba ex codice Euangeliorum Parisiensi de syriaco latine versa apud Storrium (in *Observatt. Super N. T. V. S. §. XVIII.*) haec sunt: *Est liber quatuor Euangelistarum Sanctorum, qui versus est e lingua graeca in Syriacam cum diligentia multa et labore magno, initio quidem in Mabug vrbe anno DCCC. et XIX. Alexandri Macedonis, tempore S. Philoxeni, confessoris et Episcopi illius urbis. Collatus est autem postea cum cura multa mea Thomae, pauperis, cum duobus exemplis graecis (tria subscriptiones aliae commemorant apud Wetstenium et Adlerum) valde probatis adcuratisque, in Antonia Alexandriae, urbis magnae, in coenobio sancto Antonianorum, quippe vel apex eius (facit) ad utilitatem animae meae aegyptae, omniumque eorum, qui cupiunt integritatem librorum sacrorum cognoscere et conseruare. Iterum vero descriptus est et collatus eodem loco*

dic-

dicto, anno DCCCC. et XXVII. Alexandri Indicatione IV. Quanta autem opera et cura fuerit mihi (posita) in illo (euangelistarum libro) et coniunctis ei (libris Sacris), Dominus solus nouit, qui paratus est retribuere cuius pro factis suis in iudicio iusto et recto, in quo (tamen) consentiet misericordiae suae. Amen. Vid. Wetst. Tom. I. p. 112 et seq. Adler Biblischkritische Reise p. 116.

b De Codicibus mss. Vid. Asseman Bibl. Or. Tom. II. Adler Biblischkrit. Reise p. 105. et seqq. Wetstein. loc. cit. Ridley Dissert. de Syriacarum N. T. versionum indole atque usu. Storr Observatt. super N. T. V. S. Cap. II. Paulus in Accuratio-ri MSS. Versionis Philox. Catalogo. Helmst.

c Prodiit Oxon. 1778. Vid. Or. Bibl. P. XVI. p. 107.

d Loc. cit. §. XLIX. Caeterum Historiam Versionis enarrant Wetstenius, Ridleyus, Storrius, Adlerus locis citat. Michaelis in der Einl. §. 62. De indole versionis praeter Storrium et Ridleyum Vid. Repertorium für B. u. M. L. P. VII. p. 1 et seqq. Ibid. P. X. p. 1 et seqq. Supplentur var. Lect. Wetst.

§. 401.

Copticae Versionis editionem Wilkin-
ho debemus, qui eam 1716. Oxonii vul-
gavit. A quo auctore profecta sit, ignora-
tur. Seculo quarto posteriorem esse, col-
ligit Wetstenius ex eo, quod in scriptis ex-
emplaribus adiectam habeat distinctionem

Ti-

Titulorum et Capitum Eusebii, numerosque illorum, margini appositos, in epistolis vero *σιχους* numeret, quae numerandi ratio, Wetstenio iudice, vix ante quintum seculum obtinuit. Pretium huic argumento alii statuunt. Ex graeco factam Versionem oportet, si, quod Wetstenius adferit, lectiones Origenis, Eusebii, Cyrilli, et codices Alexandrinos sequitur. Omittit I Jo. V. 7., et abest quoque a quibusdam exemplaribus historia Adulterae. Caeterum non raro, quod monent, lectiones Versionis latinae et codicis Cantabrigienfis sequitur, quod de pretio illius, nostra opinione, nihil detrahit. *

* Vid. Griesbach, Symb. crit. p. LXXVII. Versionis historiam enarrant Weist. T. I. p. 110. Richard Simon Hist. Crit. Verfl. N. T. Cap. XVI. Michaelis Einl. §. 64. cui iunge §. 65. ubi breuiter de Versione Sahidica differitur.

§. 402.

Versio Æthiopica edita primum est Romae 1548. 49. recusa dein in Polyglottis Londinensibus ^a, adiecta interpretatione latina, quae Millium non semel in errorem induxit. Eam Chrysostomo antiquiorem facere volunt nonnulli, quod laudatam ab eo putent Homil. in Jo. II., de quo valde dubitari potest. De lectionibus eiusdem dif-

ficile est pronunciare. Suspectas admodum habet Wetstenius, sed eius iudicio non multum isthic deferendum, habetque etiam aduersarium, magni nominis, Griesbachium, qui ad consensum Versionis cum antiquissimis Patribus graecis prouocat. ^b Omnium optime forte iudicare poterat Chr. Aug. Bodius, qui quatuor Euangelia latine conuertit, erroresque Millii in Pseudo critica notauit. In Actis pleraque ex latinis graecisque exemplaribus ab editore fratre Petro Æthiope aethiopice conuersa esse, subscriptio Actorum, vti est apud Wetstenium, claris verbis docere videtur ^c; sed id negat Waltonus ^d, subscriptionemque mala fide recitari a Scaligero adserit. Vtut sit, quaedam Actorum loca vel interpolata vel conuersa esse e graecis latinisque exemplaribus, quae Romae Petrus Æthiops offenderat, subscriptio, vel vti a Waltono laudatur, fidem facit. ^e

^a Ex editione Romana, quod adfirmat Michaelis (Cinl. §. 63.), exemplarique editionis difficulter legendo; unde factum addit, ut lacunas pro arbitrio explerent editores Londinenses. Nihil horum in Prolegomenis Waltonus monet, V. Proleg. XX. n. 10.

^b Loc. cit. et Hist. Text. Paul. Sect. I. §. 12.

^c Subscriptio sic habet: *Ista (Acta Apostolorum) maxima sui parte versa sunt Romae e lingua Romana* (e.

(i. e. latina) et graeca in *Æthiopicam* propter defectum archetypi; id quod addidimus, vel omisimus, condonate nobis, vos autem emendate illud. Wetst. Tom. I. p. 111.

d Proleg. XV. n. 11.

e V. Walton loc. cit. Caeterum lege Wetst. Tom. I. p. 111. Richard Simon Hist. Crit. Verff. N. T. Cap. XVII. Michaelis Einl. §. 68.

§. 403.

Armenam Versionem quinto Seculo a Miesrobo elaboratam volunt. Edidit eam Viscanus, episcopus Armenus, Amstel. 1666. E textu Syriaco concinnatam defendit Richard Simon, quod negat la Crozius linguae ignorantiam Simonio obiiciens. Tam ex Syriaco, quam ex graeco factam ex Mosis Chorenensis testimonio ^a verosimile facit Michaelis, qui eam tamen Seculo III. ex latina interpolatam esse cum Wetstenio suspicatur, quam suspicionem nulla sat certa argumenta firmant.^b Pretium puritatemque versionis celebrat Griesbachius.^c

Q 2

§. 404.

^a Hist. III. Cap. 61. p. 313.

^b V. Michaelis Einl. §. 69. Zusage p. 85.

^c V. Symbol. Crit. p. LXXVII. Hist. Text. Paul. Sect. I. §. 12. Caeterum consule praeter Michaelis

lis Einl. §. 69 et 70. Rich. Simon. Hist. Crit. V. T. Lib. II. Cap. XV. Hist. Crit. Verss. N. T. Cap. XVII.

§. 404.

Gothicae Versionis non nisi reliquias habemus. Quatuor Evangelistas Codex argenteus continet, qui tamen non paucas lacunas habet. Fragmentum hoc quatuor Evangelistarum omnium optime editum habemus ab Eduardo Lye Oxonii 1750. ex Erici Benzeli apographo, qua cum editione coniungendus Vlphilas illustratus, quem Cl. Viro Ihre debemus. ^a Particulam aliam Versionis Gothicae, loca nimirum quaedam ex epistola ad Romanos ex Bibliothecae Guelferbytanae codice Ms. a. 1762. vulgavit Knittelius. ^b Versionis auctorem esse Vlphilam, Gothorum in Moesia episcopum, medio Saeculo IV. degentem, consentiunt eruditi. De fonte, unde hausta, magna olim Wetstenium inter et Bengelium concertatio fuit, quae re adcuratius utrinque examinata tandem deferbuit, cum versionem partim ex graeco, partim ex latino textu factam uterque concederet, quam sententiam recentius exornat Celeb. Michaelis. ^c

^a Vlphilam illustratum cum aliis eiusdem generis scriptis a. 1773. apud nos curavit Büsching.

^b Aliam eiusdem fragmenti editionem Clarissimo Ihre debemus, qui illud Vpſaliae cum aliquot

annotationibus et duabus dissertationibus ad Philologiam Moeso gothicam spectantibus a. 1763. in lucem publicam emisit.

- e V. Rich. Simon Hist. Crit. Verff. N. T. Cap. XIX. Wetsten. Tom. I. p. 114. Bengel introd. in Chris. N. T. §. XXXII. Obs. XX. Confid. III. et Defens. N. T. græci §. XVIII. Michaelis Einl. §. 82. et seqq.

§. 405.

Atque ut nunc etiam de Versionibus mediatis binis verbis dicamus, Versionem Evangeliorum Persicam, quam Brianus Waltonus cum interpretatione latina Clerici Polyglottis inseruit, cuiusque varias lectiones Millius et Bengelius laudant, cum Erpenii Arabica Actorum, Epistolarum et Apocalypseos commemoramus. Vtramque ex textu Syriaco factam consentiunt eruditi, nisi quod Arabicam in Actis et Apocalypsi partim ex Syriaca, partim ex Coptica fluxisse contendunt, quanquam Christ. Bened. Michaelis Apocalypsim vnice ex Coptica versam defendit, quod Jo. David Michaelis, eius filius, in quibusdam locis aliter habere observavit. Caeterum probe distinguenda Versio Erpenii a Versione Polyglottorum Parisinorum et Londinensium, quoad Acta et Epistolas spectat (nam Evangeliorum Versio a Versione Polyglottorum non differt, nisi quod editionum quaedam sunt discrimina,

na); ^b seiungenda quoque in ipsa Erpenii versione Euangelia ab Actis, Epistolis, et Apocalypsi; nam illa, cum Actis et Epistolis Polyglottorum, inter versiones immediatas sibi locum vindicare, satis compertum habetur. ^c

^a V. Storr de Evangeliiis Arabicis.

^b Recte observat Michaelis (Einl. p. 388. der 3ten Ausg.) horum discriminum in excitandis variis lectionibus rationem fuisse habendam.

^c V. Michaelis Einl. §. 71 et 67. Walton proleg. XVI. n. 9. proleg. XIV. p. 662 — 693. edit. Lips.

§. 406.

Restat, ut de usu Versionum videamus, quem duplicem distinguunt vnum *hermeneuticum*, *criticum* alterum. Et quanquam de usu hermeneutico Versionum alibi diximus, quoniam id tamen ad Versiones Vet. Test. maxime pertinuit, de altero genere Versionum sunt, quae isthic adiiciamus.

§. 407.

Nemo dubitat, quin Versiones N. T., antiquiores maxime, Syriaca et latina, usum egregium habere possint in interpretatione librorum sacrorum, si nitide, beneque Sy-
ria-

riace et latine sententias S. Codicis interpretes vterque explicaret, sed nihil minus; quae Syriacis latinisque verbis in versionibus illis dicuntur, non Syriaca latinae sunt, sed graeca hebraicaque, utpote ex his ad verbum expressa; quo fit, ut versiones haec legendo non magis plerumque de sensu verborum edoceamur, quam legendo fontem ipsum. Et quanquam interpretes Syrus aliquando formas dicendi bene Syriace efferre cogitur propter dialecti adfinitatem, id tamen et raro fit, et si recte accipimus, non est testimonium interpretis, quo de sententia verbis subiecta certiores reddamur.

§. 408.

Neque dictis obstat, quod paraphrastice non raro sit ratio vertendi, quam, monente post Millium Wetstenio, interpretes Syrus sequitur, quod idem dici de latino non minus interprete posset; nam quae paraphrastice interpretes vterque explicat, obuia plerumque vulgariaque sunt; quae vero sunt difficiliora, et in quibus auxilium sperasses, ea imperite dubieque eloquuntur; ut mirum sit, viros quosdam eruditos versiones hasce, maximeque Syriacam, tantopere extulisse, eo quod sermone Seruatori, Apostolisque patrio conscripta sit.

§. 409.

§. 409.

Potissimus itaque Versionum N. T., vti caeterarum quoque, usus in lectionum examine consistit, quem quidem, quod facile intelligitur, eo ampliorem habent, quo sunt magis *litterales* et ad verbum factae. Neque moramur hodie Withbium, Mastrichum, et alios, rei criticae parum peritos, qui varias lectiones ex Versionibus recte colligi, olim negarunt, studio id ferme vulgatae lectionis facientes, quod eo ineptius erat, quo plures sunt lectiones vulgatae, quae vni Versionum testimonio, latinae maxime, innituntur.

§. 410.

Est vero manifestum, momentum grauius in quaestionibus criticis facere versiones immediatas prae mediatis. Nam quae sunt mediatae, possunt illae quidem, si sunt litterales, testari de lectione versionis, unde sunt factae, de lectione fontis ipsius, certos nos, si adcurate loquimur, suo testimonio minime faciunt, nisi quatenus versionis immediatae lectiones suppeditant.

§. 411.

Sunt autem, hoc non obstante, versiones mediatae in criticis disquisitionibus vsus
ma-

maximi. Non raro enim nostra quam maxime refert nosse, quae sint lectiones versionis, e qua mediatae sunt expressae, cuius rei exemplum perspicuum in Versione LXX., qualis fuit in hexaplis, et in Syriaca N. T. habemus, quarum primae restituendae Syriaca hexaplaris, alteri Persica Euangeliorum et Arabica (Erpenii) Actorum et Epistolarum praeclare inferuire possunt.

§. 412.

Sed caute in hoc omni Versionum usu circumspecteque versandum est. Nam primo non est perspicuum semper versionis testimonium, si interpretes, indole forte sermonis, quo in vertendo usus est, postulante, aliter dixit, atque in fonte habetur, aut sui oblitus non litteraliter, sed ad sensum interpretatus est, quod vel in Philoxeniana N. T. alicubi usuuenire monet Storrius, aut ambigue dubieque loquitur, ut quod potissimum verbum in fonte legerit, non adpareat. Est deinde ratio habenda vitiorum codicis, quo interpretes in vertendo usus est, propriaeque vel inscitiae vel negligentiae, qua quidem fieri potuerit, ut aut imperite verteret, aut, quo nihil pronius, omitteret, verbum e superioribus, aut vicinis reponeret, et quae sunt alia eius generis. Atque etiam meminisse oportet, quas hodie habemus lectiones versionum, non semper
fin-

sinceras esse, textumque earum in multis procul dubio mendis cubare, quod de Versione LXX, et Syriaca N. T., ut alias nunc taceam, multo verissimum est.^a Denique in memoriam reuocandam est, quod de Millio supra monuimus, eum nempe, cum Versionum Orientalium textui latino, qui est in Polyglottis, nimium fideret, errores sane quam multos admisisse, eoque nomine vna cum Bengelio a Bodio in Pseudocritica^b acerbè vapulasse; notandum quoque, lectiones ex iisdem Versionibus Millium, Bengelium et Wetstenium non nisi paucas adtulisse, plurimas, vel quod copia non esset, omisisse, vel negligentia transiisse, cuius postremi exemplum omni exceptione maius in excerptis Wetstenii Syriacis habemus.^c

^a Recole tamen quae supra (§. 391. not.) de textu Syriaco ex Adlero adtulimus.

^b Prodiit Halae Magdeburgicae 1767. et 69. II Vol. 8.

^c V. Michaelis (J. D.) Curae in Actus Apost. Syriacos. Goettingae 1755.

CAPUT IX.

*De Citatis in libris Veterum occurrentibus
eorumque usu.*

§. 413.

Ex Citatis Veterum, vti ex Versionibus, variantes lectiones recte colligi, dubio caret; neque quae Withbuis cum adseclis, vulgatae lectioni nimium patrocinantibus, in contrariam partem et isthic adtulit, momenti alicuius sunt, refutanturque ipso primorum editorum exemplo.*

- * V. Casti Innocentii Ansaldi Ord. Praed. de authenticis SS. Scripturarum apud SS. Patres lectionibus libri duo. Veronae 1746. Westf. Animadv. et Caut. Tom. II. N. T. p. 867., Bengel Introd. in Crisim. N. T. §. XXXII. Observ. IV. Griesbach. Dissertat. de Codicibus Euangeliorum Origenianis. Halae 1771. p. 36.

§. 414.

Illud multo verissimum, quod alii monuerunt, de lectionibus Veterum ex editis illorum libris haud tuto semper pronunciari, quod suspicio esse queat, mutata quaedam ab editoribus,* atque contra fidem Codicum ad receptas S. Codicis lectiones adcommodata. Quod quidem reapse ita habere,
ex-

exemplo non iam vno confirmari potest, praecipueque valet, de Talmudis et librorum Rabbinicorum lectionibus. **

* Ipsi librarii hanc licentiam multoties vsurpant.

** V. Richard Simon Hist. Crit. V. T. lib. I. Cap. XX. Eichh. Einl. §. 340. 341. Weisten. cit. loc. Michaelis Einl. §. 97. p. 618. der 3ten Ausg.

§. 415.

Neque vero etiam citatis genuinis semper fides habenda, quum in iis sint, quae vel obiter prolata, vel ex memoria recitata, vel adcommodata alii contextui, lusuque allegoricis, de lectionibus sacris aut plane non, aut certe non de singulis lectionum vocibus particulisque testatum facere possunt, cuiusmodi allegationum exempla non solum apud Talmudistas, et Patres, antiquiores cumprimis, veluti apud Iustinum *, verum etiam apud ipsos Scriptores Sacros non pauca occurrunt. **

* De Iustino aliter sentit Strothius (Repertorium für B. u. M. L. P. I. p. 12.), sed nobis eruditissima sua commendatione scrupulum omnem non exemit.

** V. Richard Simon cit loc. Eichh. Einl. §. 339. Gal. III. 8. 13. Hebr. X. 5.

§. 416.

§. 416.

Atque etiam cuius textus citata sint, adtendendum, nisi lectiones Versionum miscere cum lectionibus archetypi, sicque peccare non vno modo velimus. Certe qui cum hebraei textus lectionibus citata Philonis et Patrum Graecorum, aut graeci cum citatis latinorum contendat, eum sexcenties fingere lectionis varietatem, quae nulla est, oportebit; quum constet Philonem * vna cum graecis Patribus graecum, latinum latinos textum sequi **, excepto Hieronymo, qui conceptis aliquando verbis, quod fit, rarius licet, ab aliis quoque, ad graecas lectiones prouocat.

* Hornemanni Specimen I. exercitationum crit. in versionem LXX, ex Philone §. 6. p. 29 et seqq.

** Contrarium defendit Knittel in seinen neuen Critiken über I Joh. V. 7. S. 335 — ubi Vir clarissimus statuit, citata Patrum latinorum, eorum nempe, qui graece sciebant, eiusdem cum citatis Patrum graecorum auctoritatis esse; qua in re vereor, vt Criticorum vlli sententiam suam probauerit.

§. 417.

Ipsam vero textum latinum, quoad N. T. libros spectat, non vnum fuisse, et textus quoque V. T. post Hieronymi laborem plu-

plures recensiones extitisse, in memoriam isthic reuocandum est. Versio latina, qua in adducendis scripturae locis Tertullianus, ut de hoc dicam, usus est, procul dubio diuersa fuit a Versionibus latinis aliis, quarum usus aliis in ecclesiis erat.

§. 418.

Neque citata semper eorum sunt, quorum sunt libri, sed interpretum; quae animaduersio usum non contemnendum habet in libris Irenaei latine, et Ephraem Syri graece conuersis, quorum hi obseruante Millio * graecum, latinum illi (paucis demtis) ** textum in laudandis scripturae locis sequuntur.

* In Proleg. §. 800. Sol.

** Vid. Michaelis Einl. §. 98. p. 625. et seqq. der 3ten Ausg.

§. 419.

Oritur vero hic quaestio de libris a Syris hominibus graece scriptis, quem tex-
rum, Syriacum, graecumue, allegent? nam quod libros patria lingua scriptos spectat, credere par est, eos Syriaco textui ubique, tam in Veteri nimirum, quam Nouo Test., inhaerere. Eo magis vero dubitari potest,
an

an graece scribentes versionem patriam penitus neglexerint? coniecturis nihil decidi potest, neque fuerit tutum in tanta exemplorum penuria sententiam praecipitare.*

* Vid. Michaelis cit. loc. p. 627.

§. 420.

In libris Talmudicis Rabbinicisque textum, non Chaldaicam Paraphrastarum, sed hebraeum recitari, in vulgus notum est; in quibus libris praeterea notandum, quod valet de libris Patrum quoque, textum truncatum adferri, citataque non nisi prima locorum sacrorum verba continere: quamquam totum hoc, quod hauriri ex Talmude, Rabbinicisque scriptis aliis potest, parui ferme momenti esse adfirmant eruditi.*

* Richard Simon Hist. Crit. V. T. lib. I. Cap. XX.
Eichhorn's Einl. §. 339 — 342.

§. 421.

Quem textum Josephus historicus in suis antiquitatum libris sequutus sit, quaeri potest, quaestioque, vti facile intelligitur, non parui momenti est, cum tam antiquitate, quam lectionis varietate Josephi Archaeologia critico sese commendat. Atque ut dubitari nequit, quin ex Versione Alex-

an-

andrina multa sumserit Judaicus historicus, ita probabile admodum fecit post Ernestium * celeber. Michaelis, eum ex textu hebraeo non semel haussisse, quanquam forte non toties haussit, atque visum est viro erudito. **

- * Eius Exercitatio Flaviana de fontibus Archaeologiae cum huius Exercitationis Corollario de Josephi stilo iam supra (§. 99.) laudanda erat, V. Opuscula Philologica Critica XXI, XXII.

** V. Dr. Bibl. P. V. p. 221. P. VII. p. 189.

§. 422.

Atque ex his, quae adhuc disputaui-
mus, non erit difficile de praeceptis statuere, ad quae animum aduertere tiro in diiudicandis citatis Veterum debet. Erit igitur primum haec cautio, vt, cum locum quemdam a scriptore antiquo excitari viderit, impressis exemplaribus ne temere fidem habeat, sed dispiciat, an lectio interpolari a librario, vel editore nequiuerit, an cum vulgari et recepta consentiat, an alibi quoque, semperque eodem tenore excitetur, an sit lectio antiqua vel recens, ad quam recensionem pertineat, an contextus eam postulet, an sit posita eo loco, vbi interpolatoris ausui locus nullus fuit. Proderit aliquando lectionis varietatem, quae est edi-

editionibus adiecta, consulere, omniumque optimum fuerit, si copiam habuerimus, scripta exemplaria ipsa adire. Certe Talmudicorum Rabbinicorumque librorum, itemque librorum Iosephi * citata genuina in editis libris frustra quaeruntur.

* V. Supra laudata Exercitatio Flaviana §. X. et seqq. XXII. et seqq. Item Corollarium de Iosephi Stilo n. 1. et seqq.

§. 423.

Quodsi suspicio in librario vel editore nulla est, porro, expendendum veniet, an scriptor ipse aberrare nequiverit, an non forte studio dataque opera sacri textus verba mutarit truncaritue. Itaque videndum, quem morem excitandi scripturae testimonia vniuersim teneat, religiose an laxe verba locorum S. habeat, memoriae suae nimium fidat, an adcuratum diligentemque se vbique praestet; exquirendum dein consilium scribendi, citatum cum contextu conferendum, argumentum libri spectandum, num commentarius sit, num vero tractatio, polemica, mysticaque lucubratio. Haec si adtendantur, haud difficile erit plerumque iudicium, quam in classem referendum sit scriptoris citatum, quoue loco habendum, sententiamque nostram firmabit, dubiumque, si quod reliquum est, omne non raro exi-

R

met

met lectionum historia, quam dabunt Millii Wetsteniique referti margines.

§. 424.

Non adiicimus praecepta alia, quae ex supra dictis sponte profluunt, explicatumque perfacilem habent; illud vero moneamus, non aliud sacrae critices praestantius subsidium esse, atque quod a citatis Veterum petitur. Certe historia textus sacri, Noui maxime Testamenti (nam ad huius lectiones cumprimis usus citatorum pertinet), sine allegationibus Veterum in multis obscurissima foret. Allegationibus enim hisce destituti; *neque antiquissimorum codicum*, verba sunt summi critici *, *variarumque recensionum aetas et patria rite definiri posset*, *neque certi quidquam haberemus*, *quod de conditionibus et vicissitudinibus textus graeci, primis post natum Christum seculis, proferremus*. Optandum itaque quam maxime, ut sint imposterum, qui tanto studio, tantoque labore in colligendis citatis Veterum desudent, quanto desudarunt Millius, Wetsteniusque in colligenda codicum varietate; nam exiguum ferme esse, quod adhuc in hoc genere a Viris eruditis praelitum, summi critici monuerunt. **

* Griesbachii in hist. text. Paul. Sect. I. §. 13,

** V. Michaelis Einl. §. 99. Griesbach cit. loc., vbi vterque simul indicat, qua methodo in hoc negotio futuro Critico versandum sit. Disco ex Michaelis Zusätzen p. 156., Venerabilem Griesbachium, hoc quoque argumentum tractasse, excerptaque ex Origene fecisse, quae tamen lucem necdum adspexerunt.

CAPUT X.

De Variis lectionibus, earum causis, fontibus, iudicio et delectu.

§. 425.

Egimus adhuc de codicibus Mss., de editionibus, Versionibus, libris denique citatisque Veterum, usumque quem habere in colligenda lectionis varietate possunt, indicauimus; sequitur, vt nunc de ipsa lectionis varietate praecipiamus.

§. 426.

Manifestum est, apographa librorum sacrorum, quae hodie habemus, ex archetypis fluxisse, sanaque et ab errore immunita esse haud posse, nisi eiusmodi archetypa ipsa fuerint. Itaque antequam de causis

varietatis, quae in codicibus, Versionibus, caet. librorum sacrorum conspicitur, definiamus, de archetypis ipsis videndum est.

§. 427.

Archetypa librorum sacrorum, quorundam certe, *αυτογραφα* et *ιδιοχειρα* fuisse, facile consentiunt omnes; at nullum fuisse archetypon, quod idem *αυτογραφον* non esset, Paulli et Jeremiae exemplo, ut nihil aliud nunc dicam, manifeste confutatur.

§. 428.

Quodsi itaque dictavit scriptor sacer, dictantisque vocem male excepit librarius, vel recte excipiens vitiose scripsit, aberrante manu, vel orthographiae leges migrante, errores quosdam, licet et paucos, et facile emendandos, in ipso archetypo enasci oportuit. Relectos quidem fuisse libros ab ipso, qui dictauerat, scriptore sacro, uti non negari, ita neque adfirmari potest. Quanquam hoc etiam concesso orthographiae quaedam peccata persistere poterant, quae procul dubio ne ab iis quidem, qui litteras exararunt ipsi, scriptoribus sacris euitati sunt.

§. 429.

§. 429.

Grauioribus paullo erroribus obnoxii esse poterant libri ex antiquis monumentis aliis exscripti, vel ex *populari* traditione collecti, quo loco habendos Eichhornius putat Psalmos quosdam, et nonnullas Proverbiorum sententias; sed opinio nullis sat certis argumentis nixa est, et quae Prov. XXV. 1. XXX. 1. XXXI. 1. leguntur, explicatum perfacilem habent, neque suspectas reddere, quod concedit Eichhornius, sententias ipsas possunt.*

* Non aliter iudico de loco I Mos. VII, 9. coll. 16. ex quo probare vult Eichhornius, scribendi vitium facile admissum esse ab auctore libri, qui librum alterum, antiquiorem nempe, in compendium redigeret, aut noua forma donaret. Nam num ex scribendi vitio ortum sit, quod cit. loc. v. 16. habetur, dubitari potest, cum de consilio auctoris non satis constet. Ad exempla quidem alia prouocat Eichhornius (qualia forte non pauca, ex Regum cnumprimis chronicorumque libris, adferri possent), sed mihi nulla sat perspicua occurrunt. Vid. Eichhorn's Einl. §. 86. 85.

§. 430.

Magis in eo sententiam suam nobis probauit Vir maximus, quod duplicem Oraculorum Jeremiae, et Psalmorum quorum-

rumdam recensionem statuatur; qua quidem ex opinione nemo non videt consequens esse, ut lectionis quaedam varietas in archetypa ipsa refundenda sit. *

* V. Eichhorn Einl. §§. 540. 82. 83. 93. de Rossi Vol. IV. Var. Lect. Dissert. prael. p. XIV.

§. 431.

Causas varietatis in apographis plenius, distinctiusque procul dubio peruideremus, si, quae ad ductus litterarum earumque formas in archetypis scriptisque aequalibus, compendia forte etiam, aliaque eius generis spectant, certius nobis ex historia antiquitatibusque innotuissent; nunc cum haec omnia dubitationibus obnoxia sint, de primorum librariorum peccatis minus expeditum est statuere. *

* V. Griesbach Hist. Text. Paul. Sect. II. §. 2.

§. 432.

Peccata eiusmodi numero non pauca inde ab eo tempore, quo exemplaria sacra exscribi coepta sunt, admissa a librariis esse, praeterquam quod exemplis confirmari quotidianaque experientia potest, ipsa historia lectionum docet, ex qua constat, utriusque codicis sacri falsas lectiones esse, quarum

rum antiquitas monumentorum, unde hauriuntur, antiquitatem longe superet. De graecis N. T. lectionibus res notissima est; multae vero etiam sunt lectiones hebraeae, quas ante tempora versionis Alexandrinae in codicem sacrum irreplisse, critici passim monent.

§. 433.

Quantopere sequutis temporibus numerus mendorum increuerit, codices, ex quibus varias lectiones Millius Wetsteniusque collegere, loquuntur. Neque aliter fieri poterat; codex enim codice mendosior in transcribendo fieri debuit, accedente praesertim librariorum et negligentia, et inscitia.

§. 434.

Neque *negligentia* et *inscita* solum peccatum est, accessit non raro mutandi emendandique *temeritas*, quam non *correctores* codicum modo, verum ipsi etiam *exscriptores* multipliciter usurpabant.

§. 435.

Atque ut de utraque falsarum lectionum causa enucleatius nonnihil dicamus, observabimus primum, negligentiae et insci-

scitiae librariorum deberi errores innumeros, qui ex permutatione vocalium et diphthongorum in graecis, consonantium quarundam tam in graecis, quam hebraicis orti sunt; errores item, quos peperit mala vocum vel diuisio vel coniunctio (§. 275.), abbreviationum falsa interpretatio*; errores porro memoriae, dum obiter exemplar inspicit librarius, et securus nimium exscribit; errores oculorum, dum quaedam transilit, maxime, vbi ὁμοιοτελευτον visum alio abducit; errores aurium et iudicii, dum dictata non recte percipit, vel exscribens glossas cum textu permiscet, in hebraicis custodes vocibus iungit, non intellectis notiora substituit, ex recensione textus vna emendandam alteram putat, vel vtramque permiscet, et quae sunt alia eius generis. Hebraeis praeterea librariis multipliciter imposuit consuetudo aliter legendi, aliterque scribendi, amor calligraphiae et dialectorum diuersitas; multam postremo lectionis varietatem peperit vagus, nullisque certis legibus adstrictus matrum lectionis vsus. Exempla innumera Variantium lectionum collectiones suppeditant.**

* V. Griesbach Hist. Text. Paul. Sect. III. §. 6.

** V. Eichhorn Einl. §. 92. et seqq. Michaelis Einl. §. 42. et seqq.

§. 436.

Non pauciora, quin plura sunt, iudice Wetstenio, grauioraque *temeritatis* peccata, quae admissa in vocibus singulis et sententiis; vti cum librarius, quod obscurum putat, explicat ipse, vel scholiis aliorum, ex margine sumtis et in textum intrusis illustrat, quae in contextu sunt posita, delet, Midraschim infercit, phrasi minus graecae elegantiores substituit, loca parallela, et in hebraicis recensiones quoque librorum diuersas contendit, quodque vno loco vel abundare, vel deficere putat, male sedulus vel multat, vel supplet ^a, quae pugnare videntur, conciliat, voces etiam phrasisque immutat; alias coniecturis indulget acumenque ingenii exercet, quorum explicatum non videt, nulla putat, orthodoxiae studio se abripi patitur, quae in haereticos intorqueri possunt, auide arripit; denique, quod, fatente etiam Griesbachio ^b, in Paulinis epistolis Marcion fecit, textum sacrum aperte corrumpit; quorum omnium rursus exempla non pauca Millii Wetstenique margines, aliqua etiam Kennicotti et de Rossi variae lectiones sufficient. ^c

^a Magnus siquidem, de latinis Codicibus conqueritur praef. in Matth. Hieronymus, hic in nostris codicibus error inolevit, dum, quod in eadem re alius Euangelista plus dixit, in alio, quia minus putauerint, addiderunt; vel dum eundem sensum
alius

alius aliter expressit, ille, qui vnum e quatuor primum legerat, ad eius exemplum caeteros quoque existimauerit emendandos. Vnde accidit, vt apud nos mixta sint omnia caet.

b Hist. Tex. Paul. p. 92.

c V. praeter supra laudatos Wetstenius Animadv. et caution. Tom. II. N. T. p. 851. — Griesbach cit. loc. Sect. III. §. 3. —

§. 437.

Varietatis huius, cuius causam in libris vniuersim quaerendam adhuc vidimus, fontes esse quatuor, facile perspicitur, et ex iis quoque, quae in antegressis disputauimus, colligi potest. Nam cum sacrae lectiones vel scriptis ex editis exemplaribus, vel Versionibus, et scriptis Veterum contineantur, in propatulo est, qui lectionum vel consensus, vel dissensus sit, ex his ipsis intelligi posse.

§. 438.

Est vero singulorum fontium aliqua simul auctoritas, qua nostrum in examine Variarum lectionum iudicium moderentur, quae, quoniam non semel dissensu aliorum incerta redditur, nimirum, vbi codices a Versionibus, Versiones a citatis, citata ab editioni-

nibus caet. dissident, de auctoritate singulorum videndum.

§. 439.

Atque hic molestissimum accidit, quod, quae in genere dari possunt praecepta, ea in singulis exemplis ferme repudianda sint, canonque criticorum nullus existat, qui innumeris exceptionibus obnoxius non sit; quod mirum videri illis non potest, qui quam omnia in codicibus Versionibus caet. permixta sint, tenent.

§. 440.

Itaque, quae in genere de Versionibus, citatis, codicibusque iam dicemus, ea sic intelligi velimus, ut ordinem, quem singulis adsignabimus, in exemplis saepissime permutandum concedamus. Atque hoc generali monito praemisso primum locum Patrum antiquorum citatis, et Versionibus antiquis, hisque postremis, Versionibus nimirum, vel maxime in Veteris Test. libris, concedendum existimamus. Cuius quidem rei rationem hanc dare possumus, quod et in graecis, et in hebraicis, atque in his cumprimis, nullus Codex ms., quoad antiquitatem adtinet, cum Patribus Interpretibus comparari queat, purioremque etiam
tex.

textum, vti nos quidem iudicamus, citata
Versionesque vt plurimum fistant.

§. 441.

Post Versiones, et citata veniunt codices antiqui, et iuniores ex antiquis exscripti, qui nimirum paullo castigatiores persistere, nec tantam labem seu ex Constantinopolitana recensione, quoad graecos spectat, seu, quoad hebraicos, ex Masorethicis lectionibus traxere, quales quidem ex graecis sunt Codex Alexandrinus *, Vaticanus, Ephraem, Cod. L., Cantabrigensis cum caeteris graecolatinis antiquioribus, Codices apud Wetst. Tom. I. 1. 13. 33. caet. Tom. II. 17. 46. 47. **, ex Hebraicis ii ferme, quos Germanicis et Italicis accensent.

* In Actis et epistolis; nam in Euangelis, iudice Griesbachio, recensionem Constantinopolitanam sequitur.

** V. Griesbach. Vol. I. N. T. praef. p. XIV. Vol. II. praef. p. VI.

§. 442.

Tertium locum occupant codices graeci Constantinopolitanae recensionis, et Hebraei Masorethici, quorum vtrique codicibus cae-
te-

teris magis interpolati sunt, minusque adeo in iudicio de sinceritate lectionis momentum faciunt, quo ex genere sunt graeci iuniores plerique, et Hebraei, de multis germanicis et Italicis, caeteri.

§. 443.

Incertum locum occupant Editiones, utpote quarum lectiones ex diuersis admodum fontibus fluxere, ut iam ad primum, iam ad alterum, tertiumque ordinem redigendae sint, uti nimirum ex his, vel illis momentis editores hausere. Vbi fatendum est, maiorem graecarum, quam hebraicarum editionum auctoritatem esse, quum adparatu Critico editores hebraei minore, minusque bono, quam graeci, in concinnando textu biblico usi sint.

§. 444.

His ita constitutis, reliquum est, ut de usu variarum lectionum videamus, praecipuaque adferamus, quibus tiro criticus in perdifficili lectionum examine adiuuetur. Quo loco nemo a nobis expectabit praeter canones quosdam generales, summaque monita, ad quae usus fontium, unde variae lectiones hauriuntur, exigendus sit. Et quoniam diuersa sunt, quae tradenda veniunt de varietate lectionis codicis utriusque

que, de codice sacro V. T. primo loco videndum debimus.

§. 445.

Antequam vero canones ipsos adferamus, in variis lectionibus vniuersim *antiquitatem, bonitatem et veritatem* distinguendam monemus; et cum, quam lectionem *antiquam, veramque* dicamus, dubium esse nequeat, de bonitate adiicimus, eam partim *verborum et constructionis*, partim *sententiae* esse, ut bona sit lectio, vel quae sensu, vel quae grammatico habitu sese commendat; quod postremum non ita accipi volumus, ac si bona lectio ea demum foret, quae est grammaticae melior, sed ea, quae est stilo auctoris conformior. Quo positò bona esse lectio poterit, quae est incultior, dum talem esse stilum auctoris confiterit.

§. 446.

Atque his praestitutis canones sequentes statuimus.

I. *Nulla lectio vera esse potest, quae eadem bona non sit, sed non contra omnis bona simul etiam vera est.* Pronunciati utriusque aequitas in propatulo est. Nam primum non temere lectio pro sincera haberi potest, quae et a stilo auctoris, et a context-

textu aliena est. Multae deinde lectiones spuriae ad contextum adprime faciunt, quae sunt vel a sollerti librario excogitatae, vel a parum fido in textum intrusae.

§. 447.

II. *Vera esse potest lectio, quae eadem antiqua non sit, uti ex aduerso falsa, quae antiqua.* Fac lectionem aliquam neque textu Samaritano, neque versione LXX. aliaue, sed codicibus mss. ferme contineri, non erit ea lectio antiqua; at non ideo falsa: nam et textus Samaritanus, et versiones antiquae ad vnam omnes pluribus seculis a fonte distant, possuntque vitatae esse non modo singulae, verum etiam vniuersae, quod postremum partim ex eadem causa intelligitur, partim ex eo quoque, quod numero tam multae non sint, ut vitium commune incredibile fiat, apographaque etiam tam versionum, quam textus Samaritani minime sincera habeamus. Quod alterum adtinet, nempe falsam esse posse lectionem, quae eadem antiqua sit, id post modo dicta explicatione non indiget.*

- * Huic et sequentibus paragraphis illustrandis inferuire possunt Numeri Bibliothecae Orientalis, quibus de Vet. T. Kennicottiano et dissertatione generali, Variis lectionibus de Rossi, Variis item lectionibus, quas sequutus est in versione sua V. T. Michaelis, agitur,

III. *Potest vera esse lectio, pro qua pauci nonnisi, immo nulli codices faciant.* Primum enim non est necesse, ut codicum, qui veram forte olim lectionem habuere, multa nobis hodie apographa suppetant, potestque codicum, quos habemus, potior numerus ex paucis admodum, interpolatisque exemplaribus fluxisse, quod ipsa codicum hodiernorum ab origine distantia cumulate declaratur. Huc accedit, quod paucissimi hodie supersint codices, quos ad Masorae leges non refinxerit Judaicorum librariorum temeritas.* Hinc vero simul, quod altera canonis parte posuimus, sequi videtur, veram nempe lectionem a codicibus omnibus exulare posse. Quidni enim paucos illos codices, qui meliorum essent apographa, corruerit Masoretharum superstitio, vel absconderit in Ghenizoth**, ut taceam interire alia ratione potuisse, vel forte in Bibliothecis adhucdum latere.

* *Nec mss. evoluentes, verba sunt de Rossi, sine admiratione et indignatione conspiciamus, vix esse codicem, vix codicis plagulam, vix lectionem paululum a masora recedentem, quam Judaeus scriba ad illius praescriptum non abraferit, correxerit, mutarit.* Dissertat. praelim. Vol. IV. V. L. p. IV.

** V. de Rossi Adparatus hebraeo - biblicus ad Cod. 120. Eiusd. Proleg. P. I. §. XV.

§. 449.

IV. *Lectio, quae nullo codice, nulla versione exhibetur, non necessario falsa est.* Ostendi enim nequit, codices ex versiones ex tot diuersis exemplaribus fluxisse, vt error in vtrisque, inuerosimilis haberi debeat. Neque codicum certe, neque versionum historia cogit, vt diuersas admodum exemplarium, vnde ortum traxere, recensiones statuamus, quin verosimile est, in Oriente latere codices, quorum lectiones in locis pluribus a codicibus et versionibus omnibus discedant. Huc accedit, quod codicum, vti §. antegresso vidimus, non magnum pondus sit, paruusque versionum numerus non parum de illarum auctoritate detrahat.

§. 450.

V. *Sine grauib. rationibus defendi nequit lectio, quam praeter codices versio antiqua nulla, vel paucorum nonnisi codicum, vel nullius plane seu codicis, seu versionis suffragium firmat.* Generatim enim ex eo, quod veras esse posse lectiones, quae sunt eiusmodi, ostenderimus, non sequitur, vt verae sint. *

* V. Michaelis Dr. Bibl. P. XI. p. 90. P. XVIII. p. 106, et seqq.

§. 451.

VI. *Versiones antiquae et immediatae, praesertim ubi earum plures consentiunt, validissime confutant codices.* Multis enim seculis recentioris sunt codices versionibus, grauibusque dubitationibus eorum auctoritas obnoxia est. Debet vero constare de versionum lectionibus; caetera enim valde interpolatas esse versiones, alibi monuimus.

§. 452.

VII. *Versiones mediatae quoque, ubi consentiunt earum immediatae, vel ubi immediatarum dissensus verosimiliter interpolationi debetur, multorum codicum pondus superant.* Sistunt enim textum Versionum immediatarum valde antiquum, harumque lectiones praeclare confirmant. Exemplum perspicuum in Versione Syriaca hexaplari habemus.

§. 453.

VIII. *Ubi dissentiunt versiones antiquae, non vnus antiquitatis, sed puritatis quoque ratio habenda.* Recte habere canonem, docet Versio LXX. omnium antiquissima, ipseque etiam textus Samaritanus, qui cum valde consentit.

§. 454.

§. 454.

IX. *Patres textum hebraeum adpellantes, Josephique Antiquitates a Versione graeca dissidentes non semper certos non reddunt de lectionibus textus hebraei.* Enimuero patres, Origenem et Hieronymum excipimus, cum textum hebraeum nominant, versionem aliquam graecam plerumque intelligunt; Josephus vero, quamuis c. Apionem I §. 10. dicit, se omnia e libris sacris sumsisse, hausi tamen ex fontibus aliis quoque, neque glossis seu propriis, seu alienis caret eius *Archaeologia.* **

* De Ephraem Syro non constat.

** V. Ernesti Exercitatio Flaviana de fontibus *Archaeologiae* §. XIV. et seqq.

§. 455.

X. *Non nullius ponderis est textus Masorethicus, valet tamen in multis contra illum codicum auctoritas.* Primum patet ex eo, quod corruptus a falsario nunquam sit, emendatioque, quae seculo circiter sexto Tiberiade suscepta est, alicuius, licet non magni, momenti existimari queat. Alterum sic declaratur: textus Masorethicus multos procul dubio errores consecrauit, neque recensionem textus tam antiquam

sistit, vt codicum lectiones eiusdem lectionibus non frequenter anteponendae sint.

§. 456.

XI. *Codices Germanici et Itali maioris in lectionum examine faciendi sunt, quam Hispani.* Primi enim recensionem hinc inde sistunt a Masorethica diuersam, alteri Masorethicam, vt alibi diximus, itaque ab his parum, multum ab illis in textus S. emendatione expectari potest.

§. 457.

XII. *Codices antiqui recentioribus plerumque praeferendi.* Collatio enim codicum docuit, recentiores magis, quam antiquos a Masorethis interpolatos esse.

§. 458.

XIII. *Codex negligenter scriptus hoc vno nomine diligenter scripto non est postponendus.* Melioris enim codicis apographum esse potest, scribendique negligentia lectiones bonas non oblitterat.

§. 459.

XIV. *Editiones antiquae non raro Codicibus praestant.* Plures enim lectiones

variantes suppeditant, quam codicum pars magna, textumque saepe exhibent a Masorethis minus interpolatum.

§. 460.

XV. *Lectio grammaticae melior non semper praeferenda, quin aliquando repudianda.* Stilo enim differunt scriptores sacri, neque a vitiis grammaticalibus immunia semper sunt eorum scripta.

§. 461.

XVI. *Lectio obscurior praestat clariori, nisi peculiaris ratio subsit, cur hanc cum illa commutarit librarius.* Non enim claris obscuriora, sed contra, substituunt, qui textus verba commutant.

§. 462.

Atque hi sunt ferme canones generales, quorum usus in examine lectionum esse potest; iidem tamen tam quoad pleraque vagi, ut nemo iis folis munitus recte ad instituendum lectionum delectum accedat; quod tiro monendus est, ne se leuiter grauissimo aestimandarum lectionum negotio immisceat, quod sibi vindicare non nisi is potest, qui multa exercitatione, multoque labore sibi paullo adcuratiorem fontium, vnde variae lec-

lectiones desumuntur, notitiam comparauit, vt non solum in genere norit, vter vtri praeferendus sit, sed id singillatim perspicue declarare valeat.

§. 463.

Veniunt iam canones alterius generis, quibus nempe monita generalia, ad quae in examine lectionum N. T. respiciendum erit, continentur, suntque hi ferme:

I. *Lectio vera plerumque antiqua est, et antiqua lectio saepe falsa.* Primum patet ex eo, quod Versionum antiquarum, codicum, scriptorumque Ecclesiasticorum, licet non nimium magnam, tantam certe copiam habeamus, vt non admodum verosimile sit, lectionem veram in nullo prorsus eiusmodi instrumento antiquo comparere. Alterum ex eo, quod antiquissimas recensiones, Occidentalem nimirum et Orientalem primis mox temporibus lectiones spuriae non paucae peruaferint.

§. 464.

II. *Antiqua lectio vera esse potest, etsi perpaucos testes numerat.* Et antiqui enim, et recentiores testes interpolati sunt; et quanquam antiqui puriores sunt recentioribus, tamen minor est eorum numerus, et multis in locis silent.

§. 465.

§. 465.

III. *Lectio pro qua nullus facit testis, non ideo certo falsa est.* Neque enim, an archetypa ab omni errore immunia fuerint, neque, an ex archetypis multa exemplaria fluxerint, certo tenemus, potuereque librarii antiquissimi vel errare in describendo, vel forte etiam nimia libertate uti.

* V. Dr. Bibi. P. XXI. p. 159. et seqq. *Zusätze der 4ten Ausg. von der Einl. p. 157.*

§. 466.

IV. *Coniectura critica cautissime proponenda est.* Pauca enim admodum esse poterant archetyporum errata, et, quae inde fluxerunt apographa, si multa fuere, in mendo cubare vniuersa vix poterant, si pauca, paruum esse mendorum numerum oportuit: neque, quo loco peccatum sit, aut quam fidus vel infidus antiquissimus exscriptor fuerit, vlllo pacto demonstrari valet. Codices deinde, Patres et Versiones ab origine non tantum distant, ut multis in locis veritatem ab omnibus desertam, adfirmari queat. *

* Coniecturas criticas collectas dedit Bowyer in *Coniectural Emendations on the N. T.*, qui liber ger-

germanice versus auctus et emendat. curante Schulzio Lipsiae 1774., denuo auctus Londini 1782. prodiit. De Coniectura Theologica Vid. Michaelis Einl. §. 104.

§. 467.

V. *Patres, qui textu recensiois Alexandrinae vti sunt, Clemens Alex., Origenes, Eusebius, Athanasius, Cyrillus, Isidorus Pelusiota, maxime vbi consentientes habent Patres latinos et Versionem latinam cum Versionibus Syriaca Philoxeniana, Coptica, Æthiopica et Armena, testimonium ferunt omni exceptione maius. Ambarum enim antiquissimarum recensiois conspirans est testimonium, quod validiori alio nullo infirmari potest.*

§. 468.

VI. *Vbi in partes discedunt latini, et qui Alexandrinam recensiois sequuntur, auctoritas dubia est, veritate iam his, iam illis patrocinate. Vtriusque enim recensiois sui naevi sunt, nisi quod pauciora forte sunt Alexandrinae, quam Occidentalis recensiois peccata.**

* V. Griesbach Hist. Text. Paul. Sect. II. Quod Alexandrinam recensiois adinet Vid. Ernesti Commentatio de Origene, interpretationis librorum

rum S. grammaticae auctore, quae est in Opusculis philologicis Criticis XVIII., §. XVII. et seqq.

§. 469.

VII. *Omissio Alexandrinos, interpretamenta et additiones, scribendique vitia latinos suspectos reddunt.* Primum enim quod adtinet, saepius Alexandrinae, quam Occidentalis recensitionis exemplaria transcripta esse videntur, proniorque adeo in illis, quam in his fuit omissio; interpretamenta vero magis necessaria in Occidente, quam in Oriente videri poterant. Denique scribendi vitia tot apud graecos, quot apud latinos librarios nemo expectabit. *

* V. Griesbach cit. loc. Sect. II. §. 9. et 15.

§. 470.

VIII. *In glossis dictionem illustrantibus non temere fides adhibenda Alexandrinis contra latinos.* Glossarum enim eiusmodi ortus apud homines Alexandrinae recensitioni addictos facile explicatur. *

* V. Griesbach cit. loc. Sect. II. §. 13. et 15.

§. 471.

§. 471.

IX. *Syriacae versionis maius in dissensu, quam consensu cum Versione latina et codicibus recentioribus pondus est. Sincerae enim lectionis argumentum dissensus, interpolationis suspicionem consensus praebet.**

* Vid. quae §. 390. de versione Syriaca monuimus; ubi tamen fatendum, dubia adhuc quaedam superesse, quibus explicandis non sumus.

§. 472.

X. *Versiones Coptica, Æthiopica et Armena in confirmandis lectionibus magnum momentum faciunt. Et antiquae enim sunt, et recensioem Alexandrinam sequuntur; neque latinismi accusatio, quae vage nimium a quibusdam criticis intorquetur, satis adhuc demonstrata est. Caeterum non diffitemur, cautum esse in Actis Æthiopicae versionis usum debere (§. 402.).*

§. 473.

XI. *Non aliter de versione Philoxeniana iudicandum, quae praeterquam quod litterae ubique inhaereat, varias in margine lectiones adiunctas habet, quae sunt maximi faciendae. Tam textus enim, quam variae lectiones ex recensione Alexandrina fluxere, uti partim*

tim subscriptio, partim collatio fidem facit. Interpolationes ex Syriaca veteri. quod ad-
tinet, eae tot tantaeque non sunt, vt adser-
tum nostrum tollant.

§. 474.

XII. *Versio Gothica lectiones tam grae-
cas, quam latinas Hieronymianis antiquiores
praeclare confirmat.* Est enim, vt alibi dixi-
mus, ex graeco et latino quarti seculi textu
facta.

§. 475.

XIII. *Codices antiquissimi, et in his
Codex Ephraem, L., et Alexandrinus, in
epistolis *, testes sunt post Patres Alexandri-
nos longe grauissimi.* Primum enim ipsa sese
antiquitate commendant; puriorem deinde
recensionem Alexandrinam, quam codices
quidam recentiores, exhibent, et qua ad-
huc laborarunt latinismi suspicione maxi-
mam partem purgati sunt. **

* De Vaticano necdum satis constat. Scripseram
haec, cum libraria mea suppellex splendida
Quatuor Euangeliorum editione Andreae Birchii
augeretur, in cuius prolegomenis p. XIII. seqq.
de codice Vaticano Vir doctus differit, et p. XIX.
adfirmat, nullum codicem Origeniano textui pro-
pius accedere, et tam multas exhibere lectiones, in
quibus cum Origene solum conuenit, atque Vatica-
num;

num; miram praeterea in lectionibus singularibus cerni conuenientiam cum codd. Parisinis 9, , 62. , Cantabrigiensi, et Versione Syra Philoxeniana; denique codicem hunc Vaticanum, vt in Euangeliiis, ita in reliquis N. T. libris, vnam, eamque probatissimam textus editionem siue recensioem exprimere.

- ** V. de Cod. Ophraem seu C. et L. Griesbach Symbol. Crit. de Alexandrino Bengel Introd. in Cris. N. T. §. XXXII. Observ. XV. Michaelis Zusätze zur 3ten Ausg. p. 103. et seqq. Cf. Wetst. Tom. I. p. 12. et seqq.

§. 476.

XIV. *Codicum recentiorum persaepe ingens numerus paucis testibus antiquis posthabendus est. Ad vnam enim non raro familiam pertinent, recensioemque etiam suspectam sequuntur.**

- * V. Bengel Introd. in Cris. N. T. §. XXXII. observ. XXX.

§. 477.

XV. *Codex recens in singulis lectionibus non raro praeferendus codici, aut versioni antiquissimae. Dantur enim inter codices recentiores praestantissimi, quorum lectiones sinceriores esse in quibusdam locis lectionibus codicum et versionum antiquitate insignium nihil prohibet.*

§. 478.

§. 478.

XVI. *Codex, qui hinc inde coniecturas prodit, argutique librarii ingenium expertus esse videtur, in lectionibus, quae huic suspicioni obnoxiae sunt, testis nomen haud meretur.* Non enim librarii argutatio, sed textus sacri lectio in codicibus quaeritur.

§. 479.

XVII. *Editionum consensu lectionis sinceritas non valde roboratur.* Pleraeque enim omnes editiones ex Complutensi et Erasmi-
cis fluxere, quarum fontes et pauci, et non optimae notae fuerunt.

§. 480.

XVIII. *Lectio, cuius interpolatio expensis omnibus facilius explicatur, pro interpolata habenda est.* Nulla enim ratio adparet, cur pro interpolata habeamus eam, cuius interpolatio difficilius explicatur, eo-
que minus verosimilis est.

§. 481.

XIX. *Lectio breuior prolixiori, ni peculiaris ratio obstet, praeferenda.* Nullum enim interpolationis genus, obseruante magno Wetstenio calculumque adiiciente
Gries-

Griesbachio, frequentius, quam quod in glossis et interpretamentis consistit.*

* V. Wetst. Animadu. et caut. Tom. II. N. T. p. 855. Griesbach Hist. Text. Paul. Sect. III. §. 3.

§. 482.

XX. *Lectio elegantior meliusque graeca rudiori et hebraizanti, generatimque facilior difficiliori postponenda.* Omnium enim N. T. scriptorum stilus valde impurus et habraizans est, et facilior lectio e difficiliori rectius, quam contra orta esse censetur.

§. 483.

Allatis iam generalibus hisce praeceptis monemus rursus, quod supra monuimus, cum de lectionibus variis V.T. praeciperemus, ea non eiusmodi a nobis existimari, quibus vnus ab omni errandi periculo in criticis disquisitionibus satis tutus sit tiro criticus; quin experientia edocti fatemur, praecepta haec pertenuem in conferendis variis lectionibus vsum habere, omnemque critices fructum in vna exercitatione, fontiumque exploratione et contentione multiplici et adtenta positum esse: de quo, qui dubitat, is secum perpendat, quam difficile sit certum de *facto* quopiam iudicium depro-

promere, vbi testium iam vera, iam falsa eloquentium auctoritate res agitur. Itaque, si qua in re, in criticis hisce disquisitionibus modeste versandum est, ne, cum temere pronunciauerimus, non modo turpissime aberremus in iudicando, verum etiam quod maioris multo momenti est, ipsa oracula sacra temeremus.

DELINEATIO

HISTORIAE EXEGESEOS.

§. 1.

Quandoquidem Scriptorum sacrorum multiplex apud eos, qui eorundem veneratione tenebantur, usus fuit, numquam non in Ecclesia vtraque, Judaica nimirum et Christiana extitere homines, qui litteras sacras interpretarentur.

§. 2.

Et cum hominum cultura, adiunctaque, in quibus versarentur, diuersis temporibus, diuersa admodum essent, multaque in Scriptis sacris insint, quae interpretationem variam admittunt, contigit, vt pro diuerso eruditionis profanae et sacrae statu, pro diuersis etiam adiunctis variaret apud Iudaeos Christianosque interpretandi ratio.

§. 3.

§. 2.

Fuit, cum nulla institutione, qualem Philosophia suppeditat, vterentur, vel vti possent Judaei: tum enimvero simplicem admodum rudemque litterarum sacrarum explanationem apud eosdem obtinuisse, pro-na coniectura est. *

- * Num Prophetae discipulis suis (II. Reg. II. 3.) Scripturam interpretati sint, quod volunt aliqui, quamue in interpretando methodum adhibuerint, omni ex parte incertum est.

§. 4.

Verum simul atque in exilio Babylónico cum populo Chaldaico consuevere, ideasque nonnullas Philosophiae Chaldaicae sibi familiares reddidere, faciem aliam exegetis Judaica induere potuit, videnturque etiam scripta quaedam post hanc rerum Judaicarum conuersionem elucubrata suspicionem hanc confirmare.

§. 5.

Post Alexandri Magni tempora, vbi graecas litteras, Graecamque Philosophiam noscere coepere Judaei, mutationem subire multo maiorem omnis rerum Sacrarum scien-

T

tia

tia debuit, idque non obscure nostra opinione ex libro Sapientiae colligitur.

§. 6.

Infinuare sese non vno modo in interpretationem sacram philosophia graeca potuit, vel nimirum ut doctior esset, atque ad philosophiae huius principia paullo magis adcommodata rerum sacrarum expositio ^a, vel ut ingenio nunc indulgerent, allegoriasque Graecorum Philosophorum more ^b captarent interpretes Judaei, cuius postremi luculentum, ni fallar, exemplum habemus in ratione interpretandi, quam Therapeutis placuisse, Philo apud Eusebium ^c testis est, et in ipsius Philonis scriptis ^d, qui et Therapeutici instituti non vulgaris admirator erat, et Platonicae Philosophiae ingenti amore tenebatur.

^a Leges c. g. Lib. I. Cap. I. Antiq. Jud. Josephi.

^b V. Huetius Origenianorum lib. II. Quaest. XIII. n. III. p. 173.

^c Lib. II. Hist. Ecclesiast. Cap. XVII. Solitarium vitae genus, quod homines isti excoluere, in causa esse potuit, cur magis etiam ingenii lufibus eiusmodi delectarentur.

^d Notissimae sunt eius Νομων Γερων Αλληγοριαι Πρωται.

§. 7.

Sectarum notissimarum apud Judaeos discrimen momentum in librorum sacrorum interpretatione habuisse, facile coniiciet, qui secum reputauerit, quam pronum sit, ut opiniones suas quisque in Scriptis Sacris quaerat. Et reuera adcuratos legum interpretes habitos esse a popularibus Phariseos, et quae ad Religionem sacraque spectabant, interpretatione illorum fieri consueuisse, Iosephus testatur*, et Seruator eorundem interpretandi audaciam temeritatemque redarguit.**

* Lib. II. Cap. VIII. de Bello Judaico. Antiq. lib. XVIII. Cap. I.

** Matth. V. 19. cf. 20. XV. 1 seqq.

§. 8.

Scripta Prophetica nunquam forte diligentius a Judaeis tractabantur, atque sub Christi nati tempora; quo eos inuitare spes propinqua beatissimi Aduentus debuit. Nihil tum quidem pronius fuit, quam ut, qui scripta isthaec forte exponeret, Messiae aduentum personamque adumbrari locis sane quam multis, sibi persuaderet; quod, ni fallimur, antiquis Paraphrastis non semel imposuit.

§. 9.

Longe aliter habere debuit post exortas, quae cum Christianis gerendae erant, lites: tum enim uero effugia quaerenda erant, quibus Christianorum argumenta eluderentur, de quo non semel Doctores Christiani conquesti sunt. *

* V. e. g. Justinii Dialog. cum Tryph.

§. 10.

Caeterum persistebat etiam tum allegorica ratio interpretandi apud Iudaeos, licet Patres eos σαρκικως omnia intelligere, non semel adfirment, quod illi sic dicunt, quia Iudaei, quae ad instituta et ceremonias spectabant, litteraliter interpretabantur, nec Prophetarum locis, quae perspicua videbantur Christianis, deferebant, etsi caetera mysticum quoddam interpretationis genus minime respuerent: de quo dubitare Mischna, praecipueque Gemara haud finit, quibus in libris ad traditiones receptas omnia adcommo-
dantur.

§. 11.

Quid quod Cabbalae^a initia quaedam in Talmudicis libris detegere sibi sunt visi viri quidam eruditi, cuius quidem super-
sti-

stitutionis multo laculentiora sunt vestigia in libris Sohar, et Jetzira, quorum primus R. Simeoni Ben Jochai, alter R. Ackibhae tribuitur ^b, cui et Tractatum, Alphabetum Ackibhae nuncupatum, in quo allegorice et *moraliter* forma litterarum exponitur, adscribunt. ^c Sed totum hoc in dubium vocat, vir eruditissimus de la Nauze ^d, qui et Cabbalae, et librorum laudatorum tantam antiquitatem esse negat, et utrumque Seculo X. adsignat. Ut ut vero de libris habeat, Cabbalam decimo demum Seculo exortam esse, aegre in animum inducimus, suntque in ipsa Viri doctissimi Commentatione, quae aliter sentire nos iubent, licet nouam formam Seculo XI et sequentibus Cabbalam induisse non illubentes concedamus. ^e

^a Breuem Cabbalae descriptionem dabit Waltoni proleg. VIII. Vid. etiam Brucker Hist. Philosoph. Tom. II. p. 969. et seqq.

^b V. Brucker loc. citat. p. 834 et seq.

^c V. de la Nauze über das Alter und die Entstehung der Kabbala in Hismanns Magazin I B. p. 265. et seq.

^d Loc. cit. p. 245 et seqq.

^e V. Brucker cit. loc. p. 924. et seqq. ubi origines Philosophiae Cabbalisticae exponuntur.

§. 12.

Qui nouerit, Cabbalam in eruendis ex litteris, punctis, accentibus, ex variis permutationibus, abbreviaturis, ex litterarum figura et valore arithmetico mysticis Scripturae sensibus totam occupari, facile intelliget, quantam cladem interpretationi sacrae Cabbalisticum institutum adferre debuerit; mirumque videri posset, tam absurdum commentationis genus hominibus Iudaeis placere vnquam potuisse, nisi de fonte, vnde manauit, satis verosimiliter constaret. *

* Philosophiam Æthiopicam, Orientalem, et Pythagorico - Platoniam commemorat Bruckerus Tom. II. lib. II. Cap. I. Item Cap. III. Sect. III. Platoniam sacrosque libros Meiners im Grundriß der Geschichte der Weltweisheit p. 190. Cabbalae recentioris origines ex Philosophia Saracenicā deducit de la Nauze cit. loc. p. 270 et seqq.

§. 13.

Magno quidem temporis tractu iacuisse apud Iudaeos studium Cabbalisticum, inde nimirum a seculo III. vsque ad X., minusque etiam a Iudaeis Babyloniis excultum fuisse putat Bruckerus *, sed nulla sat verosimilia opinionis suae argumenta adtulit. Nam quod exiguum studii Cabbalistici noti-

ti-

titiam in scriptis Judaeorum Chronologicis et litterariis occurrere animadvertit, id sane non impedit, quo minus per omne illud tempus fuerint, qui superstitione ista delectarentur, licetque vel ex Gemara coniecturam facere.

* Tom. II. p. 845 et seq.

§. 14.

Grauiora vtilioraque studia inde a Seculo secundo, vel prius etiam, a nonnullis Judaeorum Magistris, Tiberiade maxime et Babylone, quod volunt, exculta esse, תיקון et עמור ספרים (*correctio et ablatio* scribarum), Keri et Cethib, lectiones Orientalium et Occidentalium, omnisque, ut verbo dicam Masorae ratio ostendit ^a, adtulitque etiam necessitatem solidius inuestigandi sensus Scripturae concertatio, quae Judaeos inter Christianosque, Christianismo vixdum exorto, coepit perstititque. ^b At hoc non obstante mysticam interpretandi rationem, nugasque Cabbalisticas non exoleuisse omnino, et diligens librorum Talmudicorum lectio, et magna incrementa, quae Seculo XI. et seqq. sumsit Cabbalae studium ^c, verosimile admodum faciunt; quanquam non negamus, fuisse peculiare rationes, quae Cabbalistarum institutum inde ab hoc tempore promouerent. ^d

a Qui de hac omni re adcuratius vult cognoscere, adeat praeter Buxtorfium Waltoni Proleg. proleg. XIII. Richardi Simonii Hist. Crit. V. T. lib. I. Cap. XXIX. et seqq. Etshorns Einl. §. 115 et seqq.; ex quibus discet, omnino praeter rem fecisse Morinum, et Ludouicum Capellum, quod Masoram omnem contemnerent; simul vero intelliget, nimium in ea depraedicanda fuisse Buxtorfium, ineptosque esse Judaeos, qui Esdram et Synagogam Magnam fabulantur. Verius forte est, quod de Masorae origine colligitur ex subscriptione Codicis de Rossi 196. Vid. Vol. I. Var. Lect. p. CII. cf. Or. Bibl. P. XXIII. p. 93. et seqq.

b Concertationi huic, vti notum est, graecas quasdam V. T. Versiones debemus.

c V. Brucker Tom. II. p. 850. et seqq.

d V. de la Nauze loc. cit. p. 267 et seqq. Vid. etiam Bruckerus cit. loc. p. 848., vbi R. Saadiah Gaon studium Cabbalisticum Seculo XI. resuscitasse adfirmat.

§. 15.

Habuit quidem a perfectae quoque Masorae tempore Synagoga criticos praeclaros Aben Esram, Maimonidem, Sal. Jar. chium Seculo XII., sequenti Dav. Kimhium, et Todrosium, siue R. Meir Leuitam filium Todros, quos excepere Lonzanus, et, qui omnium clarissimus suo merito habet

betur, Norzius ^a; habuit, quod magis nunc nostra interest, inde a Seculo XII. interpretes, qui non infeliciter litteralem sensum exponerent, praeter modo laudatos Abenelram, Maimonidem et Kimhium R. Leuitam filium Gerson, Isaacum Abravanellem et alios ^b; quo non parum contulit, quod inde ab XI. Seculo Iudaei, qui inter Saracenos in Oriente degebant, caeteris doctiores, alias nunc sedes quaerere cogeantur, positoque in Hispania litterarum domicilio, ubi Saracenorum Principum gratia florere, studia litterarum Occidenti intulerunt ^c: at ex ipso studiorum genere, quod excoluere, coniecturam facere licet, non magna inde commoda in Sacrarum litterarum interpretationem redundare potuisse; nam in Talmude et Cabbala, Philosophiaque Aristotelica, quo illis viam praeiungere Arabes et Christiani, operam omnem laboremque posuere. ^d Itaque ex iis ipsis melioris notae interpretibus, quos modo commemorauimus, fuerunt, qui allegoriam Cabbalamque litterae adsociarent; alii Metaphysica nunc commentariis insperserunt, alii denique toti ad Cabbalae ineptias compositi esse coepere; ^e facileque intelligi potest, quantum hoc genere delectarentur, ex eo, quod litteralem interpretationem Karaitarum ferme et Sadducaeorum esse iudicarent, hoc est, hominum suspectorum, qui a traditionibus sanctissimis alieni existerent.

a De Todrosio, Lonzano et Norzio Vid. de Rossi
Vol. I. Var. Lect. Proleg. P. I. §. XXXVI —
XXXIX.

b V. Richard Simon Hist. Crit. V. T. lib. III. Cap.
V. et seq.

c V. Brucker Tom. II. p. 849 et seq.

d Ibid. p. 850 et seqq.

e V. Richard Simon cit. loc. Brucker p. 855.

§. 16.

Atque haec ferme Exegeseos Judaicae
facies superioribus temporibus fuit, neque
valde immutata est postmodum. Nihil qui-
dem inde a resuscitatis Christianos inter stu-
diis sacris a Judaeis praestitum, quod de in-
terpretatione sacra melius sperare iuberet,
nisi quod non ita pridem R. Moses Dessau,
seu quo nomine est notior, Mendelssohnus
elegans illae Germaniae Philosophus prae-
clara sua Pentateuchi et Psalmorum Versio-
ne studia popularium excitavit; quae fove-
re pergunt hodie duce Isaaco Abrahamo
Euchel Eruditi quidam nationis Judaicae in
Diario suo, quod a. 1784. vulgare coepe-
runt; * quo inter alia hoc sibi propositum
habent, vt sermo hebraeus illustretur, dif-
ficilia Scripturae loca explicentur, versio-
que Germanica V. T. ad exemplum versio-
nis Mendelssohnianae perficiatur. Simile
quid

quid publicae narrationes de Judaeis Anglicanis habent, quorum opera, si narrationibus illis fides, duas diuerfas V. T. editiones cum versione Anglicana et expositione propediem habituri sumus. Sed satis pro instituto de Exegetica Judaica; videamus nunc de Interpretatione Christianorum.

- * Cum inscriptione (germanice) Der Sammler, enthaltend Gedichte und Abhandlungen Königsberg quae deinceps erit Gesellschaft der Beförderung des Edlen und Guten. Vid. Eichhorn's allgemeine Bibliothek I B. p. 876. et seqq.

§. 17.

Et primum quidem quod ipsos Sacros Scriptores adtinet, quam sub Christi nati tempora placuisse Judaeis Prophetas exponendi vaticiniaque adcommodandi rationem diximus, eam ex parte imitati sunt Apostoli, licet caetera ad allegoricas mysticasque expositiones non admodum proclives essent, Paulo excepto, qui aevi genio plus deferendum existimavit; quanquam neque Paullus, neque alius quisquam Scriptorum sacrorum ea in ratione ita versatus est, ut doctrinae veritas ullo modo periclitaretur.

§. 18.

Qui sacros Auctores exceperere, Doctores Christiani magnam partem ex scholis Philosophicis prodire, inde ab eo tempore, quo Christiana sacra amplexi sunt, Platoni magis, quam caeteris Philosophis addicti, * erga pietatem praeclare adfecti, a mysticaque adeo Theologia, cuius initia Platonis philosophia continebat, non admodum alieni, Jesu dignitatem, nouamque Religionem e Veteri Testamento, quod res ipsa monebat, ubique probantes, et aduersus Iudaeos acerrime defendentes. Itaque mysticam typicamque ** Scripturae interpretationem Venerandis hisce Viris placuisse, nemo mirabitur, poterantque sese ex parte, vti modo diximus, Apostolorum exemplo tueri.

* V. Brucker. Tom. III. p. 269 et seqq.

** Philosophicam quoque in non paucis, suapte intelligitur.

§. 19.

Non hae vnae caussae erant, quibus permoti primi Religionis Doctores relicto natiuo litteralique sensu mystico inhaerent, verum accedebant aliae. Et primum quidem facile in animum inducere poterant Viri Religionis conseruandae studiosissimi,
esse

esse aliquid obiiciendum lusibus allegoricis Judaeorum, Gnosticorumque, qui hoc in genere intemperantissime versabantur, et auctoritatem conciliare seu priscis institutis, seu novis figmentis allegoricis interpretationibus volebant.^a Eodem inuitare poterant Christianorum quorundam nimia erga Moſis cerimonias studia^b; somnia quoque Chiliaſtarum, quorum litterales interpretationes nunc confutandae erant. Quo accedebat, quod in prima Christianorum institutione non tam *ακριβεια* in exponendo, quam *οικοδομης* et praeceptorum vitae inculcandorum ratio habenda videretur.^c Denique a linguarum, et historicae criticaeque eruditionis praefidiis non semper satis parati erant Viri illi egregii, faciliusque videbatur ingeniose, quam docte in litterarum sacrarum interpretatione versari.^d

^a V. Semler Herm. Vorbereitung 1. St. p. 122.

^b Ibid. p. 121.

^c Ibid. p. 3. not. 1.

^d *Allegorice*, inquit Hieronymus in praefat. Commentarii in Abdiam, olim interpretatus sum Abdiam Prophetam, cuius historiam nesciebam.

§. 20.

Haud paullo aliter de Origene, atque de caeteris Patribus, existimandum, in quo
con-

coniunctae erant praestantissimae interpretis dotes ^a, quique, quantum interpretandi facultate valeret, cum in aliis ^b, tum in praestantissimo *Σημειώσεων* ^c opere demonstraui. ^d Quo non obstante allegorico interpretationis genere magis etiam, quam caeteri, delectabatur; quod mirum videri posset, nisi quid Virum acutissimum ad exornandam rationem allegoricam permouerit, ex operibus eiusdem sat certo constaret. Et quamquam Therapeutarum, Philonis, et Philosophorum Graecorum consuetudinem, Paulique exemplum non male nostra opinione commemorat Huetius ^e, quibus quaedam adiicit Semlerus ^f. tamen hae nequaquam potissimae causae nobis fuisse videntur, quae Origeni interpretationem allegoricam persuadebant, sed ea potius, quod videret, quaedam, in Veteris maxime Testamenti libris, difficillimi explicatus esse, quae facile in alienos absurdosque sensus detorqueri possint, nisi mysticis expositionibus emolliantur. ^g Itaque pro integumentis involucrisque rerum sublimiorum, quae sunt eiusmodi, habenda existimauit. Quo quidem principio semel constituto nihil pronius erat, atque vt generatim pronunciaret, multa in libris diuinis sensu multiplici, tam *morali* nimirum et *mystico*, quam *historico* dici ^h, neque recte intelligi exponiue posse, quae scriptis sacris continentur, nisi triplici hoc sensu in subsidio adhibito.

- a Grammaticam scientiam, linguarum et Critices notitiam in Origene extollit Ernesti. Vide eius Commentationem de Origene, interpretationes librorum SS. grammaticae auctore §. VII. et seqq.
- b De Origenis Operibus exegeticis fuse differit Huetius in Origenianis Lib. III. Cap. II. p. 236 et seqq.
- c An Συμειώσεις a Scholiis et Commentariis Origenis diuersum opus fuerint disquirat Huetius cit. loc. Sect. I. n. IV. p. 238. Adcuratius ea de re differit Ernesti cit. loc. §. XXIII. et seqq.
- d De eximio Συμειώσεων pretio Vid. Ernesti cit. loc. §. XXVII. et seqq.
- e Lib. II. Quaest. XIII. n. III. p. 173.
- f In der Hermeneut. Vorb. i. St. C. 121. et seqq.
- g Loca quaedam Vide apud Huetium Lib. II. Quaest. XIII. n. II. p. 171. Vide etiam, quae ex praefat. Operum Origenis excerpit Semler cit. loc. not. 37. p. 117.
- h V. Semler cit. loc. not. 35. p. 106.

§. 21.

Noua haec causa erat, cur Ecclesiastici commentatores allegoricum interpretandi genus litterali praeferrent, ingens nimis

mirum Origenis, scriptorumque eius apud Orientis maxime homines auctoritas. Et quanquam vehementes illae, quae de Origenis opinionibus scriptisque a quarto ad sextum seculum, in Oriente cumprimis, agitabantur concertationes, non parum imminuere, vti videtur, venerationem, quae Origenis nomini impendebatur, debebant, tamen secus apud quam plurimos habuit, et quo magis impugnata est Origenis memoria, eo maiori studio in eius opiniones scriptaeque ferebantur. In Occidente vt ne ignotae essent Origenis lucubrationes exegeticae, sedulo operam dedit Rufinus, presbyter Aquileiensis, qui multa latine vertit ^a; ipseque d. Hieronymis hanc spartam suscepit ^b, cui accessit postmodum quidam, vti coniicit Huetius ^c, Bellator, Cassiodori familiaris; fuisseque non ingratham hanc hominibus latinis operam, vel ex eo colligi potest, quod numquam tot in Ecclesia latina aduersarios nacta sit Origenis interpretatio, quot in graeca habuit. ^d

^a V. Huetius Lib. III. Sect. III. p. 244. et seqq.

^b Ibidem.

^c Ibidem p. 252.

^d V. Huetius Lib. II. Quaest. XIII. p. 170. et seqq.
Vid. etiam Ernesti cit. loc. §. XXVIII.

§. 22.

Reuera non diu in graeca Ecclesia allegoricum genus placuit, sed ipso iam quarto seculo ad finem vergente repudiari coepit; qua in re duces sese praestitere Eusebius Emisenus, et Diodorus Tarsensis, quorum rationem sequuti sunt Theodorus Mopsuestenus et Joannes Chrysostomus.* Non vnam huius in interpretatione sacra conuersionis causam fuisse, facile suspicari licet, potissima vero in praeclaro horum Virorum, quos modo nominauimus, ingenio, et nimia Origeniana exegeseos inconstantia libertateque quaerenda videtur. Vt ut sit inde ab hoc tempore praeclari interpretes in Ecclesia graeca extitere, in quibus eminent ipse Joannes Chrysostomus, Theodorus Mopsuestenus, Isidorus Pelusiota, Chrysostomi discipulus, et Theodorus Cyri episcopus; qui dimisso allegorico genere grammaticum excoluere, ita tamen, ut *οὐκ ὁδοῦ* in suis expositionibus rationem haberent.**

* V. Ernesti Opuscula Theol. Narratione critica de interpretatione Prophetiarum Messianarum in Ecclesia Christiana p. 498. seqq.

** Breuiter et adcurate de hisce antiquis interpretibus, et eorum commentationibus, quoad in N. T. scripsere, iudicat Ernesti Institut. Interpretis P. II. Cap. IX. Vid. etiam eius Commentationem de Origene §. XXVII. item Richardi

Simonii Hist. Crit. Commentat. N. T. / De Chry-
 sostomi Homiliis in Genesim et Expositionibus
 in Psalmos, Theodoreti item Quaestionibus et
 Commentariis iudicium fert idem Richard Simon
 in Hist. Crit. Vet. Test. Lib. III. Cap. X. Adis
 quoque mox laudatam Narrationem Criticam de
 interpretatione Prophetiarum Messianarum p: 523.
 seqq;

§. 23.

Sequuti sunt, longo licet plurium seculorum intervallo; melioris notae interpretes alii; qui Ecclesiae graecae ornamento fuere, Theophylactus, Oecumenius, Euthymius Zigabenus, et qui in *Catenis*^a, quas curarunt Olympiodorus, Nicetas, Propicius Gazaeus et alii, hinc inde nominantur^b; quanquam de Oecumenio dubium est, Scholiaque in Acta Apostolorum et Epistolas Pauli, quae eius nomine feruntur, Theophylacto adiucanda censet Finet-
 tus.^c

^a Hoc nomine adpellantur a Thoma Aquinate; graece επιτομαι ἐρμηνειων dicuntur.

^b Vid. de his interpretibus rursus Ernesti Institut. Interpret. et Commentat. de Origine cit. loc. item Richard Simon Hist. Crit. Comment. N. T.

^c Id praef. ad T. III. Opp. Theophyl.

§. 24.

Diutius in Ecclesia Latina allegoricum mysticumque commentandi genus placuit, quam in Graeca, ipseque d. Hieronymus, qui eruditione multiplici praeditus erat, et Commentarios Origenis, in hisque Συμπερι-ωρεων opus sedula manu voluebat, ab allegoriis adeo alienus non fuit, ut litterali interpretationi passim mysticam adiungat, quanquam, ubi Criticis, historicis, philologicisque disquisitionibus in commentando locus erat, moderatius facit, quod adparet vel maxime in commentariis, quos in Prophetas scripsit. *

* V. Richard Simon Hist. Crit. V. T. Lib. III. Cap. IX. item Hist. Crit. Commentat. N. T. et Ernesti Instit. Interp. cit. loc.

§. 25.

De d. Augustino, qui, quantum Hieronymo ingenio praestitit, tantum eruditionis biblicae laude concessit, nemini mirum videbitur, eum acuto, allegoricoque interpretandi genere magis delectatum esse, quam litterali et grammatico. *Interdum tamen, quod vere dicit Ernesti, a felicitate ingenii, non modo sequitur meliores superiorum interpretationes, sed etiam sua sponte, maxime in libris dogmaticis, verum videt.*

Quid quod fuere inter Protestantes superiorum temporum, qui d. Augustinum, quantum ad Scripturae interpretationem spectat, Patribus caeteris omnibus anteferrent; ^b, quam laudem Sancto Viro procul dubio non linguarum et criseos biblicae notitia paullo adcuratior, sed magnum, vti diximus, ingenii acumen conciliauit. ^c

^a Institut. Interp. cit. loc. §. 29.

^b Victorinum Strigelium, praeclarum seculi XVI. interpretem, cit. loc. nominat Ernesti.

^c V. Ernesti cit. loc. et Richard Simon Hist. Crit. V. T. Lib. III. Cap. X. Item Hist. Crit. Commentatorum N. T.

§. 26.

Ex iis, quae breuiter nunc de Hieronymo et Augustino diximus, intelligi potest, cur interpretandi ratio, quae eo, quo Patres hi degebant, aevo in Ecclesia placuit, neque sequutis temporibus placere desierit. In vulgus enim notum est, omnes latinae Ecclesiae homines ex Augustino Hieronymoque potissimum sumenda existimasse, quae ad scripturae interpretationem pertinerent; et Augustino quidem maiorem etiam prae Hieronymo auctoritatem conciliauit et acutius in interpretando ingenium, et plurimae laudes, quas ex disputationibus, cum Pelagia-

gianis maxime, conſequebatur. Huc accedebat, quod linguarum ſtudio non valde excoleretur, litteratura politior iaceret, et pedetentim in Eccleſia Theologiae genus exoriretur, quod Sacrarum litterarum ſtudio in multis ſuperuacaneum faceret. *

- * Nemo nescit, ſcholasticos quosdam Theologos frequentius Ariſtotelem, quam ſacrum Codicem adpellare.

§. 27.

Itaque inde ab Hieronymi et Auguſtini tempore pauci erant in Eccleſia latina interpretes, qui hoc nomen eximia quadam cum laude ſuſtinerent, in quibus Gregorium Magnum, et Bedam Venerabilem, qui linguarum nonnulla notitia polluit, ſuſpexit antiquitas; qui tamen noſtro iudicio non modo Hieronymo et Auguſtino, ſed Hilario quoque Pictavienſi, Hilario diacono, ^a ipſique Pelagio, ^b Hieronymi et Auguſtini ferme aequalibus, longe inferiores ſunt. ^c

^a Si eius eſt Commentarius in epistoſas Pauli caet.

^b Paſſim Pelagium, heterodoxum licet, tanquam bonum interpretem celebrant.

^c V. Richard Simon Hiſt. Crit. Vet. Teſt. Lib. III. Cap. X. et Hiſt. Crit. Comment. N. T. Vid. etiam Erneſti Commentat. de Origine §. XXVIII.

§. 28.

Seculo decimo quarto et sequenti excoli apud latinos linguarum studium coepit, * quo contulit Graecorum in Italiam aduentus, studium Cabbalisticum, notissimum Clementis V. statutum, et Reuchlini in Germania exemplum. Reuixere nunc, in Italia primum, bonae litterae: Theologiae scholasticae bellum indictum est: ars typographica inuenta, quam breui excipiebant editiones Textus hebraei. Totidem fausta omnia, quae spem facerent, fore, ut studia sacrarum litterarum ex interuallo efflorescerent. Nicolai Lyrani, Paulo Burgensis, Augustini Iustiniani, hominum hebraice doctorum, Laurentii item Vallae conatus meritis isthic laudibus condecorandi sunt.**

* Jam prius, uti animaduertit Ernesti saepius laudata Narratione Critica de interpretat. Prophetiarum Messianarum p. 517. a latinis hominibus hebraicae litterae tractatae sunt, sed segnius; neque ea res, quod ibid. monet, valde utilis litteris S. extitit. Caeterum V. Richard Simon lettres choisies Tom. III, lettre XVI. et Tom. IV, lettre XX. et XXI. edit. Amstel. 1730.

** V. Richard Simon Hist. Crit. V. T. lib. III. Cap. XI. Item Hist. Crit. Commentat. N. T. porro lettres choisies Tom. III, Lettre XVI. et Tom. IV, lettre XXIX.

§. 29.

Plus seculo XVI. contulere ad meliorem sincerioremque litterarum sacrarum tractationem eae, quae Luthero duce in Ecclesia exortae sunt disputationes. Cum enim, quod in vulgus notum est, e textu sacro potissimum Catholicos impugnandos, dogmataque sua stabilienda decerneret Lutherus, factum est, vt primum omnes, qui eius partes tuerentur, solliciti libros S. scrutarentur, et ad fontes sedulo prouocarent; ipsique Catholici, cum respondendum aduersariis esset, quanquam *traditione* in multis confiderent, ex ipsis tamen plerumque scriptis sacris adferre cgebantur, quibus argumentis eorum satisfaceret. *

* Les Ariens reveillerent les Catholiques, qui furent obligés d'étudier plus, qu'ils ne faisoient auparavant la lettre de l'écriture, afin de répondre à ces Herétiques. Je dis la même chose des Protestans, qui ont reveillé l'étude des livres sacrés dans l'esprit des Catholiques. Richard Simon lettres choisies Tom. III. p. 114.

§. 30.

Statendum, non parum alio ex capite laetioribus studii exegetici incrementis disputationes illas obfuisse, ortumque in Ecclesia nunc esse commentandi genus *polemicum*,

cum, quod liberam tranquillamque sensus Sacri inuestigationem in multis impediret. At sperari poterat, id quod euentus docuit, litibus illis deferuescentibus eo maiori cum ingenii acumine, eruditionisque biblicae adparatu sensum oraculorum diuinorum indagatum iri.

§. 31.

Vel turbulentis illis temporibus, et ante exortas etiam lites praestita quaedam, in quibus magnum momentum esse poterat ad adcuratiorem litterarum sacrarum interpretationem. Et primum quidem inter Catholicos Cardinalis Ximenius, *ut originalia in promptu haberent, possentque non solis riuulis esse contenti*, quae ipsius verba sunt^a, interpretes librorum sacrorum, *archetypas S. scripturae linguas cum adiunctis variarum linguarum translationibus* imprimi curauit. Paulo post Erasmus edendo textui sacro animum adiecit, Paraphrasim N. T. *comcinnauit*, et Annotationes adiecit, quae *viam bene interpretandi*, vtor verbis Ernesti^b, patefecerunt, et in quarum velut fundamentis omnes, qui post fuere boni interpretes, *aedificauere* Post Erasmum Robertus Stephanus, cum adhuc inter Catholicos ageret, latino et graeco textui edendo insudare coepit. Sequuta sunt Biblia Polyglotta Antwerpiana a. 1569 — 72. Erant ad

ad haec inter Theologos, qui de Vulgatae Patrumque auctoritate, quam aliqui ultra iustos limites adduxerant, moderatius veriusque statuerent, quorum sententiam ex parte probavit ipse confessus Tridentinus. ^c Denique interpretes praeclari, qui vel apud externos in honore sunt, Antonius Agellius, Episcopus Acernensis ^d, Vatablus, Maldonatus, et Mariana, ut alios taceam, scriptis inclaruere. ^e

^a In dedicatione ad Leonem Papam X.

^b Institut. Interp. P. II, C. IX. §. 34.

^c Historia del Concilio Trident. Lib. II.

^d V. Richard Simon Lettres choisies Tom. I. lettre XXXVI. Ernesti Narrat. Crit. de interpret. Prophetiarum Messianarum p. 526.

^e V. Richard Simon Hist. Crit. Vet. Test. Lib. III. Cap. XII, XV. et Hist. Crit. Commentat. N. T.

§. 32.

Quod Lutherum adtinet et nouam Ecclesiam, cuius caput extitit, primum commemoranda est ipsa Bibliorum versio, quam in lucem dedit, et quæ non minori apud adseclas in veneratione fuit ^a, quam Vulgata apud Catholicos. Tam Lutherus deinde, quam Melancton in-

interpretationem grammaticam summopere commendabant, negabantque sine hac scripturam recte intelligi posse^b; breuique etiam plures bonos interpretes coetus Protestanticus habuit, qui grammaticum interpretandi genus excolerent, adiuncto licet dogmatico, in hisque Victorinum Strigelium, et Theodorum Bezam^c, qui non modo ex fonte interpretarentur, sed veris etiam ea in re subsidiis, litteris nimirum hebraicis et Versione LXX. (de Nouo Test. dicimus) vterentur. Ad Veteris etiam Testamenti explanationem non vulgarem sermonis hebraei notitiam adtulere praeter Mercerum Munsterus, et Drusus, quorum Annotationes insertae sunt Criticis sacris.^d

^a V. Richard Simon Hist. Crit. Verff. N. T. Cap. XLIII.

^b v. Ernesti Commentat. de grammatica Interpretatione, quae in Opusculis Philologicis criticis est XV. Cf. tamen quoad Lutherum Richard Simon Hist. Crit. Vet. T. Lib. III. Cap. XIV.

^c V. Ernesti Institut. Interp. P. II. Cap. IX. §. 34. et 35.

^d V. Richard Simon Hist. Crit. V. T. Cap. XIV. et XV.

§. 33.

Postquam disputationes de rebus Religio-
nis nonnihil conquieviscent, cessavit paul-
tim interpretatio polemica, et plus tempo-
ris nacti sunt eruditi ad studia alia excolen-
da, quae mirum quantum iuvare poterant
studium Scripturarum. Itaque praeterquam
quod le Jayus et Waltonus exemplo Erudi-
torum Complutensium et Ariae Montani Tex-
tibus Originalibus cum Versionibus antiquis
edendis praeclare occuparentur, Textus he-
braei editiones seorsum alii curarent, erant
nunc, qui loquendi genus biblicum adcu-
rate explicarent, uti Glassius *, Vorstius,
Gatakerus caet.; alii Philologica et Critica
adtulerunt, quod fecere Leusdenius, Hot-
tingerus, Waltonus, Carpzovius, Ludoui-
cus Capellus caet. ex nostris Morinus, et
qui omnes superavit, Richardus Simonius;
denique alii Historiam naturalem Biblicam,
Geographiam, Chronologiam, et Antiquita-
tes illustrabant, quo nomine praeclare meri-
ti sunt Bochartus, Relandus, Vossius, Vlle-
rius, Pearsonius, Marsham, Spencerus,
Seldenus caet. ex nostris Petavius, Peri-
zonius, Lamyus.**

* Utilissima esse potest tironibus eius Philologia
sacra, quam nostris temporibus adcommodavit
Dathius, Lips. 1776.

** Opera Vide in Mößelts Anweisung zur Kenntniß der besten^a allgemeineren Bücher in allen Theilen der Theologie, 3to. Aufl. Leipz. 1780. et in Niemeyers Predigerbibliothek, Halle 1782 — 84. vbi simul breuiter argumentum librorum indicatur, et criticum iudicium adiicitur.

§. 34.

Antequam isthaec praeclare pro Veteris maxime Testamenti interpretatione ab Eruditis seculi XVII. agerentur, Magnus Hugo Grotius circa seculi dimidium suas in Nouum Testamentum Annotationes vulgavit ^a, opus, quod miris laudibus condecorat Ernesti ^b, cuiusque praestantiam agnouerunt etiam Nostri ^c; in quo quidem, quantum Vir summus ingenio, linguarum omnium, Versionis τῶν ο, litterarum Judaicarum et aliarum orientalium notitia vale- ret, cumulate demonstraui. Sed commen- tandi genus paullo liberius sequutus est, vtpote partibus Arminianorum addictus, quo factum, vt vel ipsis Protestantibus suspecta primum eius commentaria vide- rentur.

^a Prodierunt Tom. I. Amstel. 1641. Tom. II. et III. Paris. 1646. et 1650. Editionem nouam curauit de Windheim Tomis duobus, quorum alter Erlangae 1756. et 57., nam duabus partibus constat, primus Halae 1769. 4. lucem adspexit.

^b Institut. Interpret. P. II. Cap. IX. §. 35.

^c Mabillon, Huetius, Richardus Simonius, Calme-
tus, Cartier et alii. V. Lettres choisies Tom. IV.
p. 294.

§. 35.

Necdum aliquid praestitum in interpre-
tatione librorum Vet. Test. Qui adhuc ad
tractanda hebraica accedere, non satis a
notitia hebraei sermonis parati erant, ut
pote dialectorum aut plane non, aut non
satis periti. Paullatim quidam Viri docti,
et in his praecipue Bochartus, animaduer-
tere, nimis incertum esse sermonem ab an-
nis bis mille intermortuum, nisi e dialectis
vicinis illustretur. Itaque Syriacam, Chal-
daicam, et Arabicam linguam Bochartus,
magistris usus Capello et Erpenio, didicit,
quibus iunxit Aethyopicam duce Ludolfo.^a
Bocharti exemplum pauci sequuti sunt^b; ple-
rique omnes pertenui ea, quam sibi ex lexi-
cis, Rabbinorum institutione vel commen-
tariis, Bibliis denique ipsis et Versionibus
parare poterant linguae hebraicae notitiam,
contenti erant.^c Quid quod extitere hocce
etiamnum, quo degimus, aevo, qui sese
dialectorum vsui omni contentione oppone-
rent, in quibus est Gussenius, qui aduersus
methodum, quam praeter Scaligerum, Sal-
masium, Hottingerum aliosque Bochartus
com-

commendauerat, multis disputauit.^d Et postquam Schultenius suas Origines et librum de defectibus hodiernis linguae Hebraeae vna cum Jobo vulgasset, quibus quidem lucubrationibus Vir doctissimus dialecti Arabicae vtilitatem euicit et demonstraui, vehementem aduersarium, sed indoctum, nactus est Driessenium, qui nihil non egit, vt Dissertatione sua *de veris causis et auxiliis interpretandi linguam Hebraeam biblicam* ostenderet, methodo Schultensii linguae biblicae puritati et sacrarum Scripturarum certitudini derogari.^e Sed frustra erat; Schultensii studia paullatim probata omnibus eruditis.^f Et licet quaedam haberet, vti alibi monuimus, Viri Eruditissimi ratio, quae rectius repudiata fuissent, quaeque nunc auidius confectabantur non pauci; tamen non diu malum istud litteras sacras vexauit, breuique extiterunt, in Germania cumprimis, qui abusum et viderent, et refutarent ^g: ipsique Belgae, qui diutius patrio errore tenebantur, rectius hodie sentire incipiunt; quanquam miramur ipso huius seculi anno septuagesimo Sebaldu Rauium popularium praeiudicia incusare necessum habuisse.^h

^a V. Praefat. ad Hierozoicon circa finem.

^d Tentauerat eiusmodi quid Ludouicus de Dieu, qui in suis in Vet. T. libros animaduersionibus
dis.

dialectos ſaepe conſulit, ſed ipſarum dialectorum non ſatis peritus.

c V. Origenes Schultenſii Lib. II. P. II. Cap. VII.

d V. ibid. Cap. IV.

e V. Vindicias Originum, vbi p. 444 — 446. edit. alt. Originum occaſio ſimul indicatur Diſſertationis Drieſſianae;

f Dolendum, quod tanta ſit librorum Arabicorum raritas. Quantum linguae Arabicae ſtudium Caſirii noſtri Bibliotheca Arabico-Hiſpana Eſcorialenſis promouere poſſet, ſi terris noſtris fieret notior! V. Biblioth. Oriental. P. XV. p. 141.

g V. Joh. Dav. Michaelis Beurtheilung der Mittel, welche man anwendet, die ausgeſtorbene Hebr. Spr. zu verſtehen. Göttingen 1757.

h In Oratione de iudicio in philologia orientali re-gundo.

§. 36.

Non ſtetit hic eruditorum hominum induſtria, ſed praeter dialectum Arabicam dialectos alias in hiſque Syriacam excolere coepere. In quo dici non poteſt quantum Aſſemannorum noſtrorum opera recentioribus hominibus profuerit; quanquam optandum eſſet, diligentius theſauris illis linguarum periti fuiſſent uſi. De grammatica

Sy-

Syriaca bene meriti sunt Christianus Benedictus Michaelis et huius filius Celeb. Io. Dav. Michaelis, quorum primus *Syriismo* suo hoc est Grammatica linguae Syriacae, quam a. 1741. in lucem dedit, non parum studium istud apud populares promouit ^a, alter, praeterquam quod a. 1768. Chrestomathiam Syriacam vna cum Dissertatione de lingua Syriaca vulgasset, non ita pridem, a nimirum 1784. Grammaticam Syriacam, *Syriismo* illo, quem diximus, multo pleniorum cum orbe erudito communicavit, qua quidem in lucubratione multum sese et Assmannorum diligentia et Amyrae Grammatica, quae Romae 1596. edita est, adiutum profitetur. ^b Eidem Viro docto Edmundi Castelli Lexicon Syriacum propriis adnotatis auctum debemus. ^c Insudavit praeterea in Grammatica Chaldaica ^d, et de ipsa hebraea post Hillerum et Schultensium, Ioannem item Simonis, qui primus in suo Arcano formarum formas Nominum adcuratius explicavit, non vulgariter promeritus est ^e, vniuersamque linguam hebraicam suis ad lexica hebraica Supplementis inde ab a. 1784. illustrare coepit. ^f

^a V. Praefatio ad Grammaticam Syriacam Jo. Dav. Michaelis.

^b Ibid. p. V. vbi de aliis praeterea adiumentis linguae Syriacae differit. Vid. quoque praefat. ad Lexicon Castelli.

6 Prodiit Goettingae 1788.

7 Prodiit ibid. 1771.

8 V. Torrebe zur Hebr. Grammatik, 3te Aufl. Halle 1778. Et Chaldaicae et Hebraicae Grammaticae novas editiones promisit. De Hebraica vid. Neue Dr. Bibl. P. V. p. 165. nota. Hassii quoque Grammaticam non mediocriter laudat Eichhorn in der allgemeinen Bibl. 1. B. S. 364. Caeterum non est nostri instituti singulorum virorum eruditorum nomina excitare, qui rem grammaticam feliciter tractarunt; vnius Schroederi nomen isthic desiderari nolimus, qui institutiones Schultensianas vñsibus studiosae iuventutis adcommoauit, et nitide, si quis alius, fundamenta linguae Hebraeae explicauit. Prodiierunt eius Institutiones Francofurti et Lips. 1778.

9 Vel in praestantissimis lexicis Hebraicis, in quibus Castellianum et Cocceianum ex editione Schulzii Lips. 1777. numero, multa desiderantur, quae hinc inde bene explicant supplementa.

§. 37.

Nec linguae solum excultae sunt, sed nouis quoque accessionibus ditata studia alia, quae interpretationem Vet. Test. mirum in modum adiuuare poterant. Et primum quidem mores, vita et instituta Orientis diligentius illustrata per cos, qui itineraria scripserunt, in quibus sunt Chardin, Maun-

Maundrel, Labat, la Roque, Arvieux, Schaw, Pocock, Ruffel, Hasselquist, Niebuhr, et qui ex aliis collegit, Harmer ^a; quo pertinent, qui de constitutione politica Orientis, antiquitatibus, re oeconomica, legibus et sacris ipsorum Hebraeorum, Ægyptiorumque commentati sunt, quo nomine laudari merentur praeter multos alios Paullsen, Lowman, Waehner, Faber, Beer, Büfching, duo iuvenes eruditi Buhle et Walch ^b, Jo. Dav. Michaelis, Vitranga, Jablonski. In maiori item luce collocata Geographia, et Historia naturalis biblica partim per eos ipsos, qui itineraria vulgarunt, partim per alios, qui id ex instituto egerunt, in quibus sunt Bachiene ^c, Wells, d'Anville, Michaelis, Forster caet. Olaus Celfus, Forskal, Donat, Oedmann, et qui ex Bocharto, Commentariis et itinerariis collegit Schoeder. ^d De Chronologia, ponderum et mensurarum notitia bene meriti sunt Bedford, Jakson, Benigsen, Frank, Eifenschmid, Arbuthnot, et peculiaribus dissertationibus de utroque Michaelis. Rem medicam adtigere Mead et Schilling. Poesin sacram illustrarunt Lowth et Herder. De arte interpretandi ex instituto praecepere Rambach, Turretin, Baumgarten, multaque huius generis continent notissimae Herderi epistolae de studio Theologico. ^e Introductiones in libros Vet. Test. dedere Semler, et qui copiosius longe, adcuratiusque argumentum istud

istud tractavit, Eichhorn.^f Atque ut de eo, quod omnium maximum, praeclarissimumque habet aetas nostra, postremo loco dicam, Crisi biblicae amplissimam materiem subministrarunt in Anglia Kennicottus ^g cum Brunzio, in Italia Celeber. de Rossi ^h, cum iam antea huius rei tenue aliquod initium fecissent in Germania Jo. Henr. Michaelis, in Gallia Car. Franc. Houbigantius ⁱ; alio nomine de re critica optime meriti sunt praeter multos alios Jo. Dav. Michaelis ^k, et editores Repertorii ^l litteraturae biblicae et Orientalis, quibus recentissime accedit noster Cajetanus Bugatus.^m

^a Eius Beobachtungen über den Orient aus Reisebeschreibungen zur Aufklärung der heil. Schrift ex Anglico germanice vertit Faber. Prodiit Hamburgi 1772 - 1779.

^b De eorum Calendario Palaestinae oeconomico Vid. Neue Dr. Bibl. P. I. p. 169 et seqq.

^c Jam supra (§. 122.) laudanda erat eius Historische und Geographische Beschreibung von Palästina, aus dem Holländischen übersetzt und mit Anmerkungen begleitet von Gottfr. Arnold Maas. Cleve 1766-1775.

^d Eius Hierozoici Specimen primum et secundum cum posthumo tertio Tübingae prodiit 1784 - 86.

^e Prodiit Vinariae vulgo Weimar 1780. Pertinent huc etiam Principes discutés pour faciliter

ter l'intelligence des livres Prophetiques, et spécialement des Pseaumes relativement à la langue originale, opus, quod XV. Vol. 8. ab anno 1755 - 64. vulgarunt in Gallia Monachi ord. Minim. (Capucini); de quo tamen iudicium ferre nequeo; Vid. Dr. Bibl. P. II. p. 105. nota.

- f* Michaelis Introductionis suae necdum nisi Sectionem primam partis L. Hamburgi 1787. vulgavit.
- g* De eius editione V. T. variis lectionibus instructa Oxon. 1776 - 80. fol. 2 Vol. Vid. Dr. Bibl.
- h* Quatuor Voll. Variarum Lectionum V. T. Parmae 1784 - 88. prodierunt V. Dr. Bibl.
- i* Vtriusque editionem V. T. supra (§. 340.) laudavimus.
- k* Pertinet huc cumprimis eius Bibliotheca Orientalis Franck. am Main 1771 - et Nova Bibliotheca Oriental. Göttingen 1786.
- l* Prodiit XVIII. Voluminibus Lips.
- m* Daniel secundum editionem LXX. Ex Codice Syro - Eltrangelo. Mediolani 1788. Magnas quoque spes non ita pridem in Gallia excitarunt supra laudati Monachi ord. Minim. (V. Dr. Bibl. cit. loc.), quae tamen ad hunc usque diem irritae manserunt. Caeterum de Eruditorum, quos hoc §. nominavimus, et aliorum operibus Vid. Moesselt et Niemeyer. Qui opera ipsa adire nequeunt, iis in multis inseruiet Hezels Biblisches Real-Lexicon, quod Lips. 1783-85. 3 Vol. 4. prodiit et Pragae recusum est.

§. 38.

Atque ut de Noui etiam Test. interpretatione dicamus, nemo non videt, ea, quae de rei philologicae augmentis mox supra diximus, redundare et in hanc interpretationis sacrae partem debuisse. Reuera in Grotii Annotationibus licet pauca, quoad grammaticam partem spectat, desideres, tamen, quae ex Philologia illustranda veniunt, rerumque Orientis vberiore notitia, Magnus hic seculi superioris interpres ieiune non raro pertractat. Atque de ipsa etiam phrasi biblica, cui lucem adfundere cum Grotio seu ex profanis scriptoribus, seu ex libris Judaicis Bosius, Elsnerus, Raphelius, Lightfootus et Drusius iam antea conati erant, praeclare nostro aevo meriti sunt Kypkius, Wetstenius, Krebsius, Loesnerus, et Schoettgenius. Atque etiam usum Versionis Septuaginta multo quam antea expeditiorem reddidere Trommius, Bielius et Schleusnerus. Praecepta interpretandi pulchre doctèque explicauit Jo. Astg. Ernesti. ^a Introductionem in N. T. libros multa eruditione refertam conscripsit toties laudatus Jo. Dav. Michaelis. ^b Denique crism N. T. cuius vix prima elementa tenuit Grotii aetas, restaurauit ad finem superioris seculi incomparabilis Richard Simon ^c, cuius incoepta superauit operis magnitudine et utilitate Jo. Millius ^d, et qui Millium sequuti sunt, Ben-

Bengelius et Wetstenius ^e, recentissimeque Andreas Birchius ^f, cui adiungendi Semlerus et Griesbachius, qui codicum quorundam indolem adcuratius scrutati ^g praeiudicia, quae Wetstenii inuexit auctoritas, funditus sustulere. ^h

^a In notissima Institutione Interpretis N. T. cuius tertia edit. Lips. 1775. prodiit. Fusius quaedam argumenta pertractantur in Commentationibus: de vestigiis linguae hebraicae in lingua graeca: de difficultate N. T. recte interpretandi: pro grammatica interpretatione librorum imprimis Sacrorum: de vanitate philosophantium in interpretationis librorum sacrorum: de difficultate interpretatione grammaticae N. T., quae exant in Opusculis Philolog. Crit. edit. 2. Lugd. Bat. 1776. et in superioribus saepe laudandae fuissent. De Turretino caeterisque, quae huc ex parte pertinent, §. 37. diximus.

^b Quarta editio anno elapso prodiit. In eorum gratiam, qui tertiam possident, vulganit Vir doctus *Zusätze und Veränderungen der vierten Ausg.* Göttingen 1788.

^c In *Histoire Critique du Texte du N. T.* à Rotterdam 1784. *Histoire critique des Versions du N. T.* Ibid. 1690. et in *Nouvelles Observations sur le Texte et les Versions du N. T.* à Paris 1695. Germanice eius *kritische Schriften über das N. T.* Halae cum notis Semleri 1776 - 80. prodierunt.

- a Jo. Millii Nouum Test. graecum cum Var. Lect. Oxon. 1707. fol. Collectionem Millianam recensuit, meliori ordine disposuit, nouis accessionibus locupletauit Ludolph. Küsterus, Roterod. 1710. fol.
- e Bengelii Apparatus Criticus ad N. T. Criseos sacrae compendium, limam, supplementum, ac fructum exhibens edit. 2. aucta et emendata ab Auct. curante Phil. Dav. Burkio. Tubingae 1763. Nouum Testamentum graecum editionis receptae cum lectionibus var. Cod. Mss., editionum aliarum, versionum et Patrum, nec non commentario pleniore ex scriptoribus veteribus hebraeis, graecis et latinis vim verborum illustrante. Opera et studio Jo. Jac. Wettstenii T. I. Amstel. 1751. Tom. II. ibid. 1752. fol.
- f Quatuor Euangelia graece cum Variantibus a textu lectionibus Codd. MSS. Bibliothecae Vaticanae, Barberinae, Laurentianae, Vindobonensis, Escorialensis, Havniensis Regiae, quibus accedunt lectiones Versionum Syriacarum, Veteris, Philoxenianae et Hierosolymitanae (eius nempe, quam Romae detexisse Adlerum alibi monuimus). Havniae 1788. Accedunt Prolegomena, in quibus codices mss., e quibus varias lectiones collegit Birchius, breuiter describuntur, quaeque adeo in superioribus saepius laudari poterant, item p. LXXXV. proleg. Adleri epistola, in qua de variantibus ex versionibus Syriacis, quas Birchius transmisit, breuiter exponit, et de versione Hierosolymitana animaduertit, *mixtum quidem esse contextum huius versionis Syriacae, maxime tamen cum occidentali recensione facere, quam exhibet codex Cantabrigensis.*

g Semlers Vorbereitung zur Theologischen Hermeneutik, et Griesbachii curas in historiam textus graeci epistolarum Paullinarum cum Symbolis criticis in superioribus saepissime laudauimus. Alio quoque nomine de crisi N. T. praeclare meritus est Griesbachius in suis N. T. editionibus, quibus variarum lectionum copiam praeclare auxit.

h De Millii, Bengelii et Wetstenii operibus Vid. Michaelis Einl. §. 106. de Wetstenii in quibusdam negligentia praeter alios monet hinc inde Griesbach in Symbolis Crit. et Birchius in Prolegomenis; ingenii acumen et iudicii ἀκριβειαν in eo desiderat idem Griesbach in Hist. Text. Paul. Sect. I. §. 9., qui ibidem, quantum ad adcuratiorem historiae textus notitiam spectat Wetstenium Millium et Bengesium praefert, valdeque Semlerum depraedicat.

§. 39.

Post haec tam praeclare vtiliterque praestita nemo mirabitur, non paucos, hocce praefertim, quo degimus aeuo, enatos interpretes, qui multa eruditione philologica et pro Philosophiae et litteraturae politioris incrementis magno quoque ingenii acumine et elegancia librorum Veteris Nouique Test. explanationem adgrederentur. Atque vt de Protestantibus, quoniam de Catholicis necdum commode dici potest, primum exponam, praeter antiquiores Grotium, Martinum Geierum ^a, Campegium Vitringam ^b,
Ka-

Kalinskium ^c, et Venemam, qui partim in vniuersum Vet. Test., partim in Prophetas, Psal. et Prov. commentati sunt, inter recentiores vniuersos aut poene vniuersos Vet. Test. libros illustrant Michaelis, Dathe, Schulz et recentissime Ern. Fr. Car. Rosenmüller ^d; libros poeticos Doederlein ^e; libros Propheticos idem Doederlein, Struensee, Lowth, Newcome, Volborth, Amner et Harenberg ^f, Hiobum Schultens, Eckermann, Moldenhawer et Hufnagel ^g; Psalmos Struensee, Knapp, Seiler et Koehler ^h; prouerbia Schultens, Straensee et Doederlein ⁱ; Ecclesiastem idem Doederlein, Jacobi, et Kleuker ^k; Canticum Canticorum praeter modo nominatos Herder et Velthusen ^l; vt eos silentio praeteream, qui in singulis locis explicandis elaborarunt. ^m

^a V. Ernesti Commentat. de Odio Iudaeorum Vett. adv. litteras graecas circa finem. Scripsit in Psal. Prov. et Danielelem.

^b Commentarius eius in Iesaiam Leovardiae 1714. et 20. 2 Tom. fol. prodiit.

^c Supra iam laudauimus (§. 122. not. k.) eius commentarium in Chababacucum et Nachumum, itemque nonnulla Iesaiae, Michae, et Ezechielis oracula.

^d Joh. Dav. Michaelis deutsche Uebersetzung des A. T. mit Anmerkungen für Ungelehrte, Göttingen 1769 — 2te. verbesserte u. vermehrte Ausg. Ibid. 1773 —

Notae Crit. habentur in Bibl. Orient. Dathii Prophetæ min. edit. alt. Halae 1779. Prophetæ maiores Ibid. 1779. Pentateuchus Ibid. 1781. Libri Hist. V. T. Ibid. 1784. Psalmi Ibid. 1787, quibus recentissime accedit Hiobus, Schulzii Scholia in Vet. Test. Vol. I. II. III. Norimb. 1783 - 85. Rosenmülleri Scholia in Vet. Test. P. I. continens Genesin et Exodum, Lips. 1788. de Dathii Prophetis min. Vid. Dr. Bibl. P. V. p. 126, et P. XV. p. 49, de maioribus ibid. p. 62.

e Doederleinii Scholia in libros V. T. Poeticos Job, Psalm. et tres Salomonis, Halae 1779.

f Doederleinii Esaias cum notis edit. alt. Altorf. 1780. Struensee Uebersetzung des Hoseas, Frankf. und Leipz. 1769. des Nahums, Habakuks, Zephania, Haggai, Sacharia und Melaichi. Halberst. 1770. des Jesaias, Joels, Amos, Obadia, und Micha ebendas. 1773. des Jeremias ebendas. 1777. Lowth Isaiah. A new Translation with a preliminary dissertation and notes critical philological, and explanatory London 1778. übersezt mit Zusätzen und Anmerk. von Koppe. Leipz. 1779-81. Newcome An attempt towards an improved version, a metrical arrangement, and an explanation of the Prophet Ezekiel. Dublin. Wolborths zwölf kleine Propheten. Götting. 1783. Amners Versuche über die sämmtlichen Weissagungen Daniels a. d. Engl. Halle 1779. Haremburgs Aufklärung des Buches Daniels, Blankenburg und Quedlinb. 1772. 73. De Doederleinio, Struensee, Lowth et eius versione germ. Vid. Dr. Bibl. P. XI. p. 148. P. V. p. 159. P. XIV. p. 53. P. XIX. p. 110. P. XXI. p. 34. P. XXII. p. 12.

- g Schultensii Liber Jobi cum noua versione et commentatio. Lugd. Bat. 1737. in compendium redigit et obss. criticas atque exegeticas adpersit Vogel. Halae 1773. 74. Eckermanni Versuch einer neuen poetischen Uebersetzung des Buches Hiob, Leipzig und Lübeck 1778. Eius Joel metrisch übersetzt mit einer neuen Erklärung ibidem prodiit 1786. Moldenhaweri Hiob übersetzt. Leipz. 1780. Hufnagelii Hiob neu übersetzt mit Anmerkungen, Erlangen 1781. - De Eckermanno Vid. Dr. Bibl. P. XIII. p. 98. et Neue Dr. Bibl. P. II. p. 86.
- b Struensee Psalmen mit den Sprüchen Salomons und Klaggesängen Jeremia, Halle 1783. Vid. Dr. Bibl. P. XXII. p. 99. Knapps Psalmen, Halle zw. Ausg. 1782. Seiles Psalmen, Erlang. 1784. Koehlers kritische Anmerkungen über die Psalmen extant in Repertorio litteraturae bibl. et Orient, P. III et seqq.
- i Schultensii Prouerbia Salomonis cum versione et commentario. Lugd. Bat. 1748. in compendium redigit Vogel. Halae 1769. Doederleinii Sprüche Salomons neu übersetzt mit kurzen erläuternden Anmerkungen, dr. Auf. Nürnberg u. Altdorf 1786.
- k Döderleins Prediger und das hohe Lied. Jena 1784. Jakobi das von seinen Vorwürfen gerettete Predigerbuch des Salomo. 1779. Kleukeri Salomo's Schriften Erster Theil Leipzig 1777. Salomonische Denkwürdigkeiten. Als Anhang das Buch der Weisheit übersetzt und durch Anmerkungen erläutert. Riga 1785. Vid. Dr. Bibl. P. XIV. p. 32. P. XIII. p. 87. Neue Dr. Bibl. P. III. p. 85.

1. Jacobi das durch seine leichte und ungekünstelte Erklärung von seinen Vorwürfen gerettete hohe Lied. 1771. Kleukeri (verosimiliter) Sammlung der Gedichte Salomo's sonst das hohe Lied 1780. Herderi Lieder der Liebe, die ältesten und schönsten aus dem Morgenlande. Leipz. 1778. Velthufenii Catena Cantilenarum in Salomonem. Helmstad. 1786. Eiusdem das hohe Lied, begleitet mit einem Commentario. Braunschw. 1786. Vid. Dr. Bibl. P. II. p. 152. Neue Dr. Bibl. P. III. p. 141. P. IV. p. 79. et 122. Vid. etiam Repertorium für B. u. M. Litteratur P. VII. p. 199. P. VIII. p. 269. P. X. p. 241. P. XI. p. 112, et P. XVII. p. 108.

m. Huius generis extant in Repertorio Litt. bibl. et Orient. Super I. Sam. VI. 19. P. II. p. 131. I Mos. I — II, 4. II, 4 — III, 24. P. IV. p. 129. et seqq. I Mos. III. P. V. p. 158. de Cant. Deborahae P. VI. p. 163. et P. XII. p. 235. über Simsons Stärke P. VII. p. 78. über das Gelübde Jesta P. VIII. p. 43. über die Feuer- und Wolkensäule II Mos. XIII. 21. P. X. p. 132. de Schilo I Mos. XLIX. 10. P. XIV. p. 235. Super Prov. VII, 22. 23. P. XVI. p. 117. Jes. VI. ibid. p. 259. über die Geburtsfolge der Söhne Noah P. XVII. p. 1. Vid. etiam Dr. Bibl. vbi multa huius generis scripta recensentur, e. g. de septuaginta hebdomadibus P. VI. p. 71. P. X. p. 1. 25. 27.

§. 40.

Non multo pauciores Noui Test. interpretes coetus Protestanticus numerat, in qui-

quibus sunt praeter Anglos Locke, Peirce, et Benson, qui epistolas Paullinas paraphrasi et notis illustrarunt ^a, Wetstein, Ernesti, Michaelis, Semler, Storr, Noesselt, Rosenmüller, Morus, Koppe caet. qui varie de Noui Test. interpretatione meriti sunt, Et vniuersos quidem Noui Test. libros ex graecis, latinis, et hebraeis antiquis Scriptoribus explicat Wetstenius, quos enarrant quoque D. Jo. Georg Rosenmüller et Koppe ^b, qui ex aliis ferme collegere, quanquam Koppe ingenio minime seruii. Joannis Euangelio Epistolisque lucem adfundit Storr in erudito libello, quem de consilio Joannis scriptorumque eius vulgauit ^c, vbi de hominibus, aduersus quos Apostolus scripsit docte exponit. Semleri quoque extat paraphrasis Euangelii Joannis ^d, sed quae criticum magis, quam interpretem iuuare potest. Apocalypsim explanant praeter Bengelium, Harenbergium, et alios Herder et Hartwig. ^e Paullinas epistolas explicant ex recentioribus Michaelis, Semler, Storr ^f, caet.; Michaelis et Semler in Paraphrasis, quas prior in omnes Pauli epistolas exceptis, quae est a Romanos, et duabus ad Corinthios, alter in epistolam ad Romanos, ad Galatas, et duas ad Corinth. scripserunt; Storr in Dissertationibus in epist. ad Philipp., ad Coloss. et ad Philemonem, et in Versione epistolae ad Hebraeos, cui notas adiecit. Eandem epistolam ad Hebraeos enar-

enarrat Morus quoque versione eleganti cum breui commentario. ^g Singula Noui Test. loca interpretantur Jo. Aug. Ernesti et Noelselt. ^h Vocum biblicarum significatus enucleat Teller. ⁱ Harmoniam postremo Evangelistarum exponunt Bengel, Hauber, Büsching ^k caet. inter Anglos Macknight et Priestly. ^l

^a De Pearci Commentario in Euangel. Act. et Epist. primam ad Corinth. Vid. Dr. Bibl. P. XI. p. 60. P. XIII. p. 1. P. XV. p. 27.

^b Rosenmülleri Scholia in N. T. Norimb. edit. 2. 1785 — 88. V. Tom. 8. Nouum Test. graece perpetua annotatione illustratum a Jo. Benj. Koppe. Vol. I. complectens epistolas Pauli ad Galatas; Thessal. Ephes. Goetting. 1778. Vol. IV. complectens epist. ad Rom. ibid. 1783. Koppii N. T. ornant Prolegomena; variae lectiones, et excursus, exegetici argumenti plerique omnes.

^c Ueber den Zweck der Evangelischen Geschichte und Briefe Johannis, Tübingen 1786.

^d Prodiit Halae 1771. Vid. Dr. Bibl. P. III. p. 6. P. IV. p. 52.

^e Herders *Maxav Aḏa*, das Buch von der Zukunft des Herrn caet. Riga 1749. Hartwigs Apologie der Apokalypse, quam alibi laudauimus.

^f Michaelis Paraphrases cum notis sermone vernaculo. Goettingae 1750. edit. alt. Biemae 1769. Erklärung des Briefes an die Hebr. Francf. et Lip-

Lipsiae 1762 - 64. Primae partis edit. alt. 1780. prodierunt, Semleri Halae 1769. 70. 76. et 79., vbi 1781. eius Paraphrasis epistolae Jacobi quoque lucem adspexit. Storrii Dissertationes, Tübingae 1783. 86. 87. Pauli Brief an die Hebr. 1789.

g Der Brief an die Hebr. übersetzt, dritte vermehrte Aufl. Leipz. 1786.

h Ernesti in Bibliotheca Noua, Nouissima, in Opusculis, et commentationibus caet. Noesselt in Opusculis ad interpretationem sacrarum Scripturarum Fascic. I. Halae edit. 2. auct. et emend. 1785. Fascic. II. Ibid. 1787. Commentationes quasdam in singula loca Strothii, et aliorum sine nomine Vid. in Repertorio Litterat. b. et o. P. II. p. 1. P. IV. p. 41. P. X. p. 278. P. XII. p. 58. P. XIV. p. 211.

i Arbitrarie in multis et praeter mentem Scriptorum Sacrorum, vti nobis quidem videtur. Eius Wörterbuch des N. T. Berolini 1785. quantum prodiit. Tellerianum librum hinc inde refutat Langs: Zur Beförderung des nützlichen Gebrauches des Tellerischen Wörterbuchs. Anspach 1778 - 85. 4 Thl. 8.

k Bengels richtige Harmonie der vier Evangelisten. dritte Aufl. Tübingen 1766. Haubers Harmonie der Evangelisten. Ebendesselben Leben Jesu Christi von den vier Evangelisten beschrieben caet. Item Harmonische Anmerkungen. Lemgo 1737. Büschings vier Evangelisten mit ihren eigenen Worten zusammenge-
setzt caet. Hamb. 1766.

I De horum aliorumque operibus, quorum nomina non excitauimus Vid. Moesselt et Niemeyer.

Caeterum liceat nobis de Protestantiae Ecclesiae interpretibus, quos hoc et antegresso §. nominauimus, isthic breuiter sententiam dicere. Et eruditionem quidem grammaticam, criticam et historicam, ingenium item Viris doctis denegari non posse, ab omni aequo iudice concedendum existimamus. Sed sunt plura, quae displicent: primum, quod, ubi ex dialectis pronunciant, nimia non raro confidentia faciant; deinde, quod in locorum paullo difficiliorum explanatione saepe aequo plus ingenio indulgeant, et hypotheses aliquando parum verosimiles confingant; quod ad opiniones suas priuatas sensum verborum sacrorum hinc inde adcommovent, et antiquitatis iudicium non satis reuereantur; denique quod in criticis quaestionibus non ea semper, qua hominem sobrium et circumspexitum decet, modestia versentur.

§. 41

In nostra Ecclesia inde ab Erasmi tempore multi boni interpretes extitere, quorum longum catalogum videre est apud Richardum Simonium.^a Nos paucos non nisi nominabimus. Agelii, Vatabli, Maldonati, et Marianae supra iam (§. 31.) mentionem iniecimus; praeter hos de Vet. Test. libris meriti sunt Benedictus Arias Montanus, Santes Pagninus, Hieronymus Olea-

Oleaster, Franciscus Titelmannus Bonfrenius, Serarius, Ribera, Muñus ^b, et Joannes de Pineda ^c; libros Novi Test. egregie pro suo tempore illustrant idem, quem mox diximus, Franciscus Titelmannus, Nicolaus Zegerus, Joannes Gagneus, Janseñius Yprensis, Franciscus Toletus, Guilielmus Estius ^d, et Bernardus Lamius. ^e In uniuersos Veteris Nouique Test. libros commentaria edidit duo Galli Augustinus Calmetus, et Carrieres Congregationis Oratorii Presbyter ^f, quorum primo haec verissima laus debetur, quod languentia hominum nostrorum studia excitauerit, et non modo ex antiquioribus, verum recentioribus quoque, siue Catholicis, siue Protestantibus, interpretibus multa bona frugis collegerit.

^a In Hist. Crit. Vet. Test. Lib. III. Cap. XI. et XII. et in Hist. Crit. Commentat. N. T.

^b V. Hist. Crit. Vet. Test. Lib. II. Cap. XII.

^c V. de egregio hoc Hiobi interprete Schultens in praefat. ad Hiobum p. XVIII. edit. Vogeliana.

^d V. Richard Simon Hist. Crit. Commentat. N. T.

^e Nihil doctius fieri potest eius Commentario in Harmoniam quatuor Euangelistarum, ubi partem historicam librorum sacrorum et antiquitates mira eruditione illustrat, et phrasin quoque N. T. ex LXX. et hebraicis hinc inde explicat. Prodiit Parisiis 1699.

f Calmeti Commentarius gallico sermone prodiit Parisiis 1707. XXIII. Voluminibus 4. et 1724. VIII Voll. fol. Latine quoque versus est. Ibi-
dem 1730. lucem adspexit Dictionaire histori-
que, critique, chronologique, géographique et
litteral de la Bible 4 Voll. fol. Parisiis item
gallice prodiit Carrierii Commentarius 1713 — 17.
XXII. Vol. 8.

§. 42.

Erunt forte, qui mirentur, nihil inde
a Calmeti tempore a nostris hominibus in
interpretatione sacra praestitum, quod exi-
miam laudem mereatur, nisi quod circa se-
culi huius dimidium doctus Cartier de re-
formanda Versione germanica Bibliorum
praeclaro consilio cogitavit *; at enim qui
causas huius rei peruestigauerit, mirari de-
finet. Postquam nimirum polemicae dispu-
tationes cessassent, languere paullatim inter
Nostros linguarum et Critices studia coepere.
A Scholis dein Theologicis diu philosophica
illa ἀκριβεία, ad quam hodie omnia exigun-
tur, abfuit; quaestiones ad haec, quae a
Theologis nostris paullo adcuratius dispu-
tabantur, eiusmodi ferme erant, quae in-
telligi sine linguarum et librorum sacrorum
studio possent. Itaque non temere Theolo-
gus fuit, qui paullo maiori studio in litte-
ras sacras incumberet; neque etiam in pub-
licis scholis, qui linguas traderent, aut
li-

libros sacros exponerent, serio istud semper egerunt.

* V. Praef. ad Bibl. S. P. Germani Cartier.

§. 43.

Simul atque de emendatione Theologiae vniuersim cogitatum, reuocata, quae vix non exulabant ex Athenaeis Catholicis, studia linguarum et Scripturae. Itaque ab eo tempore non solum in prouinciis Austriacis, sed alibi quoque, vbi nempe eadem illa studia linguarum vigeabant, extitere, qui magnum opprobrium, quod rei exegeticae apud Catholicos aliquamdiu incubuit, resarcirent. Et in Bauaria quidem et Germania imperiali Sebastianus Seemiller, Thaddaeus a S. Adam, Henricus Braun, Sebastianus Mutschelle, et A. J. Onymus initium fecere. ^a Seemiller quidem cum in aliis commentationibus eruditus ^b, tum vel maxime in Epistolis Catholicis Jacobi et Judae ^c, quas ad graeci textus fidem latine reddidit, cum Vulgata contulit, et perpetuis adnotationibus illustrauit; Thaddaeus a S. Adam in variis libellis, quos Bonae et Coloniae in lucem dedit. ^d Braunii, Mutschellii et Onymi labores indoctae ferme plebi destinati sunt, caetera magnis laudibus ab exteris excepti, et qui vsui esse possint etiam doctis hominibus. ^e

Simile iudicium est de Viri Clarissimi Christophori Fischer Versione Germanica N. T. f, qua quidem primus in prouinciis Austriacis de sacri Textus intelligentia plurimum promeritus est. g

- a Nominassem etiam Laurentium Isenbiehl, nisi notissimum eius tentamen über die Weissagung vom Emmanuel 1778. 8. tantam inuidiam exci-
tasset.
- b Exercitatio philologico - theologica ad illustranda et vindicanda quaedam primi capituli Geneseos loca. 1776. Psalm. CXIX. ex ipso fonte Hebraico latine versus cum notis. Norimbergae 1779.
Hermeneutica S. August. Vind. 1779. caet.
- c Prodierunt Norimb. 1783.
- d Scriptursätze aus dem Grundtexte des ersten Mosaischen Buches 1784. Die Sendungsgeschichte des Propheten Jona. 1786. caet.
- e Brauns Heilige Schrift des A. und N. Test. nach der Vulgata mit Bezug auf die Grundsprache übersetzt, mit Anmerkungen. Nürnberg u. Wien 1786. Eiusd. Geschichte und vorzüglich die Predigten Jesu, nebst der Apostelgesch.; nach dem Zusammenhange der heil. Evangel. beschrieben mit erklärenden Anmerk. Augsb. 1787. Mutschelle's Bemerkungen über die sonntägl. Evangelien; erste und zw. Jahreshälfte. München 1786. 2. B. 8. In praefationibus promittuntur Bemerkungen über die festägl. Evangel. et fusior explicatio der Bemerkungen. Non ita pridem prodiit eiusdem Die heil. Schriften des N.

N. T. 1ster Thl. Onymi die Weisheit Jesu Sirachs Sohn aus dem Griechischen mit erläuternden Anmerkungen. Würzburg 1786.

f Prodiit mit Erklärung versehen, Pragae 1784. Jam antea ibid. lucem adspexerat die ganze heil. Schrift, quam versionem Fischerus cum aliis curauit. Elapso anno Clarissimus hic Vniuersitatis Pragensis Professor Institutiones quoque Hermeneut. N. T. vulgavit.

§ Monemus hac occasione in melioribus Catholicis Versionibus celebrari praeterea Fuldensem 1787. Alexandri Geddes Angli Presbyteri Catholici isthic mentio iniicienda est, qui non ita pridem nouam Bibliorum versionem vulgare coepit, de cuius pretio existimare licet vel ex libello de Vulgarium s. Scripturae Versionum vitiis eorumque remediis, quem doctus hic vir aliquot abhinc annis in iucem publicam emisit, et quem latine vertit Presbyter quidam Benedictinus, Bamberg. 1787.

§. 44.

Quodsi, quae a pluribus abhinc annis in terris Catholicis feruerunt studia, persistent, de quo dubitare haud sinunt et pulcherrima instituta, et praeclara hominum nostrorum ingenia, et litterarum amor, qui omnium animos accendit, breui erit, cum Ecclesiae nostrae de interpretibus gratulari poterimus,
Hie.

Hieronymorum et Chrysostomorum aemulis,
qui recentiorum hominum inuentis adiuti
propriis bonis rem exegeticam ditabunt.

F I N I S.

E m e n d a n d a.

- Pag. 159. nota c. ~~A.~~ 2. legendum: *e quinque.*
— 160. §. 313. l. 3. et 4. legendum: *qui lectionaria
vulgo audiunt.*
— 195 et 96. Codex Reuchlini Euangeliorum, Episto-
larum et Actorum cum Codice Apocalypseos com-
mutatur.
— 243. §. 403. l. 9. legendum: *Seculo XIII.*

Errores caeteros, quia leues ferme sunt, non
indicamus.

Mayer, Ferdinand Engelbert Gregor,

Gregorii Mayer Theolog. Doctor Et Linguarum Orientalium Et Hermeneutices S.
Professs. Publ. Ord. Institutio Interpretis Sacri

Vindobonae 1789

Exeg. 694

urn:nbn:de:bvb:12-bsb10411835-2

VD18 12295701